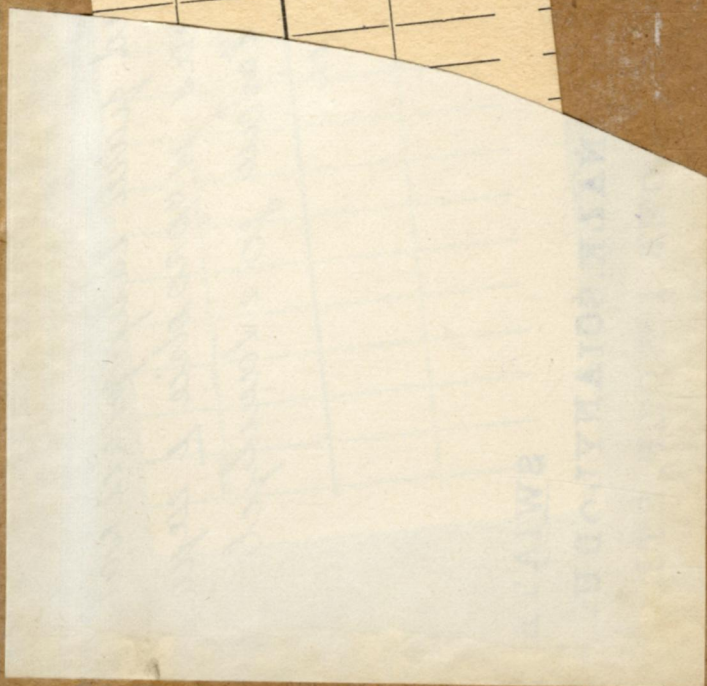

I | N 34146
5-720

125

06
Бібліотека „Зорь.“

ВОА CONSTRICTOR

V

ПОВѢСТЬ

ИВАНА ФРАНКА.

Накладомъ редакціи „Зорь“.

Л Ъ В Ъ В Ъ .

Зъ печатнѣ Ставропигійского Института,
пѣдъ зарядомъ Стефана Гучковского.

1 8 8 4.

Львівська Філія
Бібліотеки НАН України

+

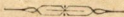
61.

Львівська бібліотека
77 412

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 34146

1881
I
5-720
Ф

Boa Constrictor.

I.

Германъ Гольдкремеръ вставъ нынѣ дуже злый. Онъ все такій, кѣлько разѣвъ ему лучае ся ночувати въ Бориславѣ. А лучаеь то що тыжня разъ, въ пятницу, коли приѣздить сюда зъ Дрогобича, оглянути роботу и выплатити рѣпникамъ. Германъ Гольдкремеръ, хоть мастокъ его доходить до миліона, нѣколи не звѣруе чужимъ очамъ надзору, а нѣ чужимъ рукамъ выплаты. У него въ Дрогобичи своя камениця, порядна, нова, ясна, — сказати не жаль. А ту приходитъ ся ему ночувати въ деревянѣмъ домику, середъ магазинѣвъ, заваленыхъ бочками кипячки та величезными грудями воску. Правда, той домикъ, поставленный его коштомъ, все таки найпоряднѣйшій и найкрасше положеный на весь Бориславъ, — але зновъ дарма рѣчь рѣвнати его до дрогобицкихъ будынкѣвъ. Хоть стѣны бѣлы и ѣкна ясны, та видъ навкруги сумный, понурый, поганный: купы хворосту, купы глины, бруднѣйшія магазины та ще бруднѣйшія помешканя людскѣй. Нѣ зелени свѣжої, нѣ виду всмѣхненого не побачишь. Воздухъ удушливый, загуслый ѣдъ нафтового сопуху; у Германа ѣдъ него за каждый разъ голова крутитъ ся, немовъ ѣдъ дурицѣ. Та ще и люде, що снують ся навкруги его помешканя помежи бруднѣй

шопы, помежи глинистї горы, що мовь мурашки невинно нишпорять коло закопѣвъ, — тѣфу, чи то люде? Чи такї на свѣтѣ люде? зачорненї скрѣзь нафтою та глиною, мовь ворони; на нихъ пошарпанї шматы — не то шкѣра, не то якесь невидане полотно, — ѡдъ нихъ на сто крокѣвъ вѣе незносный духъ нечистоты, сопуху, шинкѣвъ, зопсутя! И голоса у нихъ — нѣ, се не людскї голоса, а якїйсь крикъ глухїй, хриплый, немовь дренкѣтъ розбитого баняка. А якїй позѣръ у тыхъ людей — дикїй, зловѣщїй! Кѣлька ихъ, що помимо ранной поры пѣдхмеленї ишли до ямъ (тверезому годѣ выдержати вѣ глубинѣ!), поглянули вѣ ѡкно и побачили Германа. Ѳдъ ихъ поглядѣвъ ему якось стало моторошно.

— Такї люде, — подумавъ собѣ, — якбы видѣли мене вѣ багнѣ, то не то, що бы мя не вытягли, а ще бы мя глубше пхнули.

И ось вѣ якѣмъ товариствѣ приходитъ ся ему, аристократови, проводити цѣлого пѣвтора дня. Ѳнъ сплунувъ крѣзь отворене ѡкно и ѡдвернувъ ся. Ёго очи живо оббѣгли комнату — чистеньку, веселу свѣтличку. Гладка лякирована пѣдлога, мальованї стѣны, круглый столикъ зъ орѣхового дерева, комода и »писемне«^а бюрко, — ось що передъ всѣмъ насувало ся оку. Всѣ блищало, яснѣло до сходячого сонця, що саме кидало перше промѣня крѣзь ѡкна до комнаты и золотисто-кровавыми переливами грало на гладкихъ, блискучихъ предметахъ. Але очи Германа ѡдвернули ся ѡдъ нихъ, — ѡнъ не мѣгъ знести сильного свѣтла. На боковѣй стѣнѣ, супроти дверей, у пѣвъ-тѣни висѣвъ великїй образъ вѣ золоченыхъ рамахъ, — на нѣмъ спочили очи Германа. Була се досыть хороша и вѣрно списана картина тропичной, ин-

дійскои околицѣ. Въ дали, повитѣ синявою мракою мрѣють величезнѣй тросники — цѣлѣ лѣсы бамбусовѣ Бенгалю. Здає ся, чуєшь, якъ въ тѣй гущавинѣ зъ легкимъ шумомъ вѣтру мѣшає ся плачливѣ скомленє тигра — кровопійцѣ. Ближше къ передному плянови картины троснику не стає, тѣлько поодинокими купинами бовдурить ся въ гору буйна, ясна, ясно-зелена папороть, а надъ всѣмъ зносять ся живописными групами стрѣмкѣ, широколиствѣ пальмы, царѣ ростињ. На самѣмъ передѣ, трохи зъ боку — именно така група, роскошна, стрѣйна. Пѣдъ ню кѣлка газель прѣйшло певно за пашею. Але необачнѣ звѣрята не дозрѣли, що середъ величезного, зеленого листа сидѣвъ страшенный змѣй-удавъ (*Boa Constrictor*), — сидѣвъ на чатахъ, ждучи на добычу. Они смѣло, безпечно пѣдѣйшли къ пальмамъ. Наразъ вужъ блискавкою метнувъ ся въ долину — хвилька мертвого переполоху — оденъ блѣй ухваченои газель, оденъ и послѣднѣй, — а все стадо въ дикѣмъ розгонѣ пирскає на всѣ стороны, тѣлько одна, найбѣльша — видко мати тамтыхъ — зѣстала ся въ звояхъ вужа. Маляръ пѣдхопивъ саме тоту хвилю, коли розширсли ся газель, а вужъ, высоко пѣднявши голову, зъ всею силою стискає своими велитными скрутѣлями добычу, щоби подрухотати ѣй кости. Онъ обкрутивъ ѣй шѣю и хребетъ, а зъ посередъ закрутѣвъ ѣго сорокатои, блискучои тѣла видко голову бѣднои жертвы. Великѣ очи, выгнанѣ на верхъ передсмертною мѣкою, блищать немѣ у слѣзахъ. Жилы на шѣи напруженѣ, — голова, немѣ доочне бачишь, кидає ся ще въ послѣднихъ судорогахъ. За те очи змѣи блискають такимъ злораднымъ, демоничнымъ огнемъ, такою певностю своєи силы, що мимовѣлѣ

морозъ пробѣгає по тѣлѣ, коли добре єму придивити ся. Дивна рѣчь! Германъ Гольдкремеръ мавъ якусь дивну невыясниму уподобу въ тѣмъ образѣ, а особливо любивъ цѣлыми годинами вдвлювати ся въ страшнй, сатаньскимъ огнемъ розыскренй очи змйя. Онъ одъ разу такъ єму подобавъ ся, що сейчасъ закупивъ єго два примѣрники, и повѣсивъ оденъ у себє въ покою въ Дрогобичи, а другй въ Бориславѣ. Неразъ показувавъ єго гостямъ, жартуючи притѣмъ зъ дурной газелѣ, котра сама пѣдсунула ся пѣдъ нѣсь вужеви. Однакожъ на самотѣ онъ якось не мѣгъ жартовати зъ вужа. Онъ чувъ якйсь темный, забобонный страхъ передъ тыми очима, — єму здавало ся, що сей вужъ колись ожіє и принесе єму щось незвычайного: велике щастє, або велике горе.

Поволи розвѣяла ся густа, холодна поморока, що досвѣта залягла була надъ Бориславомъ. Германъ Гольдкремеръ выпивъ каву, засѣвъ до бюрока и добувъ величезну рахункову книжку, щобы позводити рахунки за весь тыждень. Але сонце ляло до свѣтлицѣ таку повѣнь свѣтла, — поранный холодъ и глухй ѡддаленый гамѣръ робучого люду — все то лоскотало єго змыслы а zarazомъ обезсилювало, усыпляло ихъ. Организмъ, розстроєный вчерашною ѣздою и домашними клопотами, почувъ якусь хвилеву ѡдразу до тои въ полотно оправленои книжки и до циферъ, що въ нѣй пйали ся величезными стовпами, и до пера зъ вырѣзованою, кѣстяною ручкою, — єму стало такъ якось солодко, нѣ одна мысль не шевелила ся, тѣлько ѡддыхъ правильно пѣдѣймавъ груди. Онъ сперъ голову на долоню, и хоть не бувъ зовсѣмъ изъ людей задумчивыхъ, богато розважаючихъ — (такихъ людей загаломъ межи жидами дуже мало) —, то

прецѣнь теперъ, першій разъ пѣсля довгихъ—довгихъ лѣтъ, не стямивъ ся и пустивъ волю всѣмъ враженнямъ свого жита — ѡджити въ памяти, перейти живо, наглядно попередъ свои очи...

Передъ его очима промайнули тяжкою хмарою першій лѣта его молодости. Страшна бѣднѣсть та недоля, що стрѣтила его при першѣмъ выступѣ на свѣтъ, и доси проймає его холодомъ, дрожею. Хоть и якъ неразъ ему прикримъ стане теперѣшне житє, — однакожь ѡнъ нѣколи не бажавъ и не буде бажати, щобъ вернули ся ему молодї лѣта. Нѣ! тотї молодї лѣта висѣли прецѣнь якимсь важкимъ проклятемъ надъ его головою: проклятемъ нужды, проклятемъ заглушення въ першѣмъ зародѣ хорошихъ и добрыхъ способностей душѣ. Неразъ чувъ ѡнъ тото прокляте въ хвиляхъ своихъ наибѣльшихъ спекуляційныхъ удачъ, — неразъ мара давной пужды затроювала ему наибѣльшу радость, досыпала горечи-полыну въ соловки напоѣ богатства и збытку. И доси ѡнъ живо нагадує тоту на-пѣвъ розвалену, пѣдгнилу, вогку, нехарну и занедбану хатку на Лану въ Дрогобичи, въ котрѣй побачивъ свѣтъ. Стояла она надъ самымъ потокомъ, напротивъ старои и еще одразливѣйшой гарбарнѣ, ѡдки що тыжня два трудоватї, каправоокї робѣтники выносили ношѣями спотребованный и переквашеный лубъ, котрый на всю перѣсторону (перѣю) ширивъ кислый, удушливый, убивающїй сопухъ. Побѣчь хаты его матери стояло богато другихъ, подѣбныхъ. Всѣ були скопиченї такъ густо, дахъ у каждой бувъ такїй нерѣвный, перегнилый та пошарпанный, що цѣла тота перѣсторона подобала радше на одну нужденну руину, на одну велику купу смѣтя, плюгавства, гнилого делиня та шматя, якъ на людске

житло. И воздухъ ту разъ-въ-разъ такій затхлый, що сонце сумрачно якось стѣтило крѣзь шпары въ стѣнахъ и дахахъ до середины хатъ, а зараза, бачилось, ту плодила ся и ѳдти розходила ся на десять миль докола. Въ кождѳй изъ тыхъ хатокъ жило по кѳлька родинъ, т. є. по кѳлька сварливыхъ, лѣнивыхъ и до крайности нехлюйныхъ жидѳвокъ, а кругомъ каждой роило ся, пищало та верещало бодай по пятеро дробины-жиденятъ. Мужчины, рудѳй, пейсатѳй жида рѣдко коли сюда зазирали, наибѳльше разъ въ тыждень, у пятницу вечеромъ, щобы перешабасувати. Були то по бѳльшѳй части капцаны-мѣхонохи, мѣняйлы, шматярѣ, кѳстарѣ, та Богъ знає якѳй єще зарѳбники. Деякѳй пробували въ мѣстѣ разъ-наразъ, другѳй бували ту тѳлько дуже рѣдко. Першѳй волѣли неразъ переспати дебудь въ шинку на лавцѣ, въ корчехъ пѳдъ голымъ небомъ, на холодѣ, щобы не дыхати густымъ нездоровымъ сопухомъ, та не слухати крику, сварки и оглушаючого гамору бабъ та бахурѳвъ.

И Германева мати була не лѣпша, коли ѳ не гѳрша другихъ. Хоть ще молода жѣнка — всего могло ѳѳй бути 20 а най 22 — то прецѣнь она вже, такъ сказати, вросла, встрягла въ той типъ жидѳвокъ, такъ звичайный по нашихъ мѣстахъ, на вироблене котрого складає ся и погане, нездорве помешкане, и занедбане виховане, и цѣлковита недостача людского образования, и передчасне замужє и лѣнивство, и сотки другихъ причинъ. Германъ не пригадує собѣ, щобъ бачивъ єѣ коли оживленою, свѣжою, веселою, пристроєною, хоть на єѳй лици виднѳй були слѣды якои-такои красы. Лице, колись кругле и румяне, пожовкло згрызене брудомъ и нуждою, обвисло въ долину, мовъ порожный мѣшокъ; губы давнѳйше повнѳй,

румянѣи и рѣзко выкросѣи, посинѣли, ѡддули ся, — очи помутнѣли, скаправѣли. Чотырнайцять лѣтъ ѡдъ роду она выйшла за-мужь, — по трехъ лѣтахъ розвела ся зъ чоловѣкомъ, котрый не хотѣвъ єи довше при собѣ держати и кормити. Старшого сына ѡнъ взявъ изъ собою Богъ знає куды, — ѡнъ бувъ мѣняйло и ѣздивъ однокѡнкою по селахъ, промѣнюючи голки, зеркальця, шила та всяку господарску подрѡбъ за платянки; молодшій, Германъ, лишивъ ся при матери. Ему було тогди пѡвтора року, коли єго родичѣ розѡйшли ся, — ѡнъ не затамивъ нѣ отця нѣ старшого брата, а пѡзнѣйше припадкомъ довѣдавъ ся, що оба середъ чистого поля померли на холеру, де ихъ найшли ажъ десь за тыждень коло трупа коня. Въ загаль ростучи въ такѡй пагубнѡй и нездоровѡй атмосферѣ, ѡнъ розвивавъ ся дуже поволи и тупо, хорувавъ часто, и найдавнійше враженє, яке застрягло єму въ памяти, то єго грубый животикъ, въ котрый часто штуркали єго другі жидики, мовъ у бубень. Дитинячі забавы, середъ череды голыхъ, заваляныхъ, круглыхъ дѣтей, пригадують ся єму неясно, мовъ крѡзь сонъ. Дѣти бѣгають докола тѣсного подвѡря помѣжъ двома хатами, побравши ся за руки, и верещать що силы, — бѣгають, доки имъ свѣтъ не закрутить ся, а тогди покотомъ падуть на землю. А нѣ, то бродять по калужахъ, талапають ся, мовъ купа жабъ, въ гнилѡй, гарбарскимъ лубомъ на чорно зафарбованѡй водѣ потока, полохаючи величезныхъ, довгохвостыхъ щурѡвъ, що бѣгають имъ попѡдъ ноги до своихъ ямъ. Выразно нагадує Германъ, якъ неразъ качавъ ся зъ другими жиденятами долѣ берегомъ въ потѡкъ, и якъ старшій жиды, стоячи на мостѣ, реготали ся до розпуку зъ єго грубого, буро-

синього животика, до котрого, мовь два патицки, при-
чеплені були худі, довгі ноженята. Ще глубше вби-
ли ся єму въ память нѣчлѣги въ тѣснѣмъ, поганѣмъ
закамарку, разомъ зъ десяткомъ такихъ якъ ѡнъ дѣ-
тенять, — тоті ночи, проведені на вогкѣй, сырѣй
пѣдлозѣ, на соломѣ, що на-впѣвъ перегнила та кишѣ-
ла червяками и Богъ знає якимъ гидомъ; тоті стра-
шнї ночи, заглушуванї смѣхомъ и плачемъ дѣтей,
штурканємъ, бѣйкою та крикомъ жидѣвокъ; тоті
безконечнї ночи, котрї ѡнъ проводивъ скулений въ
клубокъ ѡдъ холоду, пѣсля котрыхъ встававъ рано
горючїй и червоний по всѣмъ тѣлѣ. Охъ, тоті стра-
шеннї ночи дитинячихъ лѣтъ, що другимъ свѣтять до
пѣзної старости ангельскими усмѣхами та поцѣлуями
матери, тишею та утѣхою, першимъ и послѣднимъ
щастємъ житя, — єму они були першимъ и найтяж-
шимъ пекломъ! Ёго они до старости пекли и моро-
зили; сама гадка о нихъ запирала єму духъ въ груди,
наповнювала єго ѡдрозою, глухою, смертельною не-
навистю до всего, що бѣдне, обдерте, нужденне, по-
валене въ грязь, придавлене нещастємъ. Ѣнъ самъ
не знавъ, яка тому причина, не знавъ, що така мо-
лодѣсть мусить въ кождѣмъ притупити нервы, за-
глушити головы до тої степени, що нещастє и плачь
другого не зможуть єго порушити, що видъ нужды збу-
дить въ нѣмъ тѣлько обридженє, але не милосердє.
Впрочѣмъ Германъ Гольдкремеръ нѣколи й не думавъ о
тѣмъ, не старавъ ся розбирати причини свого по-
ступованя, а коли неразъ бѣднї, покривдженї рѣп-
ницѣ зъ нужденними лицами, въ лахахъ просяклыхъ
кипячкою, плакали передъ нимъ, допоминаючи ся пов-
ной платы, Ѣнъ сплювавъ, ѡдвертавъ ся и казавъ
служѣ выкидати ихъ за дверѣ.

Свою матеръ ѓнѣ нагадує, якѣ бувало цѣлыми днями сидитъ пѡдѣ хатою зѣ панчохою та клубкомѣ въ рукахѣ, та репетує хриплымѣ голосомѣ всяку поганѣ, щоби перекричати котру-небудь изѣ своихѣ сусѣдокѣ, котрѡй нинѣ прийшла охота зѣ нею счепити ся. Панчоха въ єи руцѣ дуже поволи поступала напередѣ, хотѣ на першій поглядѣ могло показати ся, що она плете ненастанно. Неразѣ цѣлыми мѣсяцями она носила тоту панчохоу и тотѣ самѣ клубокѣ, поки панчоха, ще недокѡнчена, и клубокѣ, ще недоплетеный, не набирали такои барвы, якѣ все докола — брудно-сѣрои. Неразѣ она довго гнала ся за деякимѣ жидикомѣ, що допѣкѣ їй якимѣ острымѣ словомѣ, — чалапкала по баюрѣ розхрѣстана, задыхана, охрыпла, посинѣла зѣ лютости, — а допавши бѣдного бахура, хапала за волосє и бухала безѣ милосердя межи плечѣ, доки дитинище не впало на землю. Неразѣ и Германови дѡставало ся ѡдѣ неи и то дуже прикро. Она була, якѣ всѣ лѣнивѣ а бѣднѣ, дуже уразлива и люта, а въ опалости не перебирала, кого бѣе, чимѣ и куды. Германѣ добре тямитѣ, якѣ разѣ мати потягла єго патинкомѣ такѣ сильно, що поваливѣ ся на землю, обѡлитый кровю. Чимѣ жила єго мати, зѣ чого удержувала себе и єго, того Германѣ не знавѣ. Знавѣ тѡлько, що хата, въ котрѡй они сидѣли, не ихѣ, а наймлена, — тай ще пригадує собѣ високого, грубого, сивобородого жида, що неразѣ приходивѣ, кричавѣ на єго матеръ, що така розхрѣстана, и бравѣ єѣ зѣ собою. Часто вечерами и сама мати выходила кудысь и не вертала ажѣ надѣ раномѣ.

Таке було житє будущего миліонера, Германа Гольдкремера, ажѣ до десятого року. Правда, ростомѣ и подобою ѓнѣ походивѣ на семилѣтка, тай то плохо

розвиненого. Сили и живости дитинної у него не було. Въ ту пору вінъ зачавъ набирати смаку до лѣнства, и часто сидѣвъ—туманѣвъ цѣлыми днями на лавцѣ въ хатѣ, хотъ мати гнала на мѣсто продавати сѣрники хлопамъ, або займати ся якимъ другимъ заробкомъ, якъ другіи жидики.

Було се лѣтомъ 1831 року. Страшна, нечувана доси пошестъ навѣдала нашъ край. Довго бѣгали глухї чутки межи народомъ, що наближає ся «кара божа,» — довго тревоживъ ся миръ хрещений, ждучи отъ-отъ видимої, наглої смертї. Ажъ ось она и надѣйшла сторазъ страшнѣйша, якъ ся надѣяли. Цѣлі села пу-стѣли—вымирали, цѣлі родини щезали зо свѣта, якъ вѣскъ на огни. Оденъ не знавъ про смерть другого, и собѣжъ смертї выжидаючи. Братъ одвертавъ ся одъ брата, отецъ одъ сына, щобъ не побачити на нѣмъ страшного клейма смертї. А хто ще лишивъ ся живий, ишовъ до корчмы, пивъ и горлавъ пѣсень въ безумної непамятї. Нѣкому було потѣшати безнадѣй-ныхъ та сумуючихъ, нѣкому було ратовати хорыхъ, що неразъ пищали водицѣ, конаячи въ страшенныхъ судорогахъ. Помѣжъ простыми людьми лѣтали стра-ховинні повѣсти про опирѣвъ, що »потинають« людей, а по декотрыхъ селахъ пянї, очайдушнї товпы почали навѣтъ палити на огни такихъ, которыхъ уважали нѣбы опирами.

И Дрогобича не минула холера. Особливо Ланъ утерпѣвъ одъ неї бѣльше якъ другіи передмѣстя — чи то тому, що ту затхлый та нечистый воздухъ по-магавъ ширеню заразы, чи може тому, що люде, стѣсненї густо въ однихъ хатахъ, легко одні одъ другихъ заражували ся. Жиды, жидѣвки, а наибѣльше малі дѣти падали, мовъ трава пѣдъ косою, умирали

середъ глушѣ, тихо, потайно, по кутахъ та закамаркахъ. Кѣлько ихъ тамъ перемерло, то лишъ Богъ оденъ знає. Котрѣ були мастиѣйшѣ, повывздили при наближеню заразы въ горы, на здоровѣйшій воздухъ, — але зараза и тамъ ихъ дѣгнала, може лишъ де сотый успѣвъ вернути назадъ. Але у Германовои матери грошей не було, зарѣбку не стало и хлѣба, нѣчого. Она середъ загальнои тревоги валандала ся попѣдъ хату, безъ памяти ѡдъ переляку и голоду, разъ-въ-разъ заводила дивными голосами, доки й сама не пала на землю, заражена. Германъ тямить добре, якъ прибѣгъ до неи и зъ дитинячою цѣкавостею зблизивъ ся къ тому тѣлу посинѣлому, покорченому, близькому лютой смерти. Ёму ще и нынѣ живо стоить передъ очима выразъ єи лица, такій безгранично болѣзний, перековреннй та змѣненнй, що ажъ єму малому морозъ перейшовъ по тѣлѣ. Онъ тямить кождый єи рухъ, кожде єи слово въ тотѣ страшнѣйшій хвилѣ вѣчнои розлуки. Насампередъ она кивнула рукою, щобы не приступавъ близько, — материньска любовь, хоть пѣдъ грубою оболѣчкою, не загибла въ нѣй, а проявила ся въ хвилю найтяжшои муки. Ёи рука, простягнена, безвладно упала на землю, а Германъ бачивъ, якъ всѣ жилы, всѣ суставы стягались то выпручували судорожно, якъ она дрожала зъ холоду, а попѣдъ шкѣру що разъ виднѣйше набѣгала синя, ба зеленковата муравица.

— Гершь, — прохрипѣла она, — не пѣдходи... до... мене!...

Хлопецъ стоявъ, мовъ отуманѣлый. Въ тѣй хвилѣ онъ дуже мало и дуже невыразно розумѣвъ, що оно такє дѣє ся. Шарпанє судорогами тѣло матери почало перекачувати ся на всѣ боки.

— Гершь!... честно жій! — простогнала нещаслива, ледви дышучи. Въ тѣй хвили упала лицемъ на землю.

Германъ стоявъ, боячи ся приступити до неи, а неменше боячи ся утѣкати.

— Воды! воды! — прохрипѣла конаячи, але Германъ не мѡгъ рушити ся зъ мѣсця, его память щезла на тотъ часъ. Якъ довго онъ такъ стоявъ, два кроки ѡддаленый ѡдъ матери, того й самъ не знае. Навѣтъ не може собѣ нагадати, кто и якъ пробудивъ его зъ того остовпѣня, коли и куды спрятали трупа, — все то пожерло вѣчне забуте, вѣчна непамять.

Онъ очутивъ ся въ ночи середъ улицѣ. Голодъ рвавъ его нутро, спрага горло палила, тревога, немовъ клѣщами, стискала груди. А докола тиша глубока, глуха, темна, безрадна. Лишь часомъ зъ якогось далекого кута, немовъ зъ пѡдъ землѣ, чути приглушене хлыпане або стогнане конаячихъ. По хатахъ, де еще живіи люде, блимае свѣтло, меркотячи въ ѡддали и мовъ острій ножъ прорѣзуючи пѡтьму. Малому Германови ще страшнѣйше робить ся, коли глядитъ на тотіи свѣтла, — онъ ажъ теперъ почуває цѣлу пропасть своєї самоты, своего сирѡтства, — его зубы мимовѡльно цокочуть, колѣна пѡдшпотуютъ ся и делькотятъ, свѣтъ починае крутити ся передъ нимъ. Але ось подунувъ холодный вѣтеръ ѡдъ сходу, ѡдсвѣживъ его. Онъ ходить улицями, що хвилѣ озираючись. Але голодъ не перестае му докучати, прогонюе поволи все друге, прогонюе и страхъ, и пѡдсуває ему нову, смѣлу гадку. Германови нѣтъ-коли довго розважувати, — онъ тихими кроками, мовъ кѡтъ, краде ся до першої-лѣпшої хаты, у котрѡй невидно свѣтла, де, значитъ, всѣ вымерли. Перша, до котрой пѡдѡй-

шовъ, була замкнена, — добувати ся, дарма рѣчь, силы нема. Їнъ поповзъ къ другой. Хата стояла ростворомъ, и Германъ вѣйшовъ до середины. Насампередъ полѣзъ до полицъ, до мисника, — всюды обшаривъ, щобы найти бодай чимъ-тымъ занести ся. Ёму пощастилось найти здоровый кусень хлѣба. Ухопивши его, чнъ ажъ стрепенувъ ся и въ безумномъ переполосѣ пустивъ ся утѣкати зъ хаты.

Заспокоивши голодъ, хлопецъ засунувъ ся подъ якийсь плѣтъ въ лопуше и заснувъ мовъ убитый. Другого дня збудивъ ся значно покрѣпленный, — особливо утѣшивъ его ясный, теплый, сонѣчный день, при котромъ щезали всякій страхи. Їнъ побѣгъ по улицяхъ, не богато зважаючи на крики и плачѣ докола. Думка про власну смерть не заходила ему въ голову, а зъ вчерашного хлѣба еще добрый кусень лежавъ у него за пазухою, — голоду не боявъ ся. Ажъ ось чнъ попавъ на одну улицу, по котрой возили мерцѣвъ зъ трупариѣ на кладовище — далеко за мѣсто. Їнъ зразу цѣкаво приглядавъ ся всему. Вozy за возами тягли ся улицею довженнымъ рядомъ, обладованіи трумнами, на борзѣ позбиваныхъ зъ неструганыхъ дощокъ. Крикъ та заводъ осироченыхъ не вмовкавъ, — товпами перли ся люде рѣзныхъ станѣвъ улицею, богато навѣтъ по дорожѣ падало зараженныхъ. Германа пробѣгъ морозъ. коли поглядѣвъ на ту страшну, безконечну процесію, — чнъ що духу почавъ утѣкати зъ той улицѣ, самъ не знаючи куды, щобъ лишь въ далекі, глухі закоулки. Але ще довго опѣсля ему причувавъ ся гуркѣтъ трумнъ, накиданныхъ купами на драбинніи возы та тягненихъ по выбоистой, каменистой улице, — прочувавъ ся ему той плачъ болѣзненный и лякавъ его неразъ середъ тихой ночи.

Куды блукавъ ѡнъ до кѡнца сего дня, якъ проводивъ слѣдующій, ѡнъ докладно не тямить. Незвычайнїй, а на его молодой организмъ надто сильнїй враженя приглушили его память. Ѣнъ тямить тѡлько те, що часто добувавъ ся до пустыхъ хатъ, пертый голодомъ, и шаривъ на-потемки по кутахъ, поки не надыбавъ де яку страву або кусникъ хлѣба. Чимъ далѣ, тымъ бѡльше лишала его память, — ему ставало якось горячо въ головѣ, въ грудѣхъ, а передъ очима часто крутили ся червонїй колеса, — вкѡнци всѣ шезло, темно...

Ѣнъ прокинувъ ся въ якѡйсѣ обширнѡй свѣтлицѣ, въ котрѡй, не знати чому, було дуже холодно. Ѣнъ лежавъ на лѡжку, прикрытый коцомъ и дрожавъ. Сонце, бачить ся, саме заходило и косымъ промѣнемъ освѣщувало блискучу, лякировану, чорну дощечку надъ его головою. Кругъ него богато другихъ лѡжокъ — стогнане, охане... Якась баба въ чорнѡмъ тихо-тихо ходить докола и заглядає до хорыхъ. Ѣнъ дуже еи злякавъ ся и затуливъ очи. Зновъ забуте...

Мовъ крѡзь сонъ до его слуху пробиває ся пискливый, незносный голосъ, що довго-довго, одностайно приспѣвує. Ѣнъ ѡдкись нѣбы знає, що се шпиталь, але якъ ѡнъ сюды дѡставъ ся и чому — не знає.

Германъ не знаяє и до нынѣ, якъ довго лежавъ въ шпитали, на яку слабѡсть, ѡдки его взяли и за яку ласку. Враженя зъ того часу мелькають въ его головѣ, мовъ ѡдблиски далекихъ блискавиць.

Бувъ сумный, осѣнный день, коли его выпустили зо шпиталю. Выйшовши пѡсля довгои недуги першїй разъ на свѣжїй воздухъ, ѡнъ почувъ ся такїй безсильный, покинутый всѣми, несвѣдущїй того, що

теперь починати, — страхъ перенявъ его середъ тои широкои, безлюдной улицѣ, такъ якъ колись въ ночи при видѣ огникôвъ, що ту и тамъ блискали зъ ôконъ. Онъ ледво мôгъ собѣ пригадати, що таке зъ нимъ дѣяло ся передъ недугою. Ђму збирало ся на плачь, — але якось здужавъ перемочи себе и пôйшовъ, куды очи видять, чалапкаючи своими маленькими нôжками по болотѣ улицѣ.

— Гершь, Гершь! А ходи сюда! крикнувъ хтось на него зъ боку жидôвскою мовою. Хлопчина обернувъ ся и побачивъ невеличкого, зизоого жиди зъ рѣдкимъ, жовтавымъ поростомъ на бородѣ. На жидѣ була дрантава бекеша и чоботы, обличчя по саміи кôстки густымъ болотомъ. Германови зразу чудно стало, щô хоче ôдъ него той незнакомый жидокъ, — и онъ мимоволѣ пôдôйшовъ къ нему.

— Не пôзнаєшь мене? спытавъ жидокъ.

Германъ кивнувъ головою и выпуливъ на него очи.

— Я Ицикъ Шубертъ, — знаєшь? Моя бабка тамъ жила зъ твоєю мамою, — знаєшь?

Германъ ледви-не-ледви пригадавъ собѣ Ицка, але на згадку о матери, самъ не знаючи чому и про що, заревѣвъ на весь голосъ.

— Ну, ну, не плачь, — сказавъ жидокъ благимъ, добродушнымъ голосомъ. Видишь, и мои померли, — що робити? Всѣ померли, всѣ до одного, — додавъ онъ сумно, немовъ самъ до себе, — и Тавба и бухеръ, — всѣ! Ну, ну, — ша-тихо, небоже — плачь непоможе! А я гадавъ, що и ты капоресь, а вно ты ще живой!

Германъ нѣчого не говоривъ, тôлько хлипавъ и обтиравъ очи рукавомъ.

— Знаєшь що, Гершь, — сказавъ Ицикъ, — ходи зо мною.

Германъ выдививъ ся на него, мовъ не розумѣвъ того слова. »Куды?«

— До Губичь! Тамъ у мене хата є, — и кôнь є, и вôзокъ, — поѣдемо зъ весною платянки мѣняти. Хочешъ? Ей, то файно такъ жити, — и твоѣй тато пôйшовъ, та бѣдний умеръ!

Германъ не мавъ куды повернути ся, — не мавъ де ночи переночувати, а Ицикъ не хотѣвъ єго покинути и того таки дня попровадивъ зъ собою до своєї хаты. Холера вже притихла, ôдколи пôшли осѣбний холоды та слоты, але люде ще не вспѣли отямити ся пôсля страшного нещастя. Загаломъ, по улицяхъ рѣдко видно було чоловѣка, а де и показало ся людске лице, то таке залякане, нужденне, сумне та позеленѣле, що, бачило ся, тѣ люде повиходили ино що зъ вязниць, де довгѣй лѣта конали въ вогкості, холодѣ, пôтьмѣ та всѣлякихъ мукахъ.

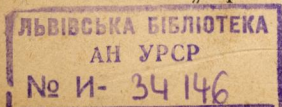
Дорога до Губичь була не близька, а ще до того розмокла, иляста земля чѣпляла ся нôгъ, важила мовъ кайданы, такъ, що нашимъ пѣшоходамъ духъ захвачувало зъ натуги. Але мимо силуваня они ишли такъ поволи и незначно, мовъ слимаки. Ицикъ ще якъ ще, — але схорований малый Германъ! Тому мало що не до смерти приходило ся, закимъ долѣзъ до Ицкового помешканя. Єго добродушний опѣкунъ и нѣсь єго на рукахъ и провадивъ, — радше сказати, волѣкъ за собою, и приговорювавъ, додававъ сили. Пôзно въ ночі они дочапали до цѣли и Германъ, скоро допавъ лавки, поваливъ ся и заснувъ, мовъ забитый.

Губичѣ, досыть велике село, розложене здовжѣ рѣчки Тысьменицѣ, на половинѣ дороги межи Бориславомъ а Дрогобичемъ. На півночѣ одъ села здвигає ся високо до горы споховаста площа, а на полудне ще высшій горбки переходять въ другу високу площу, на котрѣй пышно красує ся невеличкій, чотыроугольний, самый дубовый лѣсъ, Тешюжь. Само село розсѣло ся на низькѣй рѣвинѣ, широкай на якихъ-де тысячу кроковъ, котра тягне ся одъ Бориславского узгѣря гегъ-гегъ долѣ Тысьменицею ажъ до Колодрубъ, де лучить ся зъ великою днѣстровою долиною. Околиця Губичѣ одзначає ся тою, властивою пѣдгѣрскимъ сторонамъ красотою, котрѣй рѣвною не подыблешъ деинде. Не побачишь ту анѣ острыхъ шпилѣвъ высоченныхъ Бескидѣвъ, анѣ голыхъ пошарпанныхъ скалъ Черногоры, анѣ стрѣмкихъ, вымулистыхъ урвищъ гѣръ заднѣстряньскихъ. Ту круговидъ въ дивнѣй гармоніи показує вамъ чаруючу заманчивѣсть и рѣзновиднѣсть гѣрской околицѣ, и розгонисту ширину та одностайнѣсть околицъ пѣдѣльскихъ. Мила, не грандіозна и страшна, а якась домашна, близька серцю розмаитѣсть барвъ, предметѣвъ, комбинацій, — рисы все круглї, лагѣднї, гармонїйнї, — рѣчки невеличкї, прудкї, чистї, — воздухъ здоровый, якъ въ горахъ, але безъ тои гѣрской рѣзкости, котра такъ швидко стає прикрою, — а при тѣмъ всѣмъ широкай видъ на далекї, легко филиючї рѣвинны, на сотнѣ нивѣ, перелѣскѣвъ та осель людскихъ, роскиненыхъ то рядами, то живописными группами, то пестрою шахѣвницею...

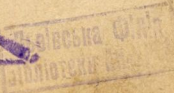
Жите Германа пѣшло теперъ дѣйсно новымъ ладомъ. Ицикъ бувъ чоловѣчокъ дѣбродушный, не зовсѣмъ сильного характеру, навиклый зъ малу хилити

Библиотека „Зорѣ.“

2

770

голову передъ всякимъ »зѣ своєї вѣры.« Зѣ »гоями«
 онъ обходивъ ся, якъ каждый другій, — сваривъ и
 гантеливъ однихъ послѣдними словами, подлизувавъ
 ся другимъ, шахрувавъ и ошукувавъ кожного, де и якъ
 мѡгъ, не роблячи собѣ зѣ того зовсѣмъ нѣякои важ-
 ности. Въ загаль ту Германъ першій разъ пѡзнавъ,
 що то за народъ тоті »гѡѣ,« и єго хлопячій розумъ
 швидко покмѣтивъ, що въ кождого зѣ »жидѡвскои
 вѣры,« такъ сказати, двоє лицъ: одно, котре обертає
 ся до хлопа, у всѣхъ однаке: гидке, насмѣшливе,
 грѡзне або хитре, — а друге, котре наворачтає ся до
 своєї вѣры, и тото лице нѣчимъ не рѡзнить ся ѡдъ
 лицъ другихъ людей, значить буває у кожного ѡд-
 мѣнне: добре або зле, хитре або щире, грѡзне або
 ласкаве. У Ицка тото »своє« лице було дѣйсно щире
 и ласкаве, тожъ малому Германови, що на своѣмъ
 вѣку не зазнавъ нѣ ласки, нѣ выгоды, нѣ пестошѣвъ,
 ажъ теперъ ѡдкрыла ся нова, яснѣйша сторона людс-
 кого житя. Уже само житє на чистѡмъ, здоровѡмъ воз-
 душѣ було для него великимъ щастємъ. Онъ, що довгій
 лѣта, — першій свои лѣта, дусивъ ся въ затхлѡмъ,
 нездоровѡмъ воздухѣ перелюдненого, нехлюйного пе-
 редмѣстя, теперъ повными грудьми, роскошно нады-
 хувавъ ся чистого сѣльского воздуху, ажъ єму кровь
 живѣйше грала въ тѣлѣ и свѣтъ крутивъ ся, мовъ
 п'яному. Ицикъ приладивъ му выгѡдне леговище, сухе,
 тепле, простѡрне, — и Германови той тапчаникъ зѣ
 простымъ сѣнникомъ и старою бекешою замѣсть кол-
 дры выдававъ ся Богъ знає якою пышною постѣлю,
 вѣдай тому, що и у єго опѣкуна не було лѣпшой.
 Страву варивъ Ицикъ самъ, а малый Германъ помагавъ
 єму, якъ мѡгъ, — та хоть неразъ и не зовсѣмъ смачно
 зладжена, она смакувала имъ якъ найлѣпше, бо була

приправлена голодомъ. Загаломъ сказати, Ицикъ об-
ходивъ ся зъ Германомъ, якъ зъ рѣвнымъ собѣ, ба-
чивъ его зручнѣсть и справнѣсть, и радивъ ся зъ
нимъ, мовъ зѣ старшимъ, передъ всякимъ дѣломъ, Сама
его натура, блага и податлива, не приводила ему и
на голову думки — взяти твердо въ свои руки хло-
пака, призывчаювати его до беззглядного послуху,
якъ то любять робити другі опѣкуны, котрі хочачи
нѣбы наломити свого вихованка на добру дорогу,
прибють и приголомшать бѣдну дитину доразу, а коли
оно, тумановате и позбавлене власной волѣ и живо-
сти, улягає безъ супротивленя ихъ забагамъ та без-
глуздымъ розказамъ, хвалять ся, що »ось то мы!
порядокъ у насъ мусить бути!« — а нѣ, то на до-
датокъ кидають дитинѣ въ лице своимъ хлѣбомъ: »на
чѣмъ вѣзку їдешъ, того пѣсню спѣвай!«

Зимою Ицикъ почавъ учити Германа читати и
писати, — розумѣе ся, по жидѣвски, бо инакше самъ
не умѣвъ. Наука шла досыть тупо. Германъ вирѣсь
въ обставинахъ такъ несприяющихъ розвиткови ду-
ховои способѣности, що лишъ вроджена завзятость
могла помочи ему побороти початкові трудности. Его
умъ, быстрый и понятливый въ щоденномъ житю,
въ звичайныхъ рѣчахъ, — при науцѣ показувавъ ся
такій тупый, непамятующій и неповоротливый, що на-
вѣтъ терпеливый и добродушный Ицикъ неразъ лю-
тивъ ся, кидавъ книжку и на кѣлька годинъ переры-
вавъ лекцію. Однакожь мимо его терпеливости и Гер-
мановой пильности, они черезъ зиму не дуже далеко
зайшли при неприступномъ, механичномъ способѣ науки.

За то, якъ прийшла весна, настало тепло, погода,
— то тогди почало ся жите для Германа! Ицикъ
впрягавъ конину до вѣзка, накупувавъ въ мѣстѣ всѣ-

лякого подрѣбя, якого потребують селяне, и гайда зъ тымъ добромъ по селахъ! Яка утѣха була для Германа, сидѣти зъ заду на возѣ на скрыпцѣ: — зъ переду и зъ заду копицѣ онучь и всѣлякого »фур-фанта,« а понадъ тыми сѣрыми купами ледви виглядає мала головка жидика въ дрантавоѣй шапчинѣ, зѣ здоровыми румянцями на лицахъ, румяна, весела. Кругомъ пышнѣй зеленѣй поля, шумячѣй дубровы, блискачѣй сѣрѣблистѣй рѣчки, а надъ головою погѣдне, голубе небо, — и тепло, сумирно, любо до вкола, — голоса пташенятъ зливають ся зъ черкотомъ свершкѣвъ, шелестомъ зеленого листа, шваркотомъ потокѣвъ въ одну далеку, стрѣйну гармонію щастя, величи и спокою.

Ехъ, кѣлько то разѣвъ нагадує Германъ Гольдкремеръ, миліонеръ, еще и теперъ тотѣ часы своего веселого, вольного, правдиво циганьского житя! Онъ нагадує ихъ, не то щобы зъ якоюсь особливою радостею, — онъ зъ погордою дивить ся теперъ на тогдишну бѣднѣсть, на забѣги о пару крайцарѣвъ, на утѣху, коли имъ удало ся вымѣняти богато онучокъ, — его навѣтъ злитъ тотѣ тиха радѣсть, тотѣ вдоволенє, яке чувъ тогди; але все таки якѣйсь тайный, незнанный голосъ шепче ему, що се була найщасливѣйша пора его житя, що тихе щастє, сумирнѣй, погѣднѣй дни, котрѣ проживъ въ бѣдности, на Ицковѣмъ возку, не вернуть ся для него нѣколи.

А то їдутъ бувало дорогою посередъ пѣль: до вкола нѣ живої душѣ, збѣже ще не достигло, — легенькѣй вѣтречъ філями-філями клонить важке колосе половѣющего житѣ. Вусатѣй ячмѣнь денеде вирѣзує ся ясно-зеленою пасмугою, а озима пшениця гордо похитує ся на своихъ стрѣйныхъ, гладонькихъ стеблахъ. Куды окомъ кинь, не видно хаты людской,

— село въ долині. Далеко—далеко на сходѣ розбл-
ляла ся зеленымъ, пахучимъ озеромъ лука, и ѡдтамъ
доносить вѣтеръ дренкѡтъ кѡсъ та декуды видно
ряды немовъ великихъ бѣлыхъ комахъ, що порпають
ся въ зелени — то косарѣ. Ицкова конина немовъ
и собѣ рада тѡй величнѡй тиши, тому теплу и запа-
хови, иде нога поза ногу мягкою »польскою« дорогою,
зрываючи часъ ѡдъ часу головки конюшины на ходѣ.
Ицикъ мурликає пѡдъ нѡсъ якусь жидѡвску пѣсенку,
мабуть: »Finsterer balyguleh,« — батѡгъ застромивъ
за поясъ та повѡльно росхитує головою на лѣво,
на право, немовъ роздає поклоны тымъ пречуднымъ,
благословеннымъ нивамъ, тѡй луцѣ далеко́й и тому
Дѣлови синѣму, що зъ заходу сонця выстрѣливъ вы-
соко въ небо своєю тяжкою масою, круглыми лѣси-
стыми верхами, та мрѣє въ ѡддали, величный, спо-
кѡйный, непрослѣдимый, немовъ шматъ неба, котрымъ
природа для бѡльшой вподобы замаила нашѣ горы.
А малый Германъ за той часъ сидить посередѣ купъ
онучокъ, струже дещо, та веде самъ зъ собою всѣ-
лякѣй розмовы, немовъ се ѡнъ онучкаръ, а до него
приходятъ бабы и торгують ся зъ нимъ.

Але ось они зѣхали зъ горы. За ними схо-
пивъ ся туманъ пороху, — передъ ними зеленѣють
вербы, вишнѣ; срѣблить ся рѣчка межи хатами, игра-
ють дѣти на выгонѣ, бродить худоба по оборлахъ:
село. Германъ схапує ся, щобы отворити лѣсу и
швидко запирає єѣ, скоро вѡзокъ проѣхавъ, та бѣжить
за нимъ, бо вже чує гавканє довола, — вже зъ приспѣ
посхажували ся пси и бѣжать громадою привитати
гостя. Дивачный стрѡй, ще дивачнѣйшій вѡзокъ по-
буджує ихъ до лютой затеклости, а кѡлько разъ
Ицикъ або и Германъ протяглымъ, проникливымъ го-

лосомъ закричатъ: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« — то псы ажъ заливаются, ажъ землю рвутъ пѳдъ ногами зъ превеликою люті. Они гурмою бѣжать довкола вѳзка: деякї уѣдають на конину, котра хитає головою на всѣ боки, немовъ ролкланює ся добрымъ знакомымъ, а якъ котрый песъ надто вже до неї надскакує, форкне и пѳдѳйме голову до горы, тай далѣ. Другї взяли на око онучкаря, — бѣжать попри вѳзъ, хапають зѣбами за колеса, але все дармо. Германови робить превелику утѣху тота безсильна лютѳсть псѳвъ, — ѳнъ дразнить ихъ прутомъ и голосомъ, та регоче ся до роспуку, коли якїй смѣлѣйшїй зведе ся на заднї лабы, щѳбы скочити на вѳзъ, — вѳзъ тымчасомъ пѳмкне дальше, а бѣднїй псиско ажъ перекарбуляє ся зъ розмаху въ порѳсъ.

Ажъ ось по хатахъ, по оборахъ ворущня, гамѳръ, крикъ, бѣганина... Бабы, хлопцѣ, дѣти, — все бѣжитъ на-впроцапы на улицю, доганяє мѣняйла. Але мѣняйло немовъ не бачить ихъ, немовъ не чує, якъ кричатъ: »жиде, жиде, а зажди но!« ѳнъ бачить, що ихъ ще мало, ѣде далѣ, де на мѳсткахъ та по оборахъ пѳджимають другї, и єще разъ затягає своє протяжне: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« Ажъ теперъ ѳнъ зупиняє конину, кидає ѣй кулакъ сѣна и обертає ся назадъ, щѳбы выдобути скринку зъ всѣлякимъ добромъ, за котре промѣняють селяне платянки. Отъ тутъ зачинає ся житє рухливе, говѳрке, веселе! Ту и для Германа робота. Охочихъ до мѣнянки купа велика: однї ѳдходять, другї надбѣгають, — Ицкови годѣ всѣхъ заспокоити. Германъ и воза пильнує и самъ дещо торгує, — на него Ицикъ здавъ сельскихъ дѣтей, котрыхъ найтяжше обѳгнати ся, а найлекше одурити. Германъ ще и теперъ зъ усмѣхомъ згадає, якъ

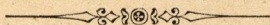
то ђнѣ шпарко увивавъ ся межи сельскими хлопятами, якъ швидко ђдправлявъ ихъ, якъ зручно умѣвъ пђдсунути кождому то, чого той хотѣвъ, и бравъ ђдъ него шмать у-затрое бђльше, якъ вартъ товаръ. И кђлько то було сварђвъ, крикђвъ, проклятій на тыхъ сельскихъ выгонахъ. Особливо зъ жѣноцтвомъ була тяжка рада. Упре ся одна зъ другою и не вступитъ ся: дай жѣ тото або тото за тђлько онучь! Але тутъ Ицикъ бувъ уже зовсѣмъ не той, що дома: упре ся и собѣ, и насварить на бабу и споганить жѣ всю родину, и таки поставить на своѣмъ. Довго тягнуть ся торги та передирки. Ицикъ поволеньки пђдганяе конину горѣ селомъ, все въ супроводѣ цѣлои гурмы сельскихъ хлопятъ та дѣвчатъ, у котрыхъ нема платянокъ, и котрымъ зависливо дивити ся на ножики, перстенѣ та скиндячки, що другі понамѣнювали.

Поволи ждучи горѣ селомъ, вђзокъ чимъ разъ то бђльше наповнюе ся платянками, — Ицикъ поглядае на ихъ наскиданіи копицѣ и засукуе руки, — знае, що швидко набере ся въ него сотнарь и буде можъ везти до ливеранта въ Дрогобичи. Ажъ ось они середъ села, противъ широкои, мурованои корчмы. Ицикъ звертае конину на брудне, обширне подвђре. Арендаръ Мошко єго знакомый. Ту ђнѣ пообѣдае, — розумѣе ся за гроши, — печеныхъ бараболю и молодой цыбульки, и побалакае »зђ свею вѣрою,« — ту и конину попасе и онучки въ коморѣ зложить за часъ, бо єму невыгђдно зъ ними возити ся. Єго приймають радо, — єму такъ любо посидѣти въ тѣснђмъ ванькири, заваленђмъ трохи не до повалы себехами, — єму такъ любо гуторить ся середъ вереску жидђвскихъ бахурђвъ, та урыванои бесѣды двоухъ селянъ, що широко розсѣли ся въ корчмѣ на лавцѣ, выпили

по пѣкватирцѣ, люльки позапѣкали та плакаючи часъ ѡдъ часу перекидають ся кѡлькама словами. И Германови добре та любо побѣгати на дворѣ зъ арендарскими хлопцями, покричати, побороти ся, покарбуляти ся на мягкѡй муравѣ. Сонце саме въ полудни. Жарко, ажъ душно. Комарѣ та овадня докучають Ицковому коневѣ, котрый дармо форкає та обмахує ся хвостомъ, грызучи пахучу, свѣжу траву, що єму докинули арендаровѣ хлопцѣ. Дѣтѣмъ жаль коня, — они берутъ ся обганяти єго ѡдъ овадѡвъ, а коли имъ то навкучить ся, поналамують зеленон, широколистои вербины и обтычуть нею коня для якого-такого захисту.

Сонце хилить ся зъ полудня. Ицикъ ѡдпочивъ, покрѣпивъ ся, напоивъ коня, шматы позносивъ до арендарской коморы и зложивъ до свого таки мѣшка, що тамъ стоить лишень про тоту потребу. Пора въ дорогу. Вѡзокъ порожный легко котить ся и туркоче дорогою. Ицикъ живо пѡдганяє коня и зновъ затыгає своє: »Мѣняй онуцѣ, мѣняй!« Починають ся давнѣйшї сцены, торги, крики, бѣганина, — и зновъ мѣняйлѡвъ вѡзокъ ѣде, немовъ у парадѣ, наповняючи ся поволи платянками. Вже сонце геть-геть похилило ся, закимъ Ицикъ змѡгъ покѡнчити зъ бабами, — ось и селу конецъ. Зновъ бѣжить Германъ ѡдпирати лѣсу, — тымъ разомъ они выѣздять тихо, пси утихомирились давно. Имъ зновъ приходить ся ѣхати пѡдъ гору, посередъ поля, далеко-далеко глинистою дорогою. Але дорога суха, вѡзокъ теркотить по грудю, — Ицикъ швидко поганяє, бо на вечеръ имъ треба стати въ другѡмъ селѣ, у знакомого арендаря на нѡчь. »Вйо-у, косяю! Гайта! Вйо-у!« покрикає разъ по разу Ицикъ и зновъ зачинає мурликати пѡдъ носомъ протяжну пѣсеньку:

»Finsterer bałyguleh!« И далѣ, далѣ, далѣ! Зѣ села до села, зѣ горы въ долину, черезъ рѣчку, горѣ, горбками, посередѣ пѣль, попереку лѣсѣвъ тягне ся повѣльно ихъ теркотячій вѣзокъ, розлягає ся самотно проникливый Ицкѣвъ голосъ. Змѣна за змѣною, а житє все одно! Околиця за околицею, а край все одинъ, краса все одна, — вѣчна, ненаглядна, супокѣйна краса пречудового Пѣдгѣря....

II.

Споминки уколывали Германа. Онъ чувъ, якъ у внутрѣ его немовъ таявъ якійсь давний, довголѣтний холодъ. Цѣлї роки онъ носивъ его въ собѣ, — цѣлї роки, одъ коли оженивъ ся, — онъ чувъ, що якась судорога сцѣпила его грудь и притупила въ нѣмъ всяке людске чутѣ.

Вчера вечеромъ, ѣдучи сюда, онъ проѣздивъ черезъ Губичѣ. Ему пришло минати давно знакому, похилену и на півъ розвалену Ицкову хатину. Теперь она вже въ третихъ рукахъ пѣсля Ицка. Передъ нею двѣ вербы головатї и стара поломана лѣса. Стѣны покривились и позападали въ землю, оконця позатыканї шматами. Кѣлько сотъ разѣвъ онъ переѣздивъ коло неї, а нѣколи не прийшло ему на думку, заглянути за высокїй плѣтъ, хто ту жие? Вчера, не знати якъ и одки, прийшла ему тота думка. Онъ велѣвъ зупинити бричку и ставъ на ноги, щобъ заглянути черезъ плѣтъ. Троє жиденятъ бавило ся на подвѣрю коло невеличкої, занедбаной шѣпки, де колись стоявъ Ицковъ кѣнь. Двое дѣтей були круглї, повновидї, чорноокї и дуже веселї. Третїй, троха бѣльшенькїй хлопчина, державъ ся якось осторѣнь одъ нихъ, забавлявъ ся, видно, неохотно. и робивъ все, що ему казали меншї. Его лице було зовсѣмъ не подѣбне до тамтыхъ, — певно се бувъ якїйсь знайда або вихованокъ. Дѣвчинка, лѣтъ коло 6, лютила ся часто на него, термосила его за руки, за уха, щип-

пала въ лице и збиткувала ся намъ нимъ, — але ѡнъ не плакавъ, не кричавъ, навѣтъ не крививъ ся, тѣлько жалѣбно дививъ ся на ню. Видно, боявъ ся и ея, и еще гѣрше матери, котра въ тѣй хвили кричала на когось въ хатѣ.

Германъ не мѣгъ довше дивити ся на таку забаву межи дѣтьми. Онъ сѣвъ и казавъ нагнати конѣ. Ёго живо вразивъ той тревожный, болѣзньный поглядъ хлопчины, що не кричавъ и не плакавъ, коли другі надъ нимъ збиткували ся. Теперъ ему пригадали ся его давній забавы середъ селяньскихъ дѣтей. Якъ они радо пріёмали ёго, якъ любо було бѣгати зъ ними, плести вѣнки зъ лоташу весною, ходити по лѣсѣ за грибами та орѣхами въ осени, якъ часомъ Ицикъ не ѣхавъ по селахъ. Чому они чули ся рѣвній, а ту вже мѣжъ малыми, однои вѣры, така неприязнь? Але швидко пригадавъ ся ему его власный сынъ, що зъ маленьку ще любивъ цвѣгати батогомъ малыхъ пескѣвъ ажъ до крови, що другихъ дѣтей безъ причины кидавъ въ ровы, що для забавы неразъ брискавъ на кухарку окропомъ. Пригадала ся ему его жѣнка и вся домашна погань, — и чоло его насупилось, а зъ помѣжъ стисненыхъ устъ вырвало ся якесь жидѣвске прокляте.

Але дальшій споминки зъ давнѣйшихъ лѣтъ успокоили ёго. Теперъ уже не тиха, безнадѣйна бѣднѣсть видѣла ся въ тыхъ картинахъ, що пересували ся попередъ ёго очи. Нѣ, ту вже почала ся боротьба о богацтво, — боротьба страшна, завзята, щоденна. Ту Германъ мѣгъ слѣдити ѡдъ самого початку, ѡдъ малесенькихъ зародѣвъ, якъ росли, розвивались и множили ся его тысячѣ, доки не дѣйшли до миліонѣвъ, якъ поборювали и пожирали безъ лѣку противникѣвъ,

якъ опутували и высысали безъ лѣку народа, якъ ширили довкола безъ лѣку нужды, бѣдности, знищення, и єму самому попри всѣхъ достаткахъ и роскошахъ таки не принесли того, що называє ся щастємъ, вдоволенємъ. Давнѣйше упоювали єго першій удачѣ, въ єго груди часомъ щось метало ся и скакало зъ радости, — але теперь не стало и того. Єго капиталъ рѣсъ и множивъ ся мовъ заклятый. Нынѣ першій разъ онъ оглянувъ добре, ѡдки набиравъ сокѡвъ, — и злякъ ся, злякъ ся самого себе, злякъ ся свого богатства. Не тому, щобъ такъ надто зрушила єго доля тыхъ тысячъ, у котрыхъ єго капиталъ ѡднявъ щоденный хлѣбъ, такъ якъ велике дерево ростучи ѡдѡймає животнї соки зъ дрѡбнои травы кругомъ себе. Нѣ, доля тыхъ бѣдолахѡвъ не дуже тамъ займала Германа. Не того єму стало страшно, що тысячѣ не мають черезъ него чимъ занести ся, Онъ бувъ забобонный, и єму въ тѡй хвили причували ся тѡлько тысячѣ проклятїй, котрї найшли на єго голову. Єго богатство якосъ страшно въ тѡй хвили затяжѣло на нѣмъ. Єму не знати ѡдки, прїйшла думка, що богатство — то потвора о сто головахъ, котра пожирає — пожирає другихъ, але — хто знає, — може ѡдтакъ пожерти и єго. Онъ мимоволѣ глипнувъ на образъ, залитый теперь яркимъ сонѣчнымъ свѣтломъ. Газелѣ десь немовъ пощезали, зблѣдли середъ яркого свѣтла, — тѡлько звоѣ вужа блищали, мовъ золотї, живї перстенѣ, готовї туй-туй обхватити свою добычу, — а очи, тотї зачарованї, огнистї очи такъ и впивали ся въ Германа, такъ и проколювали єго. Єму стало моторошно. Онъ зажмуривъ очи, щобы обѡгнати ся свѣтла и страшного приви́ду.

Якимже способомъ доробивъ ся Германъ Гольдкремеръ такого огромного маєтку? Три лѣта пробувавъ онъ у Ицка Шуберта. Здоровый воздухъ, супокій, часті проѣздки зовсѣмъ одживили его. Его лице почало наливати ся здоровою краскою, рухи були живѣйшій, ба навѣть память и поворотнѣсть значно вбѣльшилася. Германъ рѣсь, дужавъ и поправлявъ ся на диво, хоть слѣдѣвъ молодшихъ лѣтъ ще лишило ся немало въ цѣлѣй его вдачі. Онъ неразъ лютивъ ся за марницю, неразъ нападала на него давна лѣнь и онъ сидѣвъ, зложивши руки, цѣлыми днями на лавцѣ, не кажучи и слова до Ицка. Але все то не псувало мѣжь ними доброї згоди. И певно Германъ бувъ бы одъ тыхъ хибъ вылѣчивъ ся, якбы бувъ довше поживъ въ Губичехъ. Та не такъ оно склало ся.

Германъ до нынѣ ще тямить тоту зимову нѣчь, въ котру постигло Ицка нещастє. Онъ цѣлый день сидѣвъ самъ въ хатѣ та нетерпеливо вычѣкувавъ свого опѣкуна зъ Дрогобича. Ицикъ поѣхавъ на торгъ. Въ день морозъ попустивъ, сонѣчко свѣтило ясно, а зо стрѣхи капало ажъ любо. Але надъ вечеръ надыгли сѣрї хмари и почало лѣпити широкими пластами снѣгу. Швидко и свѣта не стало видно. Смеркло ся доразу, а снѣгъ все лѣпить та лѣпить. Тихо довкола, вѣтру нема. Германъ затопивъ въ печи, сѣвъ на припѣчку и жде, але Ицка якъ нема, такъ нема. Дорога въ село иде попри хату. Ось Германъ чує, гейкають якїсь торговї, вертаючи домѣвъ. Онъ выбѣгъ, щобъ роспытати про Ицка. »А певно вже десь ѣде, — мы его ще лишили въ мѣстѣ,« — одповѣвъ селянинъ. Зновъ Германъ чекає. Огонь сичить и трѣскотить въ печи, — онъ добувъ гороху и почавъ пражити его въ грани, а для Ицка зваривъ кѣлько

яець. Ось підь нѣчь потись морозь, позамальовувавъ шибы ледовыми, дивными квѣтами. Далѣ зѣрвавъ ся и вѣтеръ, почавъ бити снѣгомъ о шибы, свистѣти середъ крутыхъ берегѣвъ, термосити и выривати китицѣ въ стрѣсѣ. Огонь погасавъ, — Германови ставало лячно, ѡнѣ докладавъ полѣнѣ, и разъ-въ-разъ притулювавъ лице до ѡкна, чи не почує теленькане Ицкового коня. Не чути нѣчого. Крѣзь шпары въ стѣнахъ потягає зѣ надвору холодомъ. Германови здає ся наразъ, що десь звонять, волосє зводить ся гору на головѣ, — думка про пожаръ пролѣтає въ него. Ѣнѣ прислухує ся, — нѣ, не чути нѣчого. Ось, засвистѣвъ, заревѣвъ, завывъ вѣтеръ дужше нѣжъ впередъ, — немовъ стадо скаженихъ вовкѣвъ летить до села, выючи зѣ голоду, та копотячи середъ снѣговѣйницѣ. Ѣдѣ селянськихъ дѣтей Германѣ наслухавъ ся повѣстей про злодѣвъ, що въ бурливѣй ночи добувають ся до хатъ, — и ось ѣму причуло ся, що ктось скрипнувъ сѣнешними дверми и легенько ступає-чаланкає по сѣнехъ, мацає руками по стѣнахъ — wyra3но чути шолопанє чимъ разъ то ближше хатныхъ дверей... Германѣ хоче кричати, але чує, що щось здавило ѣго въ горлѣ; ѡнѣ самъ не знаючи, що робить, втиснувъ ся въ темный, тѣсный кутъ за печею, — холодный пѣтъ выступивъ ѣму на чолѣ, — все тѣло дрожить, — ѡнѣ що хвилѣ жде, що ось-ось дверѣ отворять ся, а въ нихъ покаже ся страшне, обросле лице злодѣя зѣ огромною булавою та зѣ широкимъ, блискучимъ ножемъ за ременемъ. Але хвиля за хвилею минає, — не чути нѣчого окрѣмъ проразливого завываня бурѣ. Въ Германа поволи духъ вступає, — але ѡнѣ уже не смѣє встати зѣ свого кута. Розгорячкова на уява приводить ѣму на память

повѣсти про »страччукѡвъ,« що робять ся зъ нехреще-
 ныхъ дѣтей, закопанныхъ денебудъ пѡдъ плотомъ, пѡдъ
 вербою. Ёму здає ся, що щось чупкає по подѣ, —
 ѡнъ тревожно пѡднѣсь очи въ гору, де було въ пѡд-
 валѣ старымъ звичаємъ вырѣзане маленьке ѡконце.
 Морозъ пробѣгъ по его тѣлѣ! Ёму бачить ся, що
 ѡконце ворухнуло ся, що пѡднимає ся поволи-поволи
 въ гору а за нимъ виднѣє ся чорный, глубокий отвѡръ.
 інъ замеръ зо страху, не можучи ѡдвернути очей
 ѡдъ ѡконця. Ёму зазвенѣло въ ушехъ, — бачило ся,
 що въ нѣмъ самѡмъ, въ серединѣ, ворущать ся якѣсь
 дикѣ, трезожнѣ голоса, пѡднимає ся крикъ, замѣшане
 безъ его волѣ. Нещасный хлопецъ безумѣвъ зо стра-
 ху и ожиданки. Але голоса не унимають ся, стають
 що разъ рѣзшѣй, голоснѣйшѣй, — якесь урыване те-
 ленкане пробиває ся крѡзь змѣшанный гамѡръ. Германъ
 хвилю еще сидѣвъ, мовъ мертвый, це знаючи, чи
 дѣйсно сесь гамѡръ пѡднявъ ся въ его нутрѣ, чи може
 доноситъ ся зъ надвору. Але одной хвилѣ застановы
 було досыть. інъ зѡрвавъ ся, немовъ въ якѡйсъ рос-
 пуцѣ и однимъ скокомъ бувъ коло ѡкна. Гамѡръ роз-
 дававъ ся вже на ихъ оборѣ, — видно якѣсь все
 чорнѣйшѣ тѣни, чуто теленканье кѡньской упряжи,
 — ахъ, Ицикъ, Ицикъ приѣхавъ!...

Гамѡръ пѡдъ хатою... Загримали до дверей. Гер-
 манъ побѣгъ ѡдчиняти, и ще швидше влетѣвъ до ха-
 ты, такъ лачно, темно, холодно було въ сѣнехъ. Чи
 се зновъ ёму причуло ся, чи то направду ѡнъ чувъ
 глубоке, тяжке стогнане десь пѡдъ землею? інъ дро-
 жачи судорожно, докинувъ дровъ до огню и обер-
 нувши ся лицемъ до дверей, ждавъ, хто выйде. Дверѣ
 отворили ся, и повѡльно, важкимъ поступомъ увѡйшло
 чотырехъ селянъ, несучи кровавого, ледви живого

Ицка, зъ котрого груди выдобувавъ ся часомъ глубокий, роздираючий стонъ болю. Германъ застивъ на мѣсци зъ переляку, побачивши той кровавый, страшный привидъ. Онъ притись ся до печи и не смѣвъ кроку зробити.

— Поволи, Максиме, поволи! приговорювавъ одинъ селянинъ другому. Бережно держи за руку, — не видишь, що кровь ажъ крѣзь бекешу выступає?...

— Тожъ то бѣдный Ицко мусить десь болечку терпѣти! одозвавъ ся Максимъ.

Ицикъ зновъ застогнавъ, але такъ страшно, що Германови волосє въ гору пѣдвело ся на головѣ. Селяне положивши его опѣкуна на постели, взяли ся перевязувати его раны, якъ самі умѣли — (цируликъ, за котрымъ пѣслали до Дрогобича, не швидко надѣйде въ таку неgodу!) — а Максимъ, грѣючи замороженій, кровю обтеклій руки надъ огнемъ, почавъ шептомъ росповѣдати Германови, що за нищастє постигло Ицка.

— Ну, видишь, небоже, — почавъ Максимъ хитаючи головою, — якъ то нещастє неразъ чоловѣка здыбле на гладкоій дорозѣ! Тай то ще отъ-яке! Най Богъ каждого боронить тай заступить ѡдъ такого! Отъ, видишь, ѣдемо мы дорогою понадъ Герасимове бережище, — ты знаєшь, де оно, — онъ тамъ за селомъ надъ рѣкою той берегъ крутый та высокій, — ѣдемо собѣ, вѣзъ за возомъ, — а ту вѣтеръ у споду реве такъ, що Господи!... Снѣгъ такъ и жбухає межи очи, — конѣ ледво лѣзуть, — страхъ! Ажъ ось кумъ Стефанъ, що передомъ ѣхавъ, — кричить: Говъ! — Мы всѣ: »Що таке?« А Стефанъ повѣдає: »Слушайте! Ту щось страшного, — якесь нещастє!« Слухаємо, — дѣйстно у споду, у берега щось стогне,

та такъ страшно, болѣзно, що намъ ажъ кровь застила въ тѣлѣ. »Е, говорить Панько, може, — духъ святой при насъ! — поганецъ якій насъ манить въ западню?«... »Що вы, куме, — ѡдказує Стефанъ, — ту видно якійсь чоловѣкъ ишовъ, або фхавъ, не спостерѣгъ ся добре, тай упавъ зъ кручѣ. Ходѣть, панове, — треба ратовати живу душу!« Панько каже: »Та бо я бою ся! Мене лякъ зноситъ!« А ту стогнане разъ въ разъ зѡ споду чути, нѣбы грѣшна душа въ пеклѣ пити просить. Мы всѣ зѡйшли ся въ купу, — що ту робити?... »Ходѣмъ, — каже Стефанъ, — а кума Панька лишѣмъ коло коней.« Пѡшли мы. Ну, а знаєшь, якій кусень треба обходити, щобы дѡйти на самъ берегъ рѣки. Заки мы туды дѡбрали ся, заки що, — то може зъ пѡвъ години минуло. Вѣтеръ ажъ землю рве зъ пѡдъ нѡгъ, — ажъ лѣдъ на рѣцѣ трѣщить, а снѣгомъ бѣе въ очи, нѣбы лопатою. Господи, плута така, що хотъ заразы гинь! Темно, погано... Мы побрали ся за руки и идемъ на помацки туды, де стогнане чути. Дивимось, — лежить щось чорне на леду и не рушає ся. Мы пѡдѡйшли — кѡнь посередѣ роздрухотаныхъ саней. Певно хтось зъ дороги схибивъ та перевернувъ ся долѣ бережищемъ. Оглянули коня, — неживый. Идемъ далѣ, — а твѡй бѣдный Ицко лежить на леду и вже отъ-отъ, ледво стогне! Господи твоя воля! Таке нещастє на чоловѣка!

Максимъ, оповѣдаючи, грѣвъ прозяблїи руки надъ огнемъ и пикавъ люльку. Германъ не плакавъ, тѡлько дрожавъ и поглядавъ скося на постель. Ёму страшно було передъ тымъ покалѣченнымъ, кровавымъ, стогнучимъ тѣломъ, що колись було его оцѣкуномъ. Онъ просивъ Стефана и Максима, лишити ся зъ нимъ черезъ

ночь коло слабого, але газды все обѣщали прийти, скоро поѣдвоятъ худобу до дому. Ицикъ лежавъ безъ памяти, говорити не мѡгъ, и бачилось, не познававъ нѣкого. Германъ разъ лишень поглянувъ украдкой на него. Голова була позавязувана хустками, крѡзь котрѣ повиступали огромный плямы крови. На бородѣ и волосю скрѣпла кровь, бекеша и сорочка кровавѣ, уста посинѣли, очи бездушнѣ, выразъ лица страшнѣй!

Ажъ десь надъ раномъ, коли буря троха стихла, приѣхавъ цируликъ зъ Дрогобича и почавъ сварити та лютити ся на селянъ, що брали ся самѣ до перевязки ранъ, а не знаютъ тому ладу.

— Алежъ, пане, — ѡдповѣвъ Стефанъ, — тажъ доси бувъ бы згибъ чоловѣкъ! Мы бодай що-то, а кровь затамовали.

— Мовчи, стара торбо! гаркнувъ гнѣвно цируликъ. Ты ѡдки знаєшь, що бувъ бы згибъ? Якъ ты можешь то знати?...

Стефанъ, хоть бувъ на слова досыть острый, змолчавъ, а цируликъ почавъ розглядати раны, и запевно мусѣвъ признати въ души, що перевязка зовсѣмъ не була такъ плоха, якъ думавъ зъ разу. При помочи селянъ, котрѣ почали увивати ся, немовъ ту ишло о ратунокъ ихъ наймилѣйшого свояка, перемыто раны и тогда ажъ можна було розглянути, що таке покалѣчено у Ицка. Здаєсь падучи зъ високои кручѣ, ѡнъ упавъ насампередъ на лѣвый бѡкъ о острый, выступающій камѣнь. бо лѣва рука була зломлена понизше лѡктя, а крѡмъ того въ самѡмъ рамени була глубока рана. ідтакъ тѣло переважило ся на право, при чѡмъ Ицикъ о другій камѣнь покалѣчивъ ся. Цируликъ побачивъ, що бѣда, и коли люде, а особливо жѣнки,

котрыхъ зойшла ся повна хата, запытали его, чи вийде Ицикъ, — онъ стисъ плечима и сказавъ, що велике бы диво було, якъ бы доживъ до завтра.

Цируликъ сказавъ правду. Ицикъ умеръ ще того самого дня, не прийшовши и хвилю до памяти. Германъ не плакавъ на его похоронахъ, — его тѣло все ще дрожало зо страху одъ той ночі, — страхъ витискавъ всяке друге чутє. Онъ ночувавъ у арендаря губицкого, котрый заразомъ взявъ опѣку надъ Ицковымъ маєткомъ, щобъ нѣбы зберечи его для Германа. Германъ пробувъ у него до весны, не знаючи, що дѣе ся зъ тымъ маєткомъ. Ажъ коли громада упомнула ся о те дѣло, — арендаръ показавъ якійсь рахунки, якійсь Ицковій квѣты, — хату и огорождъ Ицковъ спродано, а по сплаченю довгѣвъ лишило ся для Германа 92 гульденѣвъ, котрі арендаръ оддавъ ему до рукъ. Германъ зъ тою сурою вийшовъ зъ Губичъ, — пошовъ въ свѣтъ щастя шукати, — и тота сума була першою пѣдвалиною его миліонѣвъ.

Такъ закончило ся для Гермара супокѣйне сѣльске житє. Теперъ сидячи за писемнымъ бюркомъ передъ рахунковою книжкою въ Бориславѣ, онъ, практичный, дѣловый чоловѣкъ, не богато ваги привязувавъ до наслѣдкѣвъ, якій лишило тото житє въ его души. Онъ навѣтъ силувавъ ся глядѣти на него згѣрдно, зъ висока, шукавъ въ головѣ насмѣшливыхъ слѣвъ для его схарактеризованя, але мимо того его думка разъ-разъ вертала до тыхъ свѣтлыхъ хвиль, и не знати чому, ему все ставало лекше на сердци, коли згадувавъ губицке житє. Онъ не туживъ до него, не бажавъ, щобъ оно вернуло ся, — але чувъ заразомъ, що теперѣшне житє середъ достатку и роскоши зовсѣмъ не лѣпше одъ тамтого, — коли навѣтъ не

поганьше. Онъ самъ не знавъ, чому кождый разъ при думцѣ о Ицку и Губичехъ ему робить ся якось такъ на души, якъ тому, хто блудячи въ густомъ, темномъ лѣсѣ, крутыми стежками, наразъ выйде на невеличку поляну, залиту яснымъ, сонѣчнымъ свѣтомъ, заповнену тепломъ и пахощами цвѣтѣвъ. Онъ почавъ думати про дальше свое житє пѣдъ вагою того вражѣня, и ему бачило ся, що ось онъ зновъ запускає ся въ темный лѣсъ, въ котромъ ему призначено блудити безъ выходу, — а доки, до якои цѣли, — хто єго знає! Ему становилось чимъ разъ тяжше, тѣснѣйше, — якось душно и лячно. Помимо сонѣчного жару ему пробѣгъ морозъ поза плечима.

Онъ пѣшовъ до Дрогобича, самъ не знавъ чого. Не було у него певной думки про заробокъ, до которого при томъ не мавъ нѣ вмѣлости нѣ охоты. Кѣлька день онъ живъ яко-такъ на одержаніи грошѣ, але коли побачивъ, що грошѣ минають ся и подумавъ, що опѣсля онъ зѣстане зовсѣмъ безъ нѣчого, голый и голоденъ, перелякъ ся дуже и завзявъ ся — радше туй згигати, а не кивати бѣльше тыхъ грошей. Розумѣе ся, зъ того завзятя такожъ не булобъ нѣчого выйшло, колибъ не щастливый случай, котрый показавъ ему який-такій заробокъ. Въ шинку, въ котромъ онъ ночувавъ, зѣйшли ся одного вечера якийсь чорный, страшный люде. Германъ зразу боявъ ся ихъ, але почувши, що бесѣдуютъ межъ собою по жидѣвски, пѣдѣйшовъ ближше и ставъ слухати. Се були самі молоді, 18 — 20 лѣтний парубки, котрі завтра выбрали ся до Борислава *»либати«* кипячку. Германъ довго слухавъ ихъ бесѣды про те *»либанє«*, але не знавъ, що оно таке. Онъ запытавъ ся одного зъ нихъ, котрый ѣдповѣвъ ему, выпиваючи душкомъ склянку пива:

— Ну, а що? Хіба ты не знаєшь, що въ Бориславѣ на всѣхъ водахъ и багнахъ выступає чорна ропа, така, якъ нею хлопы возы смарують. Ну, то бере ся кѣньскій хвѣстъ, згонить ся нимъ поверхъ воды, то тота ропа набирає ся на волосѣнь, — а зъ неи рукою зсуває ся до коновки. Тото называє ся »либати.«

— Ну, и дежъ дѣває ся тоту ропу? спытавъ зацѣквлений Германъ.

— Носить ся сюда до Дрогобича, — ту є такій, що куплять.

— А добре платять?

— Чому нѣ! за коновку пять шѣстокъ. Ну, а якъ добре звивати ся, та за день двѣ коновки набирає. Тѣлько ось носити бѣда!...

Германъ почавъ роздумувати надъ тою бесѣдою. Щожъ, — оно то не зле, такій заробокъ. Хоть робота не гарна, то за те легка. А платить ся добре. Чомужъ и єму не взяти ся до неи? Онъ рѣшивъ ся, таки завтра ити зъ либаками до Борислава, и коли сказавъ имъ о тѣмъ, они тѣшили ся, — тѣлько жадали могоричу. Германъ на radoщахъ упоивъ ихъ пивомъ, щобъ »обляти« своѣй новый станъ.

Одъ теперъ почало ся для него нове житє, зовсѣмъ ѡдмѣнне ѡдъ губицкогo. Оно дѣлило ся на два головнѣ мѣсця: Бориславъ и Дрогобичъ. Хоть дорога не близька, — либаки мусѣли кождои доби ѡтѣпати тамъ и ѡдтамъ: вечеромъ зъ повными коновками кипячки на коромеслахъ до Дрогобича, а рано зъ порожними назадъ до Борислава. Першій день новои работы особливо глубоко вдавъ ся Германови въ тямку. Онъ живо нагадує ще теперъ той холодный поранокъ маєвий, коли вразъ изъ пятима

другими либаками ишовъ стежкою поперекъ пѣль до Борислава. Они шли черезъ Тептюжь, лишаючи Губичѣ зъ боку. Сонце сходило надъ Дрогобичемъ и облило кровавымъ свѣтломъ ратушь, костель и церковь святой Тройцѣ. Сюда ближше вила ся блискотячи мовъ золота змѣя, Тысьмениця, и шваркотѣла въ ѡддали по камѣню. Дубы въ Тептюжи ино-що зачинали розвивати ся, — за те сподомъ лѣщина шевелѣла вже своимъ широкимъ, темнозеленымъ листемъ. Они идутъ швидко, не розмовляють, квачь у кожного черезъ плече, — хто молитву, а хто и такъ собѣ дещо снѣває. У кожного при боцѣ торба зъ хлѣбомъ и цибулею, — се его цѣлоденна пожива. Ось они минули Теплюжь, — передъ ними поле зелене, свѣже, — далѣ лука, замаєна цвѣтами, — зновъ горбокъ, черезъ котрый гадиною звиває ся стежка, — и ось бори-славска кѣтлина. Не доходячи самого села они розѣйшли ся по лукахъ, по мочарахъ, — каждый вышукавъ собѣ мѣсце, и стали до работы.

Бориславска кѣтлина выглядала тогди ще зовсѣмъ не такъ, якъ теперъ. Бѣдне, пѣдгѣрске, звичайне село розстелювало ся невеличкими купками будынкѣвъ по пѣднѣжю Дѣла понадъ потокомъ. На пригѣркахъ ѡдъ Банѣ и Тустановичъ були поля господарскѣ, а нижше луки и мочары. Але при всѣмъ тѣмъ земля була якась не така, якъ звичайно. Якѣйсъ дивный сопухъ выходивъ зъ неи, особливо теплыми вечерами. Весною, коли ростаяли снѣги и змякла глина, чути було выразно якѣйсъ рухи зъ земли, щось немовъ тихѣй ѡдъдыхъ, немовъ пульсованѣ горячої крови въ глубокихъ, невидимыхъ жилахъ. Помѣжь народъ ходили слухи, що на тѣмъ мѣсци, де стоить Бориславъ, були давными часами великѣ братобѣйчѣ вѣйны, що ту похо-

вано багато люда невинно побитого и що трупы що року силують ся встати на свѣтъ и силувати ся будуть доти, доки не прийде ихъ часъ. А тогди они проломлять землю, розвалять весь Бориславъ и пойдуть въ свѣтъ воювати. Не знали бѣднѣй Бориславцѣ, говорячи собѣ зимовыми вечерами сѣсю казку, що она ажъ надто швидко справдить ся, що страшна подземна потвора небавци вже прорве земну опону, розвадить ихъ бѣдне, сумирне село и зруйнує до тла ихъ и ихъ дѣтей! А тымъ менше знали и гадали они, що тота потвора, то зовсѣмъ не трупы давныхъ рицарѣвъ, а тота гидка, чорна вопяча ропа, котра теперь выпалювала имъ сѣножати, а швидко мала розойти ся по всѣмъ свѣтѣ прочищеною нафтою на зискъ панамъ та жидамъ, а имъ на горе та на втрату!

Германъ все ще думавъ про першій день своєї нової роботи. И чимъ довше думавъ, чимъ виразнѣйше ставала ему передъ очима кожда подрѣбнѣсть того дня, тымъ тяжше и сумнѣйше робило ся ему. Се бувъ такий самий хорошій, теплий, погодный день! Саме въ такий день, передъ 20 лѣтами, першій разъ обхвативъ его удушливый нафтовый сопухъ и швидко погасивъ передъ нимъ и сонце и денну яснѣсть, — прогнавъ зъ передъ него запахъ цвѣтѣвъ, заглушивъ спѣвы пташкѣвъ, перемѣнивъ его въ якусь тяжку, глинисту масу, що котить ся долѣ горою, давячи и гнетучи все, — оживлену тѣлько жадобою грошей, зиску, богацтва! 20 лѣтъ минуло одъ того першого дня, — а удушливый нафтовый сопухъ все ще не розсѣявъ ся, все ще обвиває его немовъ густою паморокою, здавлює ему груди, глушить и убиває хорошій, людскій порывы серця!

— Охъ, на волю, на волю зъ тої поганої тюрмы!

прошептавъ ѡнъ безъ свѣдома, самъ ще не знаючи, щѣ се за тюрма и чи можна зъ неи выдобути ся на волю.

А споминки идуть безперерывнымъ рядомъ, насувають єму образы минулыхъ лѣтъ, не пытаючи, чи радѣсть по нихъ остає въ серци, чи жаль и горе. Ёго заробокъ ѡдразу пѣшовъ добре. Зъ невидимыхъ жерель пѣходила кипячка пенастанно и сплывала блискучими перстениями на поверхнѣсть каламутной воды. Германъ либаючи цѣлыми годинами, дивувавъ ся, щѣ се за сила пре на верхъ той жовтавий, острый плывъ и де єго жерело. Ѣнъ думавъ собѣ, що якбы добувъ ся до самого жерела, то тогди ажъ мѣгъ бы розбогатѣти. Але єго товаришѣ балакали частенько, що се тѣлько земля »потить ся,« що жерела нѣ-якого Германъ не добуде, бо єго и зовсѣмъ нема, а що до збогаченя, то може ще добрый часъ заждати. Германъ не любивъ тыхъ насмѣшокъ и покинувъ говорити, а далѣ и думати про нафтовѣ жерела.

Тымчасомъ и не добуваючись до жерель, ѡнъ умѣвъ тягнути зискъ зъ того, що було. Не довго двигавъ ѡнъ кипячку на коромеслѣ до Дрогобича и швидко побачивъ, що оно погана рѣчь. Але у него були грошѣ, — по-що єму мучити ся, коли можъ и самому собѣ полекшити и ще бѣдъ другихъ скористати. Осъ ѡнъ змовивши ся зъ другими либаками купивъ за свои грошѣ коня и вѣзокъ, щѣбъ возити кипячку до Дрогобича. Зъ того вийшла потрѣйна користь для него. Разъ то, що не потребувавъ шо дня двигати коновокъ до Дрогобича на продажъ, бо мѣгъ возити ихъ, тай то шо другѣй день, — тымъ самымъ и часу менше тративъ и мѣгъ бѣльше ули-бати, — а ще и другѣ либаки давали єму для пе-

ревозу и продажи свою кипячку, а за кождыхъ пять коновокъ ихъ кипячки додавали шесту для него. Кѣнь не потребувавъ такожъ богато, бо за коновку смаровила, котрого самымъ нѣколи було налибати, селяне давали Германови сѣна, и еще не боронили ему поставити коня зъ вѣзкомъ черезъ вѣльный часъ пѣдъ своею шопою.

Такъ оно ишло кѣлька лѣтъ, а за той часъ Германѣвъ капиталъ не тѣлько не ростративъ ся, а при его зручности и хитрости майже въ за-трѣе вырѣсъ. Онъ за той часъ живъ дуже нужденно и ошадно: не пивъ нѣчого окрѣмъ воды, — ѣвъ мало и плохо и для того и сила его, при нездоровѣмъ воздухѣ середъ багна, почала упадати. Але Германъ не дбавъ на те. Жадоба грошей чимъ разъ сильнѣйше опановувала его, — чимъ разъ частѣйше онъ думавъ надъ тымъ, якимъ бы ту способомъ розбогатѣти. Зимѣю онъ сидѣвъ въ Дрогобичи, — звичайно у того таки жида, що лѣтомъ куповавъ у него налибану кипячку. Се бувъ нестарый ще, сухій, поганий жидъ. Онъ торговывавъ мазею, мотузѣмъ, желѣземъ и всякою всячиною, яка потрѣбна для селянъ. Германъ, пробуваючи у него зимѣю, помагавъ ему неразъ торговати, при чѣмъ богато ему придала ся давна его онучарска вправа. Жидъ звичайно зазначувавъ цѣну за всякій товаръ, здаючи Германови до розпродажи, а що ему удало ся взяти звышъ той цѣны — се его. Розумѣе ся, що Германъ не бувъ зъ тыхъ людей, котрѣ для якоись тамъ чесности готовѣ самѣ собѣ шкѣду робити. Онъ шахрувавъ кушующихъ и деръ зъ нихъ, що мѣгъ, а коли неразъ деякій селянинъ зачавъ сварити ся або проклинати, онъ смѣючись вытручувавъ его за дверѣ. Такимъ способомъ Германъ дораблявъ ся. Про

его грошѣ не знавъ ніхто и всѣ уважали его простымъ наемникомъ. У своего господаря онъ повнивъ зимою всяку службу и не мало неразъ патерпѣвъ ся одъ его жѣнки и одъ другихъ жидовъ всѣлякои сварки, а то и битя. Однако онъ хиливъ ся передъ ними и таивъ у собѣ злѣсть.

Само собою розумѣе ся, що таке жите ему швидко збридло и що онъ ждавъ весны, якъ спасенія душѣ. На веснѣ отвиравъ ся для него свободѣищій свѣтъ, а жите въ Бориславѣ, хотъ нужденне и невыгѣдне. все таки якось швидше и веселѣйше збѣгало середъ смѣху и жартѣвъ другихъ либаковъ. Але не того бажавъ Германъ. Онъ пѣзнавъ цѣну грошей въ нуждѣ, пѣзнавъ, що безъ нихъ жити плохо, що они оди могутъ выбавити его одъ тои нужды, погани и унижени, якѣ такъ часто мусить теперъ терпѣти. Поволи въ его души розгоряла ся страшна, горяча, слѣпа жадоба грошей, заглушувала всякѣ другѣ чутя, закрывала передъ его очима всѣ завады и манила его тѣлько одною метою — богацтвомъ. Онъ зъ тревогою берѣгъ свои грошѣ, заощадженѣ въ дняхъ недостатку зъ Ицкового промыслу, рахувавъ ихъ що тыжня, ховавъ якъ найдорожшу надѣю и не проговоривъ ся о нихъ ні передъ однимъ товарищемъ, боячи ся, щобъ они не всилували его якъ небудь пропустити ихъ. Але онъ знавъ, що грѣшъ лежачи не росте, для того обзиравъ ся щильно довкола, ловивъ всякѣ слухи, роспытувавъ незначно про користный *гешефты*. Гешефть незадовго лучивъ ся. Рядъ почавъ будувати въ Дрогобичи депѣ войскове и шукавъ пѣдрядчикѣвъ на рѣзніи будовничѣ матеріялы. Часы були бѣдніи, пѣдрядчикѣвъ зголошувало ся не богато, а рядъ хочачи приспѣшити дѣло, поставивъ легкѣ и користный

вымѣнки. Того тільки треба було Германови. Онъ нанявъ ся достарчувати дерева и вапна, але его власныхъ грошей на те далеко не доставало. Онъ крутивъ ся, мучивъ ся, кидавъ ся сюды-туды, але на-дармо. Посторонной помочи годѣ було надѣятись, и Германови недалеко було до того, стратити все до чиста та ити зновъ либати кипячку до Борислава. Несподѣвана, хотъ и не зовсѣмъ для него щаслива приключка выратовала его тымъ разомъ.

Жидъ, у котрого пробувавъ Германъ кѣлька лѣтъ, дѣзнавшись, що его слуга, простый либакъ, взявъ ся рядови достарчувати матеріалѣвъ до будѣвъ, зразу ушамъ своимъ не повѣривъ, ѡдтакъ розсмѣявъ ся, — въ кѣнци видячи, що Германъ не на жартъ таки за-ходить ся коло работы — (и кавціи кѣлька сотъ гульденѣвъ зложивъ и дерева та вапна довозить), — розлютивъ ся дуже на него, чому ему того не сказавъ впередъ, чому не пѣшовъ зъ нимъ на спѣлку и т. д.; а коли вконецъ Германъ зачавъ просити у него позички кѣлькохсотъ гульденѣвъ, гнѣвъ его дѣйшовъ до того, що не тільки ѡдмовивъ грошей, але ще вылаявши молодого спекулянта, выгнавъ его зѣ своєї хаты.

— Маршъ, забирай ся! кричавъ розлюченый жидъ. Кто знає, ѡдки ты грошъ взявъ! Може то крадене, — ще менѣ бѣда буде! Рушай, — най ты на очи не виджу!

Германъ забравъ свои манатки и пѣшовъ. Его не такъ дѣткнула образа и погане пѣдозрѣнє, якъ завѣдъ и ѡдмова позички. Що дѣяти? Ту наставники наганяють, щобъ швидко достарчувати всего, а ту нѣзащо нѣ матеріалу бѣльше закупити, нѣ навѣтъ фѣры заплатити. Правда, матеріалъ и перевѣзъ були тогди въ дрогобицкихъ околицяхъ въ пятеро дешевшій про-

тивъ теперѣшного, але у Германа не було майже нѣякихъ грошей. Онъ задумавъ ся важко. Якъ на терминъ не поставитъ всего, пропаде кавція, а ту и надѣѣ нема на яку небудь помôчь.

Вже вечерѣло. Забирало ся на слотаву, погану нôчь. Германъ ишовъ, не думаячи нѣ о чôмъ, крôмъ свого »гешефту,« не обзираючись нѣ на пору нѣ на погоду. Въ руцѣ нѣсь невеличкій пакунокъ. Думки єго, мовъ потревожений воробцѣ въ самотрѣску, шибались въ рôзні сторони, шукаючи виходу. Холодный пôтъ выступавъ на лице, коли наворачталась єму думка, що »прийде ся на все махнути рукою, тай«... Махнути рукою на те, на чôмъ онъ довгій лѣта будувавъ всю надѣю своєї будучности! Нѣ, сего не буде! Онъ мусить найти ще способъ, мусить щось придумати! Поволи стемнѣло ся, — холодный дощъ почавъ кропити въ лице Германа. Дрôбній, гризкій, студеній краплѣ ушали такъ несподѣвано на єго розгорячене лице, що онъ въ однôй хвили зупинивъ ся и оглянувъ ся довкола, немовъ пробужденый зô сну, пригадуючи собѣ, де се онъ и що зъ нимъ робить ся. Ажъ теперъ онъ нагадавъ собѣ, що єго вигнано зъ хаты, що треба шукати де небудь нôчлôгу.

— Треба ити до шинку спати, — подумавъ онъ собѣ и оглянувъ ся довкола, на якôмъ то онъ передмѣстю.

— Та се Лань! проворкотѣвъ онъ самъ до себе. А я ту коли зайшовъ ажъ изъ Зварицкого передмѣстя? Тьфу!

И онъ обернувъ ся якъ стôй, щобъ вернути на Зварицке и пôти тамъ на нôчь до знакомого шинку, въ котрôмъ звичайно збирали ся либаки. Обертаючись живо на краю улицѣ, онъ въ су-

меркахъ зачепивъ лѣктемъ якусь людину и мало не струтивъ єи до глубокого рова край дороги.

— A riech'an daanen tat'n aran! крикнувъ на него звѣнкій, дѣвчачій голосъ, и при тѣмъ двѣ мягкіи руки обхватили єго руку такъ нагло, що ѡнъ задрожавъ цѣлымъ тѣломъ и мало що самъ не стративъ рѣвноваги.

— Nü, wus is? запытавъ ѡнъ, обертаючи ся въ той бѣкъ, де грозило небезпеченство. Помимо неласкавыхъ слѣвъ, якими привитала єго незнаєма людина, въ голосѣ єго не було нѣ гнѣву нѣ прикрои жорстокости. Дотыкъ мягкихъ рукъ зробивъ на него якесь дивне враженє; ѡнъ самъ не знавъ, що оно таке, и почавъ крѣзь сумерки приглядати ся незнаємѡй особѣ.

Се була жидѡвска дѣвчина, лѣтъ може коло двайцяти, повнолиця, черноока, хоть и не зовсѣмъ хороша собою. Подѡбныхъ лицъ бачивъ Германъ день—денно цѣлїи десятки на улипахъ, але тогди, вѣчѣрною добою, пѡдъ влїянємъ мягкого дотыку єи рукъ, бачилось єму, що те лице якесь принадиѣйше ѡдъ другихъ, очи живѣйшїи, голосъ приємнѣйшїи; однимъ словомъ — ѡнъ ставъ немѡвъ причарованный, и зъ глупою миною дививъ ся на незнаєму дѣвчину. Ще и теперъ, пригадавши собѣ тоту стрѣчу и цѣлу сцену на улицѣ, Германъ сплюнувъ зъ досады.

— Отъ не мало мене де лихо здыбати, та догонило на гладкѡй дорозѣ! проворкотѣвъ ѡнъ, морщащи чоло. Дурень зъ мене бувъ тай годѣ!

Але тогди, при першѡй стрѣчи зъ Рифкою, Германъ дуже а дуже далекій бувъ ѡдъ подѡбныхъ неделикатныхъ думокъ и выкликѡвъ. Впрочѣмъ на хвилию ѡнъ не мѡгъ прийти нѣ до якихъ загаломъ думокъ,

доки ему надъ ухомъ не прозвучавъ звѣнкій смѣхъ дѣвчины. Смѣхъ той протверезивъ его.

— Ну, чого стоишь очи выпуливши? проговорила она. Ади, дощъ буде, — махай!

Она хотѣла ѡдойти, — Германъ мимоволь, машинально, хопивъ еѣ за рукавъ, осмѣхаючись. Она поглянула на него якимсь дивнымъ, на-пѣвъ гнѣвнымъ, на-пѣвъ вызывающимъ поглядомъ. Германъ осмѣливъ ся, — почавъ ровмаляти, идучи поручь неи. Такъ завязало ся ихъ перше знакомство.

Рифка, якъ и Германъ, була сирота. Ёи родичѣ померли такожь на холеру, — она лишила ся маленькою дитиною въ опѣцѣ старой тѣтки, у котрой жила и теперь. Тѣтка тотъ, бездѣтна вдова по арендарю зъ Залѣся, взяла еѣ за свою, обѣцяючи при выходѣ за-мужъ дати ѣй 500 гульденѣвъ посагу и выправу. Рифка росповѣла про все то Германови заразъ першого вечера, закимъ зайшли до ёи хаты. Германъ ѡдипровадивши еѣ ажъ до дверей, пѣшовъ задуманый почувати до шинку. Щасливый случай, — гадавъ ѡнъ собѣ, — кобъ лишь удало ся! Возьму, оженю ся зъ Рифкою, а ёи вѣномъ можъ буде поратувати ся бодай що то! Тотъ думка засѣла ему въ голову и ѡнъ твердо рѣшивъ ся выповѣсти еѣ. При томъ и часу годѣ було тратити, — дѣло пыльне, а Германъ хотѣвъ якъ найшвидше допяти свого. Заразъ на другій вечеръ ѡнъ пѣдстерѣгъ Рифку, якъ ишла до мѣста, и росповѣвъ ѣй свою думку. Она зразу завстыдала ся и почестувала его звычайнымъ своимъ »a riech'an daanen tat'n aran!«, але коли Германъ росповѣвъ докладно про себе и свѣй заробокъ, стала троха ласкавѣйша, часъ ѡдъ часу поглядала зъ пѣдъ лоба на него и вконецъ велѣла поговорити зъ тѣткою.

Дѣло удало ся, хоть не безъ звычайныхъ торгѳвъ и передироку, а за двѣ недѣлѣ Рифка вже була жѣнкою Германа, а Германѳвъ »гешефтъ«, попертый Рифчиними грѳшми, цѳшовъ живо въ гору, приносячи Германови значный зискъ. Оженивши ся, Германъ почувъ ще горячѣйшу жадобу грошей, — ѳнъ знавъ, що незадовго на его головѣ буде удержане числениѣйшой родини, прокормлене кѳлькохъ голодныхъ а не працѣвитыхъ ротѳвъ. А ему такъ не хотѣло ся попасти зновъ въ стару нужду, а ще до того зъ родиною. Дрожь холодна проходила по его тѣлѣ, коли подумавъ собѣ щось подѳбного, — длятого кинувъ ся всею силою въ »гешефтъ«, — урывавъ всѣмъ и кождому, крутивъ, вивъ ся, кривдивъ, кого мѳгъ, ошукывавъ рядъ на якости дерева, на вазѣ вапна, на всѣмъ, — пѳдплачувавъ злѣсныхъ и половину кльоцѳвъ бравъ за дармо зъ паньскихъ лѣсѳвъ, — однимъ словомъ, бувъ всюды и деръ лыко, де тѳлько дрѳбку ѳдставало. Така праця, дрѳбна, томяча, гидка, — середъ вѣчныхъ сварѳвъ, проклятѣй, крикѳвъ и унижень прийшла якъ разъ до смаку Германови. Она забирала всѣ его силы, всѣ его думки, — не давала ему нѣ надъ чимъ застановити ся, заглушувала всякѣй внутрѣшний, людскѣй голосъ окрѳмъ невгомѳнной, насытой жадобы зиску. Рифка и ѳи тѣтка (Германъ живъ въ ихъ домику) дивили ся на его невсыпучу запѳбѣгливѳсть и тѣшили ся, подивляючи спрыть и розумъ Германа, коли той вечеромъ въ шабасъ росповѣдавъ имъ про свои штуки та роботы. Всѣ трое они жили по давньому, — крайне ощадно. Рифка и ѳи тѣтка занимали ся деякою роботою, котра ихъ прокормлювала, а и Германови такожъ не богато було треба. Такимъ способомъ грошѣ призибувались до

купы, и незадовго Германъ мѡгъ уже выняти зъ обороту жѣнчинъ посагъ — якъ чистый зискъ. Коли до будѡвлѣ не треба вже було нѣ дерева нѣ вапна, Германъ пѡднйавъ ся доставки гонтѣ, латѣ и другихъ потрѣбныхъ знадобѡвъ, и на всѣмъ выходивъ зъ зискомъ черезъ свою спритнѡсть и часто безсовѣстне туманене гоѣвъ — фѣрманѡвъ та злѣсныхъ. Будоване депѡ протягло ся цѣлыхъ 4 роки, а за той часъ Германѡвъ капиталъ успѣвъ нарости до значной цифры 10 тысячъ. Иншій на мѣсци Германа затерь бы въ долонѣ зъ радости, що удалось такъ гарно зискати, и памятаючи стару приповѣдку: »по зиску утраты надѣй ся,« сховавъ бы грошики въ безпечне мѣсце, тай зачавъ сякъ-такъ жити процентами. Але Германъ бувъ не зъ такихъ. Боротьба задля крайцара, задля гульдена, а то и сотнѣ гульденѡвъ, — боротьба завзята, тяжка и ненастанна розгорячила єго. Онъ шукавъ другого поля, на котрѡмъ бы мѡгъ сейчасъ стати до бою зъ новыми противниками. Таке поле вже истнувало, а истнувало оно не де, а въ Бориславѣ.

Домсь, знаменитый прускій капиталистъ, котрому наша Галичина майже въ кождѡй галузи промыслу винна першій товчокъ, проѣзджаючи разъ черезъ Дрогобичъ, звернувъ увагу на дивну мазъ, котру жиды въ коновкахъ розносили на продажъ селянамъ по ринку. Переконавшись, що се нафта, занечищена земляными и другими мынеральными примѣшками, онъ забажавъ побачити те мѣсце, де добувають ту мазъ. Єму сейчасъ вказали Бориславскій мочары. Селяне росповѣли єму, якъ она пѡдходить на верхъ воды, якъ выпалює траву и всяку ростинонь, — а деякѣ заговорили навѣть про пѡдземныхъ,

заклятихъ боївникѣвъ, котрыхъ перегнила кровь выплыває на верхъ. Домсь, практичный чоловѣкъ, розумѣє ся, не богато тамъ зважавъ на такі казки, але швидко покмѣтивъ, що нафтові жиły мусять бути неглубоко, коли нафта сама пѣдходить до горы, и що мусять они бути не-абы-якій богаті. Онъ поѣхавъ до Борислава, звидѣвъ мѣсцевѣсть и рѣшивъ сейчасъ зачати першу пробу. У кѣлькохъ бѣднѣйшихъ онъ позакуплявъ за безцѣнокъ части поля и нанявши бориславскихъ таки парубкѣвъ, почавъ копати вузенькій »дучки«. По трехъ — чотырехъ сяжняхъ показала ся нафта. Домсь тріумфовавъ. Онъ швидко кинувъ ся будувати дестиларнѣ, почавъ радити ся зъ учеными инженерами та гутниками. А тымчасомъ зъ боку натягла инша хмара, котра швидко затемнила его надѣѣ.

Въ околиці рознесла ся вѣсть помѣжъ всѣми маєтнѣйшими або и бажающими швидко доробити ся, про Домсову нахѣдку и про »чистий интересъ«, який зъ того дасть ся зробити. Всѣ, а особливо жидаы, лавою поперли въ Бориславъ, хто зъ готовыми грѣшми, а хто и такъ на щастѣ. Почала ся боротьба, якої доси не бачила Галичина. Слизькій, влѣзливый элементъ жидѣвскій, мовъ вода пѣдчасъ повени, вдиравъ ся у всѣ закутины, всѣ шпарки, немовъ тысячѣ хробакѣвъ, и показувавъ ся всюды, де его нѣхто и не надѣявъ ся. Докладне знанѣ простого люду, умѣлость выкористувати его, ошукувати въ дрѣбницяхъ, на кождѣмъ кроцѣ, — надавали жидамъ велику перевагу надъ нѣмецкими капиталистами и всякими фаховыми людьми. Домсь не мѣгъ выдержати ихъ конкуренціи и хоть не переставъ держати ся въ Бориславѣ, однако дѣло не приносило такой корысти, якої надѣявъ ся. Тѣлько жидаы зѣ своимъ »рабѣвничкимъ господарова-

немъ» могли удержати ся. Они не зважали на нѣнащо, щобы тѣлько добути »кипячку.« Закопы ро-блено вузкій, огороджувано хворостомъ, вентиляція зразу була дуже мизерна, нѣякихъ приписовъ безпеченьства нѣ здоровля не заховувано, — тысячѣ и тысячѣ робѣтниківъ гибли за марный зыскъ, а жида збивали тысячѣ и миліоны. Они и одинъ другому не пропускали. Де одинъ добувъ нафту, другій копавъ тужъ побѣчь него, бравъ глубше, пѣдкопувавъ ся пѣдъ тамтого. Урядъ не мѣгъ собѣ зъ тымъ дати рады, бо довгій часъ не було въ Бориславѣ майже нѣякои урядовои контролѣ, майже нѣякого надзору надъ публичнымъ безпеченьствомъ. Всѣякого рода проступки, а то и страшнѣ справки, були дуже звычайнѣ. Село Бориславъ поволи щезало въ тѣмъ не-прослѣдимѣмъ хаосѣ, мовъ пѣна на водѣ. Давнѣ побитѣ »бѣѣвники« встали зъ могилъ, а встаючи розвалили село, котре выросло було надъ ними!

Германъ Гольдкремеръ бувъ одинъ зъ першихъ спекулянтѣвъ, що злетѣли на Бориславъ, мовъ хижѣ вороны на падло. Незадовго у него були вже три ямы зъ »матками«, с. є. зъ головными нафтовыми жилами. Германъ ставъ напруго богачемъ. Доси ѣнъ тѣлько боровъ ся, — теперъ ставъ безпечно на ноги. Капиталь плавъ ему самъ до рукъ. Але ще довгій часъ не покидала ѣго тота горячка, зъ якою колись взявъ ся до першої спекуляціи. Довго ще ѣнъ цѣлыми днями лѣтавъ по Бориславѣ, заглядавъ ѣдъ ямы до ямы, сваривъ ся, кричавъ, штуркавъ робѣтниківъ, однимъ словомъ, якъ говорили рѣпники: »квапивъ ся, немовъ завтра вже мали ѣго нести на окопище.« ѣнъ зразу немовъ самъ не вѣривъ свѣму щастю, боявъ ся, що ось-ось ѣно розслизне ся, розвѣе ся, мовъ дымъ.

Неразъ вечерами онъ заглядувавъ въ тѣснѣи, темнѣи горла ямъ и дрожь пробѣгала по его тѣлѣ. Онъ пригадувавъ собѣ свое либацке житѣ, пригадувавъ собѣ селяньскѣ оповѣданя про людску кровь въ земли, про поганыхъ »песѣглавцѣвъ«, що живѣи лежать въ могилахъ и ждуть, поки хто ихъ не выпустить на свѣтъ. Ёму ставало страшно. Ёго забобонна фантазія рисувала ёму почварнѣи образы, — ёму причували ся навѣтъ въ снѣи стогнаня, котрѣи нѣбы добувають ся зъ ямъ середъ пѣтъмы и мертвой тишѣ. Але такѣи хвилѣ, не то рефлексіи, не то мускулярного змученя и успокоеня, були дуже рѣдкѣи. Горячкова дѣяльнѣость затопляла Германа, — онъ бувъ немовъ слѣпый, немовъ сновида, що пѣдъ проводомъ невидимой силы ступає понадъ пропасть и тымъ тѣлько щасливо переходить надъ нею, що не бачить нѣчого коло себе. Такъ само не бачивъ Германъ въ своѣи горячѣи деякихъ важныхъ рѣчей, котрѣи ѡдтакъ тымъ дужше дали ёму почути ся. Передовсѣмъ онъ не бачивъ того, якѣи розвивало ся за тѣи лѣта ёго родинне житѣ. У него родивъ ся одинъ сынъ, Готлибъ, але Германови нѣколи було уважати (впрочѣмъ нѣ умѣня анѣ способнѣости до того у него не було), якѣи розвиває ся, пѣдъ якими влїяннями росте ёго сынъ. Онъ знавъ тѣлько то, що на четвертѣомъ роцѣ вѣку малый Готлибъ почавъ учити ся ѡдъ звычайного, троха поряднѣйше ѡдътого бельфера гебрѣйской мовы и писъма св., а на шестѣомъ роцѣ пѣшовъ до »нѣмецкой« школы въ Дрогобичи. Знавъ такожь и то — (учителѣ частенько ёму о тѣмъ говорили) — що Готлибъ дуже тупа голова и плохо учитъ ся. Але розважити докладнѣйше надъ тымъ всѣмъ онъ не мѣгъ и не мавъ коли, тому-то и збувавъ все грѣшми, — плативъ добре учителямъ,

що »пѣдъучували« єго Готлиба приватно. дома, — славъ вино та цукры оо. Василянѣмъ, пѣдъ котрыхъ зарядомъ була школа, — и Готлибъ поволѣ, зъ тяжкою бѣдою ишовъ зъ клѣсы до клѣсы.

Та не довгожь тягло ся образованє Готлиба. Скѣнчивши четверту нормальну ѣнъ на ѣдрѣзъ ѣбъявивъ ѣтцю, що далѣ »мучити ся въ тѣй проклятѣй школѣ« не думає. Отець зъ першу зачудувавъ ся, далѣ розлютивъ ся и почавъ грозити, а видѣючи, що все то не помагає, приставъ на жаданє сына и давъ єго до склепу на науку торговои практики. Тамъ пробувавъ Готлибъ и доси. Сцена зъ сыномъ по скѣнченю нормалокъ першѣй разъ отворила очѣ батькови, розгорячкованому грошевыми спекуляціями. Ёнъ побачивъ, що єго сынъ попри всѣмъ лѣнивствѣ, попри всѣй оспалости, близькѣй до идіотизму, умѣє бути такимъ упертимъ, такимъ завзятымъ, що єму ажъ страшно стало. Довгѣ часы стояла Германовѣ передъ очима маленька, груба буцмата фигурка єго сына зъ низкимъ чоломъ, четинистимъ въ гору стирчачимъ волосѣмъ зъ грубыми посинѣлыми зѣ злости губами, зъ маленькими, сѣрыми очима, въ котрыхъ палала така тупа завзятѣсть, така злоба и лютѣсть, якои ѣнъ доси нѣколи не бачивъ у дитинѣ. Зъ затисненими кулаками и зъ страшнымъ крикомъ Готлибъ кидавъ ся на него, самъ не знаючи чого. Нападъ лютости не богато рѣжнивъ ся у него ѣдъ нападу епилепсѣи.

Але спекуляційна горячка Германа тогды ще зовсѣмъ була не устала. Готлибъ успокоивъ ся, поставивши на своѣмъ, хоть зъ лицѣ єго, — се Германъ ажъ теперъ побачивъ, — нѣколи не сходила понура упертѣсть идіота, котра зновъ часомъ напруго переходила въ безмысну, идіотичну веселѣсть. Друге,

що Германъ одъ теперъ мавъ часъ розважити на своѣмъ сыну, — се була жадоба грошей, — нѣ, жадоба роскидання ихъ. Онъ купувавъ рѣжнї забавки и туй таки цсовавъ та товкѣ ихъ, — книжокѣ бувало на курсѣ у него переводило ся бѣльше копы, — одежа щезала на нѣмѣ, мовѣ на огни, — однимъ словомъ, Готлибъ одъ малу перемѣнювавъ ся поволи въ якогось кобольда, въ якогось духа мучителя, котрому все на завадѣ, все въ дорозѣ, и котрый все старає ся змести и знищити, до чого тѣлько може руку приложити. Стѣны въ єго покою повнї були дѣрѣ, выверченыхъ въ мурѣ ножиками, а туй таки въ тыхъ дѣрахъ виднѣли ся ще поломанї ѳстря ножиѳѣвъ. Слуги и служницѣ мали зѣ нимъ исте пекло: нѣколи не давъ имъ спокѣйно перейти попри себе, щобѣ не швякнути батогомъ, не вдарити каменемъ, не бризнути болотомъ. Германъ, котрый дуже рѣдко бувавъ дома и котрого Готлибъ въ початкихъ троха боявъ ся, не знавъ, або мало знавъ о тѣмъ: ажъ сцена выше згадана отворила єму очи. Тай тогды онъ надѣ тымъ такѣ богато не застановлявъ ся. »Отъ дитина, — погадавъ собѣ, — звѣстна рѣчь, живе, вразливе,« Онъ успокоивъ ся ѳддавши єго до склепу свого знакомого, блаватного купця Менкеса. Та не довго тревавъ єго спокѣй. Синъ и ту не переставъ бути тымъ, чимъ зробила єго на-пѣвъ природа, а на-пѣвъ вихованє матери, и дуже часто Германови приходило ся слухати жалобѣ другихъ субъєктѣвъ, а то и самого принципала, — дуже часто приходило ся єму сплачувати значнїй сумы за шкоды, якихъ понараблявъ єго сынъ въ рѣжнихъ мѣсцяхъ.

Але поволи-поволи, зѣ ростомъ маєтку потухала спекуляцїйна горячка въ Германовѣй крови. Онъ те-

перъ уже ставъ найпершимъ богачемъ помѣжь всѣми бориславскими капиталистами. У него було кѣлька-сотъ власныхъ ямъ, — кѣлканайцять дестилярень, на него працювало кѣлька тысячъ робѣтниківъ, працювало пѣдъ надзоромъ невмолимыхъ неробѣвъ-жидѣвъ, котрымъ Германъ за те тѣлько и плативъ по 40—60 кр. денно, щобы наганяли робѣтниківъ до работы ѡдъ рана до ночи. За 15 лѣтъ, ѡдъ часу почину бориславской спекуляціи, Германъ закупивъ бориславску доминію и ще кѣлька шляхоцкихъ посѣлостей въ околици и ставъ уже дѣдичемъ. Але разомъ зъ тою щасливою хвилею, коли се стало ся, — наставъ въ житю Германа новий, зразу дуже мало видный, але все важный зворотъ. Ёго очи, доси заслѣплені тѣлько одною жадобою, заняті тѣлько шуканемъ одного — богацтва, теперъ, найшовши ёго, почали оглядати ся навкруги, почали пыльнѣйше роззирати всѣ обставины, середъ котрыхъ текло житє Германа. Той, такъ сказати, критичный зворотъ, не надѣйшовъ разомъ, не ставъ нѣколи до теперъ надто сильный, — але все таки богато вражѣнь, котрыхъ Германъ впередъ не добачувавъ, пѣдпадали ёму пѣдъ очи, будили ёго увагу, мутили потроха супокѣй, и падучи поволи, незначно, часъ ѡдъ часу, мовъ краплѣ холодной воды на розѣгрѣте тѣло, разили ёго глубоко, лютили и перероблювали цѣлу ёго вдачу, весь свѣтоглядъ.

Окрѣмъ дивной натуры сына, котра перша звернула на себе ёго увагу, ѡнъ швидко покмѣтивъ, що и ёго жѣнка въ своѣмъ родѣ не менше цѣкаве и сумне явище, и коли темпераментъ сына не можѣло назвати инакше, якъ хоробливымъ, — то и она зовсѣмъ не була нормально розвита. Оженивши ся зъ нею, Германъ ѡдъ разу кинувъ ся до сво-

ихъ дѣлъ, зъ головою потонувъ въ нихъ и не бачивъ, якъ жива, бесѣдлива и яко-такъ привѣтна дѣвчина, зъ котрою ѡнъ оженивъ ся, перероджувалась, перемѣняла ся поволи въ зовсѣмъ другу, не подобну до першої. Она зовсѣмъ не була образована, а доки ще незабезпечене становище Германа нагоняло ѣи страхъ о будущу долю и заставляло до якои небудь работы — доти и до людей була подобна. Але швидко маєтковый станъ Германа полѣпшивъ ся, — єму нѣчого було бояти ся о будущій хлѣбъ, — самъ не знаючи, якъ и коли, ѡнъ ставъ жити выгѣднѣйше, въ поряднѣй, херошо меблѣванѣй хатѣ, ставъ держати слугъ, конѣ, — далѣ закупивъ въ Дрогобичи кѣлька камениць на власнѣсть, — и тутъ житє єго жѣнки пѣшло зовсѣмъ другою дорогою. Всяке занятє, всяку роботу она покинула, — стала їсти смачно и богато, немовъ хочачи вынадгородити собѣ давнѣйшій часы недостатку. Строѣ занимали єѣ якїйсь часѣ, и она выдавала на нихъ немаго грошей. Але чимъ дальше въ лѣта, тымъ бѣльше она товстѣла и лѣнивѣла. Цѣлыми днями она сидить бувало въ мягкѣмъ, выгѣднѣмъ фотелю пѣдъ ѡкномъ та смотрить на ринокъ. Ёи лица стали повнѣи и ѡддутѣи, — очи колись чорнѣи, блискучѣи и заманчивѣи, теперъ стратили блискъ и стали немовъ оловяннѣи, — голосъ понизивъ ся, згрубѣвъ, а рухи стали тяжкѣи и неповоротливѣи. Людска, жива подоба замѣтно тонула въ надмѣрѣ мяса и товстости. Панѣ Гольдкремеръ на всякого, хто єѣ бачивъ, робила прикре, ажъ гидке враженє.

Безграничне лѣнивство, физичне и духове, выродило у неи такожъ упертѣсть, властиву идїотамъ, котрымъ годѣ подумати о чѣмъ небудь, — значитѣ, годѣ и рѣшити ся на яку-небудь змѣну, на якїй-

небудь живѣйшій крокъ. Она такъ бояла ся всякого руху, всякої зміны довкола себе! Она и сынови своему передала того ідіотичне лѣнивство и тоту тупість, тільки що у Готлиба до неї примѣшала ся ще отцева горячка, выступаюча рѣдкими выбухами лютої и вѣчною жадобою нищення, псованя та траченя всего безъ думки и безъ цѣли. Правда, школа, товариство, въ котрѣ одтакъ вѣйшовъ Готлибъ, обтесали троха его дику вдачу, але не змінили єї. Она виявляла ся теперъ рѣдше, нѣжъ впередъ, але все таки виявляла ся, скоро що небудь зъ боку дало до сего досыть сильній товчокъ.

Германъ не швидко успѣвъ докладно приглядѣти ся всему тому. Зъ разу не клавъ на то великої ваги. Але вѣчна нерухомість, бездѣйність и упертість жѣнки лютила его, — горячкового, непосидючого спекулянта. Онъ часто починавъ зъ нею сварку, але все надармо. Она неразъ и одповѣдати єму не хотѣла, або на его бесѣду одповѣдала на-пѣвъ добродушнымъ, на-пѣвъ глупымъ смѣхомъ. Германъ лютивъ ся и выбѣгавъ зъ дому. Подѣбнѣ сцени послѣдними часами ставали що разъ частѣйшій. Германови робило ся дома чимъ разъ прикрѣйше, онъ чувъ ся немовъ въ рѣзницкѣй ятцѣ, переповненѣй запахомъ свѣжого мясива. Щось мовъ перло его зъ дому, — але самъ онъ не знавъ, куды дѣти ся. Та щастє его, що онъ не зовсѣмъ ще ясно бачивъ, що се за люде, зъ котрыми єму треба жити, — що се за натуры, его жѣнка и сынъ! Щастє его, що онъ не знавъ, чому они такі дивні, каприсні, уперті, — що онъ уважавъ ихъ здоровыми людьми! Колибъ онъ бувъ знавъ, яка велика мѣрка помѣшаня розуму и психичної недуги лежить въ ихъ крови, онъ певно не бувъ бы мѣгъ и

днины почувати зъ ними пѣдъ одною стрѣхою! Правда — жите и природа, се дуже консеквентнй дѣячѣ, — они швидко показали ему и тотъ бѣкъ дѣла, — але все таки ближше застановлене моглобъ було злагодити переворотъ, а то и зовсѣмъ звести его на супокѣйну дорогу лѣкарского та психіатричного ратунку.

И теперъ, въ хвили наибѣльшой переваги рефлексіи та споминокъ, яку доси тѣлько переживавъ Германъ, онъ не задержувавъ ся довго надъ картинами свого родинного жита, — такъ дуже те жите ему обридло. Саме вчера у него була завзята передирка зъ жѣнкою, въ котру вмѣшавъ ся и сынъ, що на той часъ бувъ дома. Германъ теперъ вже и не тямить, о що имъ пѣшло, — але тѣлько тямить, що жѣнка и сынъ насѣли на него такъ, що мусѣвъ утѣкати зъ дому. Жѣнка лаяла его, а сынъ грозивъ, посинѣвши зѣ злости. Германъ сплюнувъ передъ себе зъ досады. »Проклятѣ боже на таке жите!« шепнувъ онъ беручи ся до работы. Швидко перо заскрипѣло по шерсткѣмъ, сивѣмъ паперѣ. Але рефлексія ще не втихла. Германъ запинивъ ся по хвили, поглядаючи на великй стовпы циферъ, що пiali ся передъ его очима на паперѣ.

— Для кого то все? прошептавъ онъ. Кто зъ того схѣснуе? А на се прецѣнь весь мѣй вѣкъ пѣшовъ, — всѣ мои силы!...

Але дѣловый, практичный чоловѣкъ въ одной хвили обѣзлавъ ся и всѣ непотрѣбнй рефлексіи втикли, поховали ся гетъ, мовъ малй дѣти передъ рѣзкою. Германъ вставъ, пройшовъ ся по комнатѣ, выпивъ склянку воды и засѣвъ до работы.

Була одинайцята година. Сонце жарило, а вѣтеръ крѣзь ѣкно заносивъ до комнаты розпареный нафтовый сопухъ и безконечный гукъ, крикъ та гамѣръ робу-

чого люду. Германъ все ще сидѣвъ и писавъ, не зважаючи на нѣщо. Онъ умысно хотѣвъ набити собѣ голову цифрами та рахунками, щобы прогнати другі, погані думки.

Наразъ дверѣ до єго покою зъ лоскотомъ отворили ся, а въ нихъ показало ся нагло, мовъ червона блискавка, широке, розгорѣле лице єго сына. Ще хвилька, а передъ нимъ стоявъ Готлибъ, задыханий, покритый курявою, зъ блискучими очима и стисненими кулаками.

— Га, — промовивъ онъ, важко дышучи и падучи безсильно на канапу.

Германъ перепуджений и здивований выпуливъ на него очи.

— А ты чого сюда прибѣгъ? запытавъ онъ по хвили.

Готлибъ не одповѣдавъ. Видно, що онъ пѣшки перейшовъ всю дорогу зъ Дрогобича, тай то перейшовъ швидко, Щожъ таке стало ся? Чого єму треба? думавъ собѣ Германъ, дивлячись на сына и ждучи єго одповѣди. Одповѣди не було.

— Ну, щожъ тамъ такого? промовивъ Германъ ласкавѣйше, — чогось прийшовъ?

Послѣдне запытанє стрясло наразъ Готлибомъ, мовъ искра електрична. Онъ въ одной хвили зѳрвавъ ся и прискочивъ до ѳтця.

— Грошѣ давай, — чуєшь грошѣ! скрикнувъ онъ, чѣпаючи єго за груди. Грошѣ давай, — менѣ грошѣ треба, — богато, чуєшь!...

Голось ледво продиравъ ся Готлибови крѳъ пересохле горло. Єго руки дрожали. Германъ поблѣдъ зѳ страху. Онъ не знавъ що робити: чи кричати о помѳчь, чи уговорювати сына по добру.

— На щожь тобѣ грошѣ? спытавъ спокійно Германъ. Онъ силувавъ ся на спокій, хоть чувъ, що єму щось пѣдъ горло пѣдступає, немовъ хоче его удусити.

— Треба! треба! не пытай, — кричавъ Готлибъ, шарпаючи его. Давай швидко, — у тебе ихъ и такъ много! Давай!...

Готлибѣвъ голосъ урвавъ ся. Германъ поглянувъ на его лице, въ его очи... Боже! що за дикѣсть, що за страшна жадоба! Єму стало страшно и мерзко, немовъ се не власна его дитина, а якійсь гадъ дотыкає ся тѣла. Зачудованє перейшло въ гвѣвъ. Онъ однимъ замахомъ одоцхнувъ сына одъ себе, такъ, що той хитаючиcь покотивъ ся въ кутъ къ стѣнѣ.

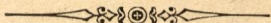
— Що, — крикнувъ теперъ Германъ, дрожащи зъ гнѣву, — ты одки? Що ти за одинъ? Чи такъ ся до тата зъ просьбою приходить? А ты смѣєшь на мене руку пѣднимати? Не знаєшь, що въ письмѣ написано: усхне рука, котра пѣднимає ся на батька! И ты за грѣшми? заразъ кажи, на що ихъ тобѣ?

Готлибъ, якъ упавъ на канапу, такъ таки и лежавъ, не кажучи и слова. Онъ разъ тѣлько поглянувъ на батька, але такимъ ненависнымъ, злымъ, затымъ поглядомъ, що Германъ замовкъ и сплюнувши та пройшовши ся два-три разы по комнатѣ, сѣвъ назадъ до работы, не звертаючи уваги на сына.

Настало полудне. Служниця вѣйшла и звѣстила, що обѣдъ готовый.

— Ъсти пѣдемъ, — обернувъ ся остро батько до сына. Готлибъ не кажучи слова, вставъ и пѣшовъ до обѣду. Онъ ѣвъ своимъ звичаємъ, богато и пажерливо, — але се не дивниця була Германови. Дивниця було єму тѣлько то, що Готлибъ зъ такою жадобою

выпивавъ склянку за склянкою вина, котре стояло на столѣ. Германъ бачивъ, якъ Готлибови очи розгоряли ся чимъ разъ дужше, — грубѣй вишневою краски губы рушали ся, але нѣ одно слово не выходило зъ устѣ. Бачилось, Готлибъ бесѣдувавъ, радивъ ся самъ зъ собою нечутнымъ нѣкому голосомъ. Батько зъ разу хотѣвъ заборонити єму пити такъ богато, але далѣ подумавъ собѣ: »нехай, — швидко засне, — то и перейде все.« И дѣйсно Германови не довго прийшло ся ждати. Ще за обѣдомъ сонъ зломивъ Готлиба, онъ перевернувъ ся на софку и захрапавъ, роскинувши руки и ноги и широко ростворивши уста. Онъ лежавъ такъ передъ Германомъ недвижный, — тѣлько губы разъ въ разъ шевелили ся, немовъ таємнича нарада зъ самымъ собою не переставала и въ снѣ.

III.

Сонце похияло ся зъ полудня. Ёго горяче промѣне сыпало ся искристымъ градомъ на бориславске узгѣрѣ. розсыпаючись по сугорбахъ сѣрои глины, выдубтои зъ глубочезныхъ ямъ, распалюючи тонкй дротянй линвы навиненй на корбахъ, заламуючись и мигтячи всѣми фарбами веселки на калужкахъ та потѣчкахъ; котрыхъ стухла, болотниста вода покрыта була зверха густою, пливкою нафтою. Ясне, погѣдне небо горѣло надъ горячимъ Бориславомъ и выглядало такъ само сѣро, якъ цѣла зруйнована околиця. Вѣтеръ нѣ разу не шевельнувъ воздухомъ, не повѣнувъ холодомъ, не розсѣявъ важкого, густого сопуху, що выходячи зъ ямъ, зъ глины, зъ потокѣвъ, зъ брудныхъ магазинѣвъ, залягавъ хмарою надъ Бориславомъ, спиравъ духъ въ груди. А ще горы, обрубанй зъ лѣса, покрытй голыми стирчачими пеньками або зо-всѣмъ выгорѣлыми шутроватыми та камѣнястыми галявами, доповнювали вражене того сумного краєвиду. Голосы, що рано розлягали ся и зливали ся въ оденъ безмѣрный гамѣръ, заповняючй всѣ закамарки Борислава — теперь змовкли. Якась сонна мертвота залягала довкола. Тѣлько рѣпники въ своихъ заропленыхъ сорочкахъ, самй зароплений по очи, лѣниво повертали ся коло ямъ, крутячи корбами, та теслѣ цюкали рѣвностайно своими топорами о дерево, мовъ

великій жовны. Всякій рухъ, якій видно було довкола, — всякій голосъ, якій можъ було учути, — все нагадувало радше повольный, сонливый рухъ та туркотъ величезной машины, тілько що колеса, зубцѣ, загачки та шрубы тои машины, були живі люде зъ тѣломъ и кровю. Думка, не находячи нѣчого принадного нѣ поверхъ землѣ анѣ надъ землею, мимоволѣ нириала въ тоту темну, страшну глубѣнь, де теперъ, въ тій самій хвили, мучать ся, працюють, рыють тысячѣ людей, де кипить робота, оживає або завмирає надѣя, боре ся жите зъ смертю, боре ся чоловѣкъ зъ природою. Кілько сумныхъ зѣтхань, тревожныхъ думокъ, горячихъ молитовъ, пянихъ выкрикѣвъ розлягаєсь въ внутрѣ землѣ, але на верхъ не выдѣбуає ся нѣчо крѣмъ удушливого сопуху, — все пожирає земля, глубѣнь, пѣтьма, мовъ той старосвѣтскій божокъ власнѣ дѣти. А сонце горить на небѣ, мовъ розпечена желѣзна куля, и бачить ся, навмысне силуєсь якъ найшвидше высушити всю силу, сѣ живѣ соки въ тыхъ чорныхъ послаблыхъ рѣпникахъ и въ тыхъ голыхъ, обнищєныхъ зъ лѣсѣвъ, тѣлько беззубыми, чорными пеньками наѣжєныхъ горахъ.

Германъ Гольдкремеръ не мѣгъ нынѣ по обѣдѣ и на хвилю заснути, такъ зрушили єго рѣжнѣ вражєня нынѣшного дня. Онъ выйшовъ зѣ свого помешканя и пѣшовъ на Новый Свѣтъ, де було наибѣльше и найбогатшихъ єго ямъ. По дорозѣ минавъ онъ богато чужихъ закопѣвъ, але не обзиравъ ся на нихъ, силувавъ ся навѣтъ нѣчого не видѣти, нѣчимъ не займати ся, бо чувъ, якъ всяка, хотъ и найзвычайнѣйша рѣчь, дивнымъ способомъ тревожить єго роздразненѣй нервы. Онъ бувъ немѣвъ въ горячцѣ, коли всякій, хотъ и зовсѣмъ легонькій дотыкъ на болюче

тѣло выдає ся хорому важкимъ ударомъ. Германъ самъ не знавъ, що зъ нимъ стало ся сегодня. »Чи я мало спавъ, чи перестудивъ ся, чи що такого?« — воркотавъ онъ самъ до себе, чуючи въ собѣ тоту дивну, нечувану змѣну. Ёму здавалось именно, що на все онъ нынѣ дивить ся якимись новыми очима и що весь Бориславъ нынѣ для него якійсь новый свѣтъ. Що се мало значити? Чому, наприкладъ, худій, нужденнй, чорнй лица рѣшникѣвъ працюючихъ коло ямъ, нынѣ такъ глубоко щемѣли въ ёго серци, а звичайно навѣтъ уваги ёго не звертали на себе? Чому ихъ порвана, перегнила, зароплена одежа нынѣ обходила ёго далеко бѣльше, нѣжъ груды воску, котрй они разъ за разомъ вытягали зъ ямъ? Ђдки ёму прийшла въ голову думка, що тамтому въ ямѣ мусить бути страхъ негарно сидѣти въ такоій глубини и въ такоій задусѣ цѣлыхъ 6, а то неразъ (въ ёго ямахъ) и 12 годинъ? Що за невидима сила навернула ёму на голову пытанє: якже то мусить ся жити дома тымъ людямъ, коли они волять ити сюды за такоій нужденный заробокъ та страшно бѣдити? »Нужденный заробокъ!... Страшно бѣдити!«... Такъ, тотй именно фразы, зъ котрыхъ онъ неразъ такъ ѣдко насмѣвавъ ся, въ котрыхъ правду нѣколи не хотѣвъ повѣрити, просунули ся теперъ черезъ саму тайну глубинъ ёго душѣ, мовъ чорнй хмары, передвѣстники бурѣ. Що стало ся зъ Германомъ? Якимъ чудомъ приходитъ онъ до подобныхъ рефлексій, онъ, твердый, практичный, вырахованный *Geschäftsmann*, — онъ, у которого ставало на тѣлько серця, щобъ за найменше припѣзненє, за найменшу недбалѣсть, за найменше грубе слово навѣтъ уривати своимъ робѣтникамъ зъ платнѣ? Ђдки онъ самъ теперъ приходитъ до подобныхъ ду-

мокъ? Хиба онъ не знае, що се все дурницѣ, dummes Zeug, якъ онъ самъ звичайно говоривъ передъ другими?

О, Германъ знае все то дуже добре и тямить дуже добре свои власнѣ науки, — але щожъ, се була якась така погана хвиля, коли подібнѣ думки шибнули ему въ головѣ. Онъ старае ся на силу прогнати ихъ. Идучи звольна стежною помѣжъ ямы, минаючи рѣпникѣвъ та жидѣвъ, що зъ пошанованѣмъ кланяють ся »такому велике панъ зъ нашѣ вѣры,« — онъ насилу хоче заняти ся рахункомъ, дѣловою комбинаціею. Осъ послѣдними тыжднями ямы принесли ему о 20 тысячъ менше доходу, нѣжъ звичайно, — въ его касѣ починае показувати ся недобѣръ, — робѣтники коштуютъ богато, бо косовиця настала, а ту контрактъ зъ рѣжными фірмами виходить. Правда, при належитѣй натузѣ можна ще дѣгнати хибу, — треба лишень наняти бѣльше робѣтникѣвъ и отворити два закопы, котрѣ недавно мусѣвъ заперти задля недостачѣ рукъ. Але щожъ, — се такожъ ризико. А нужъ въ закопахъ покаже ся жила воды, — а се рѣчь дуже легка, и такъ уже декуды слезить вода въ штольняхъ. Тогда пропала робота и треба довгого часу, закимъ воду вычерпати. На нафту нѣщо надѣяти ся, бо и жерела вже майже вычерпанѣ, тай она впрочѣмъ не оплачуе ся, не выдержуе конкуренціи зъ заграничною. Лихо! Отъ якъ бы такъ теперъ, порядну жилу воску надѣбати, — то се бы якъ разъ помогло! Але тутъ Германъ запинивъ ся. Его переслѣдовала вже одъ тыжня думка, що щасте починае одвертати ся одъ него, — а теперъ онъ зновъ щастя просить — о жилу воску! Пуста просьба! — жи́лы не добуде, недобѣръ буде побѣльшувати ся, —

вода залє закопы, контрактъ пропаде, — все, що онъ черезъ тѣльки лѣта зъ такою мукою, грыжею, працею и горячкою назбиравъ и нагромадивъ до купы, — все пропаде, розслизне ся, розвѣе ся мовъ порохъ на вѣтрѣ, — бо щастє одвернуло ся одъ него! Такъ, оно одвернуло ся, — онъ о тѣмъ сильно переконаний. Онъ знає зъ досвѣду, що поки чоловѣкови щастє сприяє, поти тѣло єго сильне, мовъ желѣзо, — нервы твердї мовъ сталь, — думка ясна и певна себе, — поти цѣлый чоловѣкъ подѣбный до блискучои, острои стрѣлы, выпущенои зъ лука и зъ свистомъ летячои просто до цѣли. Германъ бувъ колись — недавно еще — такою стрѣлою! Але нынѣ онъ не той! Нынѣ онъ дразливый, зломаний, — нынѣ грыжа вѣсть єго серце, травить єго силу, мѣшає єго думку, — нынѣ щастє покинуло єго, одвернуло ся одъ него!«

Такъ невеселї думки шибали по головѣ Германа. Онъ и не счувъ ся, коли ставъ передъ першимъ своимъ закопомъ. Кошара зъ дощокъ и рѣзанныхъ стовпкѣвъ розсѣлась надъ ямою, мовъ сѣре циганьске шатро, — въ серединѣ було брудно и душно, хоть кошара не запирала ся нѣколи; всякого, хто зъ надвору входивъ до неи, сумеркъ хапавъ за очи; ажъ по довшѣмъ часѣ можъ було до него привыкнути и розглянути добре все, що въ серединѣ находило ся. Германъ вѣйшовъ.

Рѣпники ино що пополудновали и брали ся до работы. Ихъ було чотыри, — самї молодї парубки. Оденъ давно вже стоявъ при млинку и млинковавъ свѣжїй воздухъ до ямы. Поки се не зробить ся, — не можъ лѣзти въ глѣбѣнь. Два другї приладжували третого, котрый мавъ спускати ся въ долину. Они

оперезали его шлією попôдъ пахи и ôдтакъ причепили шлію до дротяной ливы. Парубокъ прилаженный такимъ способомъ, стоявъ надъ ямою, не кажучи и слова.

— А що, — чей уже можь спускати? сказавъ оденъ зъ тыхъ, що его оперѣзували. Ану, Миколо, — подай ему тамъ оскарбъ и лѣхтарню, — швидко, небоже.

— Ну, ну, — нѣщо квапити ся — є часъ до вечера, — ôдповѣвъ тамтой ôдъ млинка. На тѣ именно слова Германъ надôйшовъ до кошары.

— Такъ, такъ, — є часъ! Поволеньки собѣ поведѣть ся! крикнувъ онъ гнѣвно. Вже друга година, — а ты ще на верха?

Рôпники не ужახнули ся, не перерывали своѣи работы при Германовôмъ приходѣ, — нѣ оденъ навѣтъ не поглянувъ на него. Микола рôвнодушно складавъ оскарбъ и мотыку въ бляшаний кибель, причеплений на кôнці ливы; Семенъ млинкувавъ далѣ, хитаючись при тôмъ на оба боки, мовъ пьяный, — а Стефанъ причепивъ шнурокъ до пружины, на котрôй стремѣвъ дзвôнокъ, ôдтакъ засвѣтивъ лѣхтарню и давъ єѣ Гриневи.

— Чому швидше не робите? крикнувъ зновъ Германъ, котрого найдужше лютила тота рôвнодушнôсть, той деревянный супокôй рôпникôвъ.

— Такъ робимо, якъ можемо! ôдповѣвъ Семенъ. — Тажъ годѣ его спускати въ замороку! Самѣ знаете, що ôсѣмдесять сяжень, то не жарть!

— Ну, Гриню, — бери лѣхтарню та иди въ божій часъ, — сказавъ Стефанъ.

Гринь взявъ лѣхтарню и ступивъ одною ногою въ кибель, — а рукою взявъ ся за ливу. Стефанъ

и Микола стали до корбы. Поволи замахувала она своїмъ крыломъ, и линва, мовъ червона змія, почала сховзувати ся зъ валу, на котрѣмъ була навінута. Гринь еще стоявъ на березѣ ямы. На его лици крѣзь густу верству глины и кипячки можъ було добачити якійсь неспокѣй, якусь тревогу и щось мовъ боротьбу зъ самымъ собою. Черезъ его голову перемигнула блискавкою думка про дѣмъ, про стару мать, котра завтра, въ недѣлю, жде его на обѣдъ. А ту ось передъ нимъ ся глубоченна, 80-сяжнева пропасть, брудна, вонюча и тѣсна, мовъ жите въ нуждѣ. А тамъ въ глубинѣ кѣлько то рѣзнихъ, невидимыхъ силъ грозить ему! Хто знае, чи за годину, за двѣ его товаришѣ не вытягнуть холодного трупа? Хто знае, хто знае!... Дрожь пройшла по его тѣлѣ, коли кибель почавъ тонути въ долину, коли на его лице повѣнувъ важкій, пѣдземный холодъ. Ему стало такъ тяжко, якъ ще нѣколи. Ось онъ стоячи одною ногою въ киблі, рукою держачи ся линвы, перевисъ въ воздухѣ и захитавъ ся надъ западнею. А корба невпинно махае своїми крылами, линва невпинно сховзуеъ зъ валу, — онъ тоне, тоне повѣльно, тихо... Ему духъ захапуе, — дрожащимъ голосомъ кричить своїмъ товаришамъ на прощане звичайный гѣрницкій окликъ:

— Glück auf!

— Glück auf! ѡдповѣдають середъ глубокои тишѣ три голоса, — нѣ, не три! И четвертый, непевный, притишенный голосъ Германа повторивъ такожъ:

— Glück auf!

— Иди зъ Богомъ! додавъ Микола и замовкѣ. Гринь утонувъ въ темнѣй пропасти.

Въ кошарѣ тихо. Анѣ оденъ голосъ не перерывае тишѣ. Всѣ мовчки працують. Колеса, намазані

кипячкою, обертають ся нечутно, мовь духи середь сумерку. Ливна тихо сховзуєсь и хитає ся. Всѣмь якось важко, немовь при похоронѣ, коли спускають трумну до гробу. Дивна рѣчь! Що день кождый зъ нихъ бачить те саме: спускає ся чоловѣкъ до ямы, — и що день те саме, важке, гнетуче чутє здавлює душу, щодень вертає думка: ось спускаємо до гробу живого чоловѣка!

Германъ стоявъ и дививъ ся, — дививъ ся и мовчавъ; онъ самъ не знавъ, що зъ нимъ робить ся. Якъ пильно, якъ уважно слѣдивъ онъ нынѣ за выразомъ лица тыхъ рѣшникѣвъ, а особливо того, що втонувъ въ глубинѣ, того »живо похороненого!« И диво! Тѣ самѣ чутя, що шевелили ся въ нихъ, що выкликували въ нихъ дрожь и зѣтханя и тревогу; — тѣ самѣ чутя бушували и въ єго груди, але якъ сильно, якъ страшно! Все то, що мелькомъ перелетѣло черезъ думку Гриневи, коли стоявъ надъ ямою, — все то переходило и черезъ думку Германа, але якъ ярко, якъ живо, якъ важко! Въ єго уявѣ рисувавъ ся не оденъ образъ нужды, роспуки, недостатку, — не оденъ а тысячѣ, и всѣ они зливали ся въ одно бушующе море, въ одну страшну заливу недолѣ, въ котроѣ гремѣли и стугонѣли якѣсь змѣшанѣ, глубокиѣ голоса. Тыхъ голосѣвъ онъ не мѣгъ поняти, хоть знавъ, що оно щось страшне. Онъ стоявъ въ кутѣ кошары нерухомый, холодный и силувавъ ся позбути ся страшныхъ привидѣвъ. Онъ широко отворивъ очи, щобы видѣ дѣйсности прогнавъ марева. Але и дѣйснѣсть не могла єго потѣшити анѣ успокоити. Бо чижъ єго марева не були — тота сама дѣйснѣсть, тѣлько бѣльше оживлена, пѣднесена фантазією на высшу степень?

— Glück auf! Glück auf! повторявъ онъ безмыслино.

— Щастибôгъ вамъ, бо мы не зазнали щастя! Щастибôгъ вамъ, бо мы гибли зъ нужды, мучились весь вѣкъ! Щастибôгъ вамъ!...

Кому?... Ну, комужь якъ не намъ, намъ, Гольдкремерамъ, намъ, котрѣ можемо спокôйно стояти, дивити ся на обороты корбы, сховзанье и хитане линвы, — котрѣ можемо спокôйно наганяти тыхъ людей до пильности, спокôйно слухати ихъ страшного, прошибающого: Glück auf!...

Германъ вийшовъ зъ кошары, не сказавши и слова бôльше рôпникамъ. Сонѣшна яснôсть на дворѣ успокоила его троха, притишила розбурханѣ думки. Онъ пôшовъ далѣ оглядати ямы, и старавъ ся по дорожѣ набрати якъ можъ наибôльше супокою и твердости. Онъ говоривъ самъ собѣ, що »властиво, щожъ се за велика рѣчь? Лѣзе хлопъ до ямы, ну, и бере за то заплату, — цѣлого гульдена! Якъ бы не хотѣвъ, то бы не лѣзъ, — силувати его нѣхто не силює. А якъ тамъ що... того..., ну то за то прецѣнь я не можу ôдповѣдати. Я що можу, то роблю для ихъ безпеченьства. Кôлько то мене коштують кошары, млинки, лампы новои конструкци! Щожъ менѣ можъ закинути? А що я за свои грошѣ хочу совѣстной роботы, — то се зовсѣмъ природна рѣчь. Значить, я не маю нѣчо на своѣй совѣсти, — не маю чого тымъ грызти ся! Навѣть думати о тôмъ нема що!«...

Такъ мѣркувавъ Германъ, уциткуючи тоту невидиму силу, що нынѣ збудила ся въ нѣмъ и валила-перевертала всѣ его рахунки, бентежила весь его супокôй. И справдѣ, — она мовъ на Германôвъ розказъ, затихла. Германъ ставъ спокôйный, навѣть

акійсь жвавий и радый, мовь чоловѣкъ по слабости. Тѣлько часть ѡдъ часу легенька дрожь его мускулѡвъ давала ему знати, що страшна, ворожа сила въ его внутрѣ не замерла, и що найменшій сильнѣйшій дотыкъ, найменше потрясене може на ново єѣ розбудити.

Онѣ поѡдѡйшовѣ къ другѡй ямѣ въ веселѡмѣ настрою. Ему хотѣло ся забѣчи рѡпникѡвъ неспѡдѣвано, невидимо, щобѣ доконати ся, якѣ они роблять. Онѣ знавѣ, що теперѣ его вѣрника нема коло сеи ямы, — и для того легко ему буде доконати ся, чи варті тоті люде и тыхѣ грошей, що берутѣ. Онѣ поѡдѡйшовѣ зѣ легка къ дощанымѣ стѣнамѣ кошары, ступаючи безѣ шелесту на мягкѡй глинѣ, и заглянувѣ черезѣ выбитый сукѣ до середины. Такій спѡсѡбѣ надзираня бувѣ у него не новина и всѣ майже робѡтники знали о тѡмѣ, бо звичайно при выплатѣ Германѣ урывавѣ имѣ зо чверть зарѡбку говорячи: »А, то ты черезѣ тыждень дармуєшь та поводишь ся коло ямы мовѣ глиняный, а теперѣ по грошѣ приходишь!« А коли бѣдолаха-рѡпникѣ починавѣ суперечати ся та божити ся, — Германѣ цѣлый наливавѣ ся кровю, якѣ индикѣ, грозивѣ рѡпникови жандармами и казавѣ вѣрникови якѣ стѡй выкидати его за дверѣ.

Германѣ заглянувѣ черезѣ выбитый сукѣ до кошары. Якѣ разѣ напротивѣ него бувѣ вхѡдѣ, черезѣ котрый входило до середины троха свѣтла, ѡдбитого ѡдѣ сусѣднои кошары, — проте Германѡви легко було розглянути все, що дѣяло ся въ серединѣ. Два парубки стояли якѣ звичайно коло корбы, але не крутили, — видко було, що ино-що спустили одного въ спѡдѣ и ждали звѡнка, коли мають тягнути въ

гору кибель зъ воскомъ. Тѣлько третій при млинку крутивъ разъ — въ — разъ корбою, хитаючи ся въ боки, мовъ и самъ ставъ машиною. А коло входу сидѣвъ малый, заталапаний хлопчина — липярь, котрый звычайно выбиравъ зъ помѣжъ глины дрѣбнѣй грудки земного воску. Теперъ не маючи роботы, онъ дрѣмавъ, оперши ся плечима о стѣну; его худѣ, бруднѣй руки висѣли безвладно долѣ боками, а долонѣ лежали въ глинѣ.

Звѣнка не чути, — робѣтники балакають.

— Слухай, чого такъ нынѣ нашого пана хлопець летѣвъ задыханий до ѡтца? Такъ мовбы хто гнавъ за нимъ!...

— А що, — певно грошей потребує! Ей, то тобѣ брате урвитель, най Богъ сохранить. Я видѣвъ неразъ въ Дрогобичи, якъ ся тото надъ людѣми збиткує, Господи! А грѣшми то такъ розмѣтує, — де що видить, заразы бѣжитъ, купує, ламає, попусує тай зновъ бѣжитъ далѣ, зновъ купує!

— Добре ему дурѣти, коли є за що. Розмѣтує людскою працею, — розвергло бы ему кости!

— А знаєте, — докинувъ той, що при млинку, — я якъ ся дивлю на него, то все си гадаю, що онъ не згине своєю смертею. Протренькає ѡтцевѣй тысячѣ тай пѣде людей розбивати.

— Ой певно, що не що его чекає, а шибениця! То лишень ему ся въ тотѣ жабячѣй очи подивити, то ажъ чоловѣка морозомъ перейме!

— То Богъ старого Гершка покаравъ за людску кривду! Добре то якійсь казавъ: людска кривда и на третѣмъ поколѣннѣ ѡдомститъ ся!

— Бійте плѣшки, бійте плѣшки! крикнувъ зъ просоня здрѣманий липярь и прокинувъ ся. Германѣвъ

поглядъ упавъ якъ разъ на єго нужденне лице, передъ часомъ зѡвяле и выхуджене, — и єму перемигнуло въ думцѣ повне, червоне лице сына. Онъ самъ не знавъ, що таке вразило єго при тѡй згадцѣ, — але холодъ здавивъ єго груди, — єму стало такъ тяжко, такъ тревожно, немовъ бачивъ уже правду того, що пророчили єго сынови робѡтники.

— Що такого, що Миронъ не звонить? спытавъ той ѡдъ млинка. Ану закричѣть тамъ до него, що зъ нимъ?

Оденъ зъ тыхъ, що стояли при корбѣ, — нахиливъ ся, приклякъ надъ яму и крикнувъ що силы:

— Мироне, Мироне!

Ѡдповѣди не було. Робѡтники поглянули на себе въ нѣмѡмъ ожиданю, — колесо млинка закрутило ся зъ подвѡйною живостою, малый липярь непевнымъ, хиткимъ поступомъ пѡдѡйшовъ къ ямѣ, выпуливши очи и не зовсѣмъ понимаючи, що се таке робить ся. Германъ глядѣвъ и слухавъ.

— Мироне, Мироне, — чи живой ты? Обѡзвись!

Зновъ хвиля мовчанки, — зъ ямы голосу не чути нѣякого. Холодный морозъ пробѣгає по жилахъ робѡтникѡвъ, — ихъ лица блѣднуть, — они въ тревозѣ позирають по собѣ.

— Тягнѣмъ до горы, швидко, — може, не дай Боже чого, — нещастє!...

— Тягнѣмъ, тягнѣмъ!...

Они дрожащими руками хапають за корбу, збирають ся зъ силою...

— Дзень-дзень-дзень! роздає ся рѣзко и остро голосъ дзвѡнка. Всѣ ѡдотхнули, ожили, мовъ гора звалила ся зъ ихъ грудей.

— Слава тобѣ, Господи, що живой! Охъ а мы вже гадали...

— Або ту далеко до бѣды?

Зновъ звѣнокъ, — знакъ, щобъ тягли кибель до горы. Корба закрутилась, — балаканка урвалась и довгу хвилю Германъ не бачивъ нічого окрімъ одностайныхъ розмахѣвъ корбы. Онъ одступивъ одъ стѣны и озирнувъ ся, не знаючи, чи ити до кошары чи нѣ. Але думка про лѣнивство робѣтникѣвъ пропала зъ єго головы. Онъ ще дрожавъ одъ того тревожного ожидания, закимъ роздавъ ся голосъ звѣнка, — въ єго головѣ, правда, не було бурѣ, котра тамъ передъ хвилею лютувала, — але всѣ враженя мѣнили ся, перелѣтали, затирали ся, мовъ тѣни въ хмарный день. Навѣть тѣ слова, котрѣ рѣшники говорили про єго сына, щезли якось зъ єго памяти, — що бѣльше, они якось немовъ злекшили єго душу, зняли зъ неи частину гнѣву на *«непотрѣбного лампарта»*, якъ звичайно звавъ дома Готлиба. »А всежъ таки онъ мѣй сынъ, и якъ прийде до маѣтку, буде умѣвъ єго шанувати« — сказавъ онъ самъ до себе твердо и рѣшучо, немовъ силувавъ ся самъ себе переконати. Тота твердѣсть утѣшила єго, — онъ зъ уподобанємъ повторювавъ по кѣлька разѣвъ: »А таки онъ мѣй сынъ!« Мѣжъ тымъ якось безъ свѣдома пѣшовъ далѣ, до третей ямы. Она була трошка одсторонъ одъ тамтыхъ. Высокій, до половины дерномъ покрытый горбокъ кругъ неи вказувавъ, що она вже давно выкопана. Кошары надъ нею не було, — она и будована була ще по давному. Се була перша яма, зъ котрой плыло головне жерело Германового маѣтку. Але одъ кѣлькохъ лѣтъ она стояла пусто, одколи жерело кипячки въ нѣй вычерпало ся. Ажъ теперъ, коли замѣсть

кипячки поплачувавъ найлѣпше вѣскъ, Германъ казавъ єѣ ѡдновити и копати глубше, — бо она давнѣйше тримала тѣлько трийцять сяженъ въ глубъ. Коли ѡд-бито дошки, котрыми була прикрита, показало ся, що у споду вода, и треба було напередъ вычерпати воду. Вже три дни черпано, а власне нынѣ мавъ першій разъ спускати ся въ ню старый рѣпникъ Матѣй, щобъ оглянути, де що треба направити и де копати штольнѣ. Коли Германъ ѡдѣйшовъ къ ямѣ, побачивъ, що рѣпники саме вытягали кибель зъ ямы, въ котрѣй сидѣвъ уже ѡдъ доброи години старый Матѣй.

— А що? спытавъ Германъ, пѣдѣйшовши къ робѣтникамъ.

— Та нѣчо, — ѡдповѣли они. Отъ Матѣй за-звонивъ чогось, тай тягнемо.

— Ну, що тамъ такого може бути? спытавъ зачудуваный Германъ. Тяжке?

— Нѣ, не дуже. Щось старый мусѣвъ надыбати.

Германъ зацѣкавленный ставъ надъ яму, опершись на стовпцѣ, и пильно дививъ ся въ темну глубѣнь. Сонце косо пересѣкало отвѣръ ямы, але въ глубъ не було видно нѣчого. Одно тѣлько вдарило Германа — дивно-неприятный гнилый сопухъ, — але цѣка-вѣсть не давала єму ѡдвернути ся. Онъ пильно, немовъ помѣшаный, дививъ ся въ темну глубѣнь, мѣжъ тымъ коли линва поволи навивала ся желѣзными перстениями на валъ корбы. Онъ глянувъ на тотѣ перстенѣ и пригадавъ собѣ страшнѣй скрутелѣ величезной гадюки на образѣ. Єго забобонна, роздраз-нена думка звязала якъ стѣй прочуте якогось лиха зъ тымъ привидомъ. Въ тѣмъ плохо насмарована корба скрипнула проразливо, — Германъ глипнувъ въ глу-

бѣнь и задеревѣвъ на мѣсци. Зъ темной пропасти выринала-выходила въ гору на свѣтло страшна, почорнѣла трупяча голова. Германъ стоявъ мовь мертвый и не мѡгъ ѡдорвати очей ѡдъ того виду и въ тревозѣ своѣй бачивъ выразно нелюдскій злобный усмѣхъ на тыхъ щербатыхъ щокахъ, у тыхъ огромныхъ, глиняныхъ очехъ. Онъ стоявъ, дививъ ся и дрожавъ мовь у лихорадцѣ, — дрожавъ зъ забобонного переляку и обридженя.

И рѡпники при корбѣ, побачивши такій дивный и страшный грузъ, скрикнули въ оденъ голосъ и трохи зовсѣмъ не выпустили корбы зъ рукъ. Подѡбнй случаѣ, хотъ давнѣйшими часами зовсѣмъ не рѣдкй въ Бориславскихъ ямахъ, — теперъ стали далеко рѣдшй, а особливо имъ, молодымъ еще рѡпникамъ, не лучало ся бачити нѣчо подѡбного. Але ось зъ долины шарпнено сильно за звѡнокъ и се продрухало ихъ зъ переполоху. Швидко они пѡдтягли кибель въ гору и высыпали кости на землю. Дивно застукали тѣ кости, — голова покотила ся долѣ горбкомъ и опинила ся ажъ коло самыхъ нѡгъ Германа.

— Чортъ тебе! — крикнувъ Германъ, ѡдскакуючи на бѡкъ, — якъ сыплешъ?...

Але онъ не мѡгъ бѡльше нѣчо сказати, — тревога здавлювала ему горло. Зновъ звѡнокъ зъ долу. Рѡпники шепчуть: »Господи, Господи!« и забирають ся швидко опускати кибель въ долину. Германъ, мовь опареный, утѣкає ѡдъ ямы. Онъ чує холодъ въ тѣлѣ, чує дрожъ, немѡчь, а въ его головѣ крутить ся, мовь фуркотяче веретено, одна тѡлько фраза: »Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir!«,.. Онъ и самъ не знає, якъ и про що склала ся тота фраза въ его головѣ, и повторює єи безъ мысли, безъ застановы,

бѣжачи стежною пѣмѣжъ ямы. Ёму бачить ся, що цѣла нога ёго мовъ въ огни, що щось пече ёго въ ню, щось давить, и що ѡдтамъ якесь дивне чуте розходить ся по всѣмъ ёго тѣлѣ. Ажъ ось вылѣзъ зъ ямы старый Матѣй и показуе всѣмъ приржавѣлый, мѣдяный перстень зъ червонымъ, склянымъ камѣнцемъ.

— Ты, Митре, не тямишь того перстения? кричить ѡнъ.

Митро придивлюе ся, хоть трохи зъ далека, а далѣ скрикае:

— Господи, — тажъ то самый мѡй перстень, щомъ три роки тому давъ бувъ Пѡвторакѡви на заручины!

Всѣ ахнули, пѡзнали, що небѡжчикъ — не хто другій, лишъ Иванъ Пѡвторакъ, котрый два роки тому не знати де подѣвъ ся, лишивши молоду жѣнку зъ дитиною.

— Адѣтъ, де бѣдный пропавъ, — дай му Боже душеньцѣ легко!

— Господи, якъ то неразъ чоловѣкови смерть зайде, — нѣхто и не знае, де та що!

— Гей, то то була поцтива душа, — небѡжченко!

— Вже хто, а мы оба жили, якъ рѡднїй братя! говорить Митро и замурзанымъ рукавомъ утирае слезы.

Германъ ѡдсторонь чуе тоту бесѣду. Ёго обступило кѡлька жидѡвъ и говорятъ такожь живо — але ѡнъ не слухае ихъ. Ёго збурепа кровь била мовъ молоть въ груди. Лишь поволи середъ людского гамору ѡнъ успокоюе ся, силуе ся бути супокѡйнымъ, говорить навѣтъ зъ жидами, але говорить безъ звязи,

безъ застановы, самъ не знаючи що. Але жидамъ та рѣшникамъ нѣколи довго пеняти. Наговорившись, на-зѣхавши за покійникомъ, они розѣшли ся, — кости зложено на купу и присыпано землею: »най не лежать на сонѣчку божѣмъ« — и давна робота зачинає ся зновъ одностайно, мовчки, важко, мовъ и перервы нѣякои не бувало. Часомъ тѣлько робѣтники при корбѣ забалакають до себе о нынѣшнѣй новинѣ.

Германъ тымчасомъ побѣгъ далѣ. Ёго перелякъ потроха успокоивъ ся. Онъ ставъ покрикати на рѣшникѣвъ, якъ котрѣ лѣниво робили, кричачи добравъ чимъ разъ бѣльше смѣлости та силы, — заглушувавъ въ собѣ зрушенє. Ажъ вкѣнци неспокоѣ немовъ зовсѣмъ улягъ ся, — думка звернула ся доразу на щоденнѣ, практичнѣ пытаня, — Германъ выдобувъ нотатку и зачавъ записувати имена робѣтникѣвъ, котрѣ нынѣ при выплатѣ могли надѣяти ся не одержати повнои зарѣбнины. Однако все таки щось немовъ тѣснило ёго. Не оглянувши всѣхъ ямъ, онъ побѣгъ до магазинѣвъ, ѳдтамъ до дестиларнѣ, — всюды крутивъ ся, заглядавъ, кричавъ, — однимъ словомъ, силувавъ ся бути тымъ, чимъ бувъ до недавна, — невгомоннымъ, практичнымъ *Geschäftsmann*-омъ.

— Herr Principal, Herr Principal! почувъ наразъ за собою голосъ вѣрника, що занимавъ ся набиранємъ робѣтникѣвъ, годженємъ ихъ на роботу и надзиравъ надъ ними черезъ тыждень.

Германъ обернувъ ся. Вѣрникъ, маленькѣй, обшарпанный жидокъ, бѣгъ за нимъ, задыханный, почервонѣлый, — махавъ руками и головою, немовъ цѣлый бувъ на пружинахъ.

— Nu, was ist geschehen? спытавъ Германъ, не можучи дочекати ся ѳдъ него слова.

— Ja, kimmten Sie nur, kimmten Sie nur, — кричавъ вѣрникъ и не перестававъ розмахувати цѣлымъ тѣломъ на всѣ стороны.

Германъ поступивъ пару кроковъ къ нему и силувавъ ся угадати, що такъ зрушило вѣрника, звичайно чоловѣка тихого и повѣльного.

— Ja kimmten Sie nur, kimmten Sie nur! кричавъ ѡнъ. Im Schacht Nro 27 hat man a Matki gefunden, — a soj a Matki, — Gott gerechter!

При тѣмъ вѣрникъ бравъ ся долонею за голову, махавъ руками, немовъ показуючи тягаръ найденои матки*), и робивъ рѣжнї, на видъ безумнї та дивогляднї рухи.

— Ахъ! вырвало ся мимовѣльно зъ устъ Германа. Такъ ось чого бѣгъ за нимъ вѣрникъ, — ось що такъ розрадовало его! Германъ, хоть ѡддавна привыкъ слухати подѣбныхъ вѣстей, ставъ тымъ разомъ, якъ врытый. Ѣнъ думавъ, що щастє зовсѣмъ уже ѡдвертає ся ѡдъ него, а оно нѣ. Щастє все ще служить ему, — ѡнъ сильный по давному, — ѡнъ нѣчого не боить ся, нѣчимъ не потребує журитись! Що ему теперъ пусте балаканє глупыхъ рѣпникѣвъ, що псоты сына, що грыжа зъ жѣнкою! Щастє служить ему, а они всѣ мизернї хробаки супротивъ него, они малибъ мати таку силу, щобъ затроити ему жите? Нѣ, нѣколи! Не то жите, — и одной хвилѣ ѡнъ не дасть собѣ замутиги всѣми тыми мизерїями! Се нове, несподѣване щастє жбухнуло, мовъ филия воды, въ душу Германа. Ёго гордѣсть, тѣлько разѣвъ

*) Маткою называє ся головна жила або грубый покладъ земного воску. Поклады таѣй стрѣчаютъ ся досыть рѣдко и хто до нихъ докопле ся, може бути певный великого зиску.

сегодня понижувана рѣжними споминками, такъ сильно поѣдкопана невмолимою рефлексією, ожила, одужала на ново, почала надувати ся, поѣдносити голову въ гору. Ёму почало здавати ся, що оно прецѣнь нѣчо такого важного — се нове щастє. Щастє природа була винна ёму, — хибажъ она не знає, якѣ контракты ѡнъ поробивъ, — кѣлькобъ ѡнъ шкоды утерпѣвъ, якъ бы она не ставила ся на часъ зѣ своимъ скарбомъ? Она знає се — и стає на часъ. Она покѣрна ёго воли, служить ёму такъ, якъ служить всякѣй силѣ. И ѡнъ сила, ѡнъ не потребує навѣтъ розказувати, потребує тѣлько хотѣти, — ёго воля — законъ природы, ёи сповненє конечно, якъ конечно сповненє всякого закона!

Гордымъ, смѣлымъ поступомъ зблизивъ ся Германъ къ щасливѣй ямѣ, коло котрой лежала величезна, свѣжо выдобута груда воску, — перша зъ надыбаной матки. інъ радѣснымъ окомъ оглянувъ той скарбъ, мѣжъ тымъ коли невсыпуща корба вытягала до горы вже другу подѣбну груду. Зъ якою величною повагою Германъ казавъ занести вѣскъ до магазину, зъ якою царскою великодушностію обѣцявъ робѣтникамъ працюющимъ коло сеи ямы додати до ихъ тижневого зарѣбку по гульденowi! Зъ якою щедротою ѡнъ въ порывѣ радости давъ ущасливленому вѣрникови сейчасъ на мѣсци 5 зр. надзвычайного »трингельту«. інъ справдѣ въ ту хвилю бувъ въ своихъ очехъ паномъ, царемъ многовладнымъ, котрого слухає, передъ котрымъ корить ся не тѣлько весь сей народъ, але и сама природа!

Сонце вже хилило ся на захѣдъ надъ Попелѣвску гору. На небѣ не було и хмарки, — въ природѣ

залягала тиша, перерывана тільки гамором робучого люду, котрый розповідав собі про нинішню новину, т. є про видобуті з ями кости Івана Півторака. Жінка Півторакова, котра робила в Германовій хаті в дестиларні, не знала ще нічого о тій і журила ся тільки дитиною, котру лишила саму в хаті. Але нині не був звичайний вечір — нині день виплати! Потомлені, виблідлі та посинілі лиця ропників нині оживлювали ся надією на той грізно запрацьований грош; люде, що нераз по цілому дневи не сказали і слова до других, нині ставали говіркі, жартували та запрошували товаришів на горілку. Мертвий Борислав чим ближше ночі, тим більше оживав.

Побалакавши дещо з вірником та послуховавши, що говорили урадовані ропники, Герман пошов до дому, щоб прилагодити ся до виплати. Їго голова повна була груді воску, контрактів, векселів, — в ушех пробрякувало срібло та золото, — світлий бачив ся йому огромним ринком, на котрому він єдиний праводавець, він сам бере весь зиск. Всі прикрий, важкі враження нинішнього дня щезли, мов ніколи і не бували, бо тепер — думає Герман — коли його щастє вернуло, коли дїла идуть добре, — тепер вся тота невчасна грыжа не має ніякої підстави, не має розумної причини. Она можлива тільки в нещастю і непевности, але не тепер. Так думає Герман і сильно в то тїрив і був би непомалу зачудував ся, як би хто був посмів ся йому сказати, що нема пана над совістю, нема сили, котра могла б розказати. Він прецінь сам був такий пан, — він розказав, і совість з всіми своїми рефлексіями замовкла, щезла, пропала!

Прийшовши доми́въ онъ сейчасъ запытавъ, що робить Готлибъ?

— Спитъ еще, — одповѣла служниця.

— А не встававъ за той часъ?

— Нѣ, не встававъ.

— Ну, то добре, — проворкотавъ Германъ и пошовъ до свѣтлицѣ, въ котро́й находила ся каса и и де мала одбувати ся выплата. Була то не обширна по просту уладжена и майже зовсѣмъ не пристроена свѣтлиця. На серединѣ стоявъ сильный дубовый сто́лъ, попри стѣны лавки, коло стола пара крѣселъ, а въ кутѣ желѣзна, Вертгаймове́ска каса. Германъ казавъ собѣ сюда знести свои рахункові книжки и поволі перебиравъ въ нихъ, выписувавъ якісь цифри на чистый аркушъ паперу, часомъ кинувъ перо, походивъ вдовжъ и повперекъ свѣтлицѣ, воркотячи та рахуючи по́дъ носомъ, и зновъ бравъ ся до книжо́къ та до пера.

Смеркло ся. Надѡйшовъ вѣрникъ и за нимъ лавою привалили робѣтники. Всѣ нынѣ говорили богато, — шумъ и гамѣръ филею люнувъ до тихой хаты. Вѣрникъ почавъ зъ Германомъ розмову про тыждневу роботу. Онъ нынѣ такожъ бувъ розмовный и веселый. Се бувъ чоловѣкъ одъ молоду вихованный на чужѡй ласцѣ, одъ молоду прибиванный и давлений, котрый весь сво́й вѣкъ проживъ чужою волею и въ котрого не було нѣ своѣи думки, и нѣ навѣть (бодай на видѣ) своѣи утѣхи та своѣи журы. Щастє его пана тѣшило его якъ власне, хоть сеся утѣха не выплывала зъ якогось тамъ привязаня або зъ якоисъ любви до Германа. Германъ не бувъ єму нѣ своякомъ, нѣ добродѣємъ, нѣ нѣчимъ, — онъ плативъ єму за надзорованє такъ само скупо, якъ другимъ за роботу, —

а вѣрникъ чувъ се дуже добре и при нагодѣ не мѡгъ здержати ся, щобъ часомъ не потягнути до своєї норы деякого кусничка зъ богатої трапезы свого пана. Але при всѣмъ тѡмъ ѡнъ тѣшивъ ся его нынѣшнымъ щастємъ, не роздумуючи чому и за що. Се вже стало ся ему другою натурою.

— Матѣю, Матѣю, — кликнувъ вѣрникъ, пѡдхиливши дверѣ, ведучи до сѣней, — Матѣю, ходи-но сюды, — панъ кличуть, — а швидко!

Матѣй, старый рѡпникъ, бувъ нынѣ важна особа мѣжъ рѡпниками. Цѣла ихъ товпа, стоячи въ сѣняхъ и ждучи, поки закличуть за чергою до выплаты, обступила его и Митра, слухаючи ихъ оповѣданя про небѡжчика Пѡвторака, котрого кости нынѣ выдобуто.

— Говорѣть собѣ, що хочете, — кѡнчивъ ѡнъ свою бесѣду и сидючи на порозѣ, пикавъ файчину на короткѡмъ цибуся, — говорѣть що хочете, а я кажу все, що бѣдному Иванови хтось прислуживъ ся!... Якъ мя ту видите!

— Якъ то може бути? заганули довкола рѡпники.

— Я вже зваю, що говорю, — ѡдповѣвъ Матѣй, сплюнувши.

— Ба, але хтожь бы то такій? спытали рѡпники. Хиба небѡжчикъ що завинивъ кому?

— Ей, де тамъ завинивъ, — ѡдозвавъ ся Митро, що стоявъ побѡчь Матѣя, опертый о одвѣрокъ, — але хотъ бы чоловѣкъ и святий бувъ, а вороги найдуть ся. Чи то нынѣ за ворога тяжко?...

— Кобы такъ за що друге, якъ за лихого чоловѣка, ѡдозвало ся кѡлька голосѡвъ.

— Матѣю, ходѣть сюды — закликавъ вѣрникъ пѡдхиливши дверѣ. Але Матѣй сидѣвъ недвижно, пи-

каючи люльку и не чувъ клику, Онъ мовчавъ. Ёго чоло морщилось, брови стяглись, немовъ якійсь важній споминки пересували ся по ёго головѣ, а онъ силувався зобрати ихъ до купы и вытиснути зъ нихъ щось дуже важного, дуже страшного.

— Матѣю, чи ты оглухъ, чи що такого? пищавъ вѣрникъ въ дверехъ. Колько разовъ маю кликати?

Матѣй за гаморомъ и задумою и сей разъ не дочувъ жидового крику, ажъ Митро трунувъ ёго въ плече и сказавъ:

— А встаньте-но, отъ васъ Мошко кличе до пана.

— А трѣсь бысь, жидовска пуго! проворкотѣвъ Матѣй, встаючи, дуже злый, що покликъ перервавъ ёму думане. Коли вставъ, то ёго висока, хоть згорблена стать виднѣла ся понадъ всѣхъ другихъ ропникѣвъ. Товпа проступила ся и Матѣй супокѣйнымъ, важкимъ поступомъ вѣйшовъ до Германовои свѣтлицѣ.

— Мусить щось старый знати, — сказавъ Митро, коли вѣрникъ заперъ за нимъ дверѣ. — Щось дуже брови морщить, видно, що то не абы-що такого.

— Господь тамъ знає! Може и єсть що... А то чути, що онъ ту одъ давна вже, — надививъ ся на тутошнїи порядки!

— Та що то зъ того всего выйде, — одозвавъ ся якійсь немолодый вже ропникъ зъ кута, — чи ту хто допѣмнесь за бѣднымъ робѣтникомъ? Отъ, бувъ, живъ, мучивъ ся, а одтакъ пропавъ десь, якъ собака, тай бувай здоровъ!

— Уже вы такъ не говорѣтъ, — одповѣвъ Митро, — а отъ якъ Митерчуки впали були до ямы, що

ся була підъ ними линва урвала, — то не зъїздила комісія? Геть випытували всѣхъ, якъ то могло бути, чому линва могла урвати ся, — ну, и не посадили жиди до криминалу?

— Ба-а-а! ѳдповѣвъ рѳникъ зъ кута, — то було що инше, а се що инше. Ченьже Матѣй самъ на свои очи не видѣвъ, хто небѳжчика пхнувъ въ яму. Бо якъ бы бубъ видѣвъ, то чому не сказавъ давно? А теперъ хотьбы гадавъ-перегадавъ, то що зъ того вийде? На судѣ того доказати не здужае и зъ цѣлои хмары буде *пиикъ* замѣсть дожджу!

А Матѣй тымчасомъ стоявъ въ свѣтлици близько порога и розглядавъ ся довкола, немовъ хочачи доконати ся, чи все ще на своѣмъ мѣсци. Вѣрникъ не знавъ, по що Германъ казавъ насампередъ закликати Матѣя и о чѳмъ хоче зъ нимъ бесѣдувати.

— Ist schon gekommen, Herr Principal, ist schon gekommen der alte Matij.

— Gut, gut, — ѳдворкнувъ Германъ, кѳнчаючи рахунки, по чѳмъ обернувъ ся до Матѣя.

— То ты бувъ въ ямѣ нынѣ, якъ тотѣ кости найдено? спытавъ Германъ, ѳдъ разу приступуючи до рѣчи.

— Я, — ѳдповѣвъ коротко Матѣй, немовъ ѳдъ давно вже надѣявъ ся такого pytania.

— Я чувъ... що ты тамъ... того... говоривъ другимъ, що нѣбы... нѣбы знаєшь, хто то бувъ такій?

Голосъ Германа бувъ якійсь непевный, — ѳнъ чувъ, що въ его внутрѣ щось бурить ся.

— А знаю. То бувъ робѳтникъ Иванъ Пѳвторакъ, що два роки тому десь подѣвъ ся, лишивши жѣнку зъ дитиною.

Выговоривши твердымъ и рѣзкимъ словомъ сѣ слова, Матѣй озирнувъ ся на вѣрника. На вѣрнику лица не було, — стоявъ блѣдый, якъ крейда, — ко-
лѣна замѣтно делькотали пѣдъ нимъ, — здавало ся, що туй-туй упаде.

— А ты по чѣмъ то знаєшь? пытавъ далѣ Германъ, поволи и досыть супокѣйно.

— Я пѣзнавъ небѣжчика по перстени, що бувъ у него на пальци.

— То ты знаєшь напевно, що то той Иванъ, можешъ присягнути на то?

— Можу сто разъ не разъ.

Германъ задумавъ ся. Матѣева твердѣсть почала его мѣшати. Прийде ся тягаться на судахъ, — подумавъ онъ собѣ. Якимъ способомъ чоловікъ въ яму упавъ? Певно неосторожнѣсть! Лихо, — треба кару платити, — клопѣтъ! Роздумуючи се Германъ дививъ ся на Матѣя и замѣтивъ на лицѣ его щось таке, немовъ старый рѣпникъ не досказавъ всего.

— Що? може маєшь еще що сказати? спытавъ Германъ, зачудованный таємничимъ выразомъ Матѣевого лица.

— Та я... почавъ непевнымъ голосомъ Матѣй, — я... бы пану сказавъ ще пару слѣвъ... нѣ, я хотѣвъ бы дещо роспытати, але...

— Пытай, — що тамъ такого, — чому не говоришь?...

Матѣй не ѣдповѣдавъ, тѣлько дививъ ся на вѣрника. Германъ порозумѣвъ, що Матѣй хоче зъ нимъ говорити въ чотыри очи.

— Geh nur a Bissel weg, — сказавъ онъ до Мошка, не дивлячись на него. Мошко затрясъ ся.

Бачилось, що въ него нема и на тѣлько силы — кроку зроби́ти. Змѣненымъ голосомъ ђнъ промимривъ:

— Warrum kann er... auch soj... nicht?...

Германъ напруго озирнувъ ся, зачувши той здавленый, урванный голосъ. Що стало ся зъ Мошкомъ? Що значить тѣта єго смертельна блѣдѣсть, тѣта дрожь, тѣто помѣшане? Германъ сидѣвъ якъ врытый и чу-дувавъ ся.

— Ja, aber was ist dir? Bist du krank?

— O ja... ja... ja... hab mich erkäl...tet, — пролепотѣвъ вѣрникъ забуваючи о нынѣшнѣй спецѣ.

— Erkältet? замѣтивъ зъ проволока Германъ, — no, no, geh und schlaf dich aus!

— Abe... be... ber bitte, — ich ka... ka... kann noch... vielleicht... wozu bra... brauch ich gehen?...

— Ich sag' dir, du sollst gehen! скрикнувъ гнѣвно Германъ, котрому ставало чимъ разъ прикрѣйше и моторошнѣйше слухати того гробового, тремтячого голосу. Вѣрникъ тревожно обзираючись выйшовъ. Матѣй пильно слухавъ цѣлои розмовы, пильно дививъ ся на кождый рухъ, на кождый поступъ вѣрника. Лице єго ставало чимъ разъ сумнѣйше, чимъ разъ бѣльше понуре.

— Ну що маєшь пытати? Говори! сказавъ Германъ по єго ѡдходѣ.

Матѣй пѣдѣйшовъ ближше и сказавъ притише-нымъ голосомъ;

— Кобы но панъ подивили ся до своєи книжки, якъ тамъ записано, до якого часу робивъ Иванъ Пѣвторакъ у пана?

— А на щожъ тобѣ того? спытавъ зачудуваный Германъ.

— А такъ, — я прошу.

Германъ заглянувъ до головного журналю и до робѣтничкаго катальогу.

— До осени, — десь такъ... тыждень по Покровѣ.

— Якъ, якъ? спытавъ Матѣй, — тыждень, кажете, по Покровѣ?

— А такъ, — Покровы було въ субботу, — ось туй записано, — а онъ ще другу субботу выплату взявъ за цѣлый кварталъ, 75 ринскихъ.

— Выплату взявъ? скрикнувъ Матѣй, але сейчасъ успокоивъ ся и тихѣйше сказавъ: Гмъ, тыждень по Покровѣ! А я его на самой Покровы послѣдний разъ видѣвъ.

— Де?

— Въ трахтирни, у Кирницкого, якъ ся напивавъ зъ однимъ чоловѣкомъ.

— Зъ кимъ?

— Я вже и забувъ... Але що то значитъ, — пропало! Мене тогды були троха потовкли п'яні рѣпники, и я двѣ недѣлѣ пролежавъ безъ памяти, — ѡдтакъ чую, вже Ивана нема, — пѡшовъ десь, кажуть, свѣтами.

— Ну, але щожъ зъ того всего, — до чого ты мене пытавъ?

— Та такъ, — але я гадавъ...

— Що, що?

— Та нѣчо, нѣчо! Щѡ я, дурный хлопъ, можу гадати? Перепрашаю пана!

Матѣй сказавши се, скуливъ ся, згорбивъ ся и ѡдѡйшовъ къ порогови, а цѣле его лице выражало оденъ великій жаль, одно велике розчароване. Гер-

манъ не допытувавъ его далѣ, бо знавъ, що не до-
бѣе ся нѣчого бѣльше одъ старого, и не тратячи
часу распочавъ выплату...

— Щось то зъ нашимъ паномъ не малого му-
сѣло стати ся, що забувъ менѣ урвати зо *шуску*!

— Певно 'ся зажуривъ, що тоті кости выдо-
буто, бо то заразъ комисія. Може ще деякій клопѣтъ,
— тай вже ему ся всего одхотѣло.

Такъ балакали рѣпники розходячи ся на свои
помешканя або по шинкахъ. Такого щасливого ве-
чера они одъ давна не затирили и для того пѣшли
мѣжь ними рѣжнї догады про тоту незвычайну до-
броту пана. Навѣть тоті рѣпники, котрымъ Германъ
нынѣ обѣцявъ обрывокъ, и котрі за то вже не мало
его наклали ся, вийшли зачудуванї и вдоволенї одъ
него — о обрывку не було и згадки. Деякі рѣпники,
вийшовши одъ выплаты, почали обзирати ся за Ма-
тѣемъ, почали допытувати ся за нимъ, але его не
було, — нѣхто навѣть середъ загальнои сутолочи
не зауважавъ, куды онъ подѣвъ ся. И про вѣрника
Мошка було немало бесѣды; всѣ видѣли, якъ онъ
вийшовъ зъ Германовои »канцѣлярїи« блѣдый, дро-
жачїй, змѣненый, и якъ обзираючись та поставкуючи
що хвилѣ, поволѣкъ ся долѣ улицею. Що се все зна-
чить? Що стало ся? — допытували самї себе рѣп-
ники и ломали собѣ голову надъ всѣмъ тымъ дивомъ,
але нѣхто не мѣгъ выяснити всего на докладъ.

И дѣйсно, на видъ могло бачити ся, що Гер-
манъ подобрѣвъ, хоть, кажу, тѣлько на видъ. Хто бы
бувъ пильно придививъ ся его рухамъ, выразови ли-
ця и цѣлому захованю пѣдчасъ выплаты, той бы бувъ
замѣтивъ богато дечого, але найменше доброты.
Нѣ, се не була доброта! Тото отупѣне и отуманене,

тоті непевні рухи, тоті часті переливи виразу лица, тота задума и видима боротьба зъ собою, тота дрожь его рукъ, тусклость очей, натуга цѣлого тѣла, зъ якою онъ державъ ся просто, той прибитый, якбы уриваний голосъ, — все то значило щось зовсѣмъ иншого, нѣжь доброту. Якійсь темній чутя будили ся въ Германовѣй души, клубили ся и перли на свѣтъ, підмулювали его силу и гордѣсть, — а Германъ зъ крайною натугою давивъ ихъ, здержувавъ, не дававъ имъ запанувати надъ собою. Онъ самъ не знавъ ще ясно, чого ему хоче ся, але чувъ якусь непевну тревогу передъ всѣмъ и передъ кождымъ. Особливо страшила его наступаюча нѣчь, — якійсь голосъ шептавъ ему, що она не мине для него добре.

— Тьфу, лихо якесь! прошептавъ самъ до себе Германъ, коли выплата скѣнчила ся и робѣтники розѣйшли ся. Я якійсь слабый, — то певно, — щось ми недобре! Треба завтра вертати до Дрогобича, бо ту въ тѣй проклятѣй ямѣ годѣ выдержати. Десь на кождѣмъ кроцѣ тобѣ дѣдъча мати пхає всяку погань передъ очи! Але що все мене нынѣ такъ дразнить, такъ допѣкає? Я певно дуже хорый! Треба буде завтра пѣти до доктора, — то єдина рада!

Въ тѣй хвили прийшла служниця и покликала его на вечерю. Германъ звѣдавъ ся, що робить Готлибъ.

— Спитъ, — ще ѡдъ обѣду нѣ на хвилю не будивъ ся.

— Може бы его збудити до вечерѣ? спытавъ Германъ.

— Та на що? Онъ и такъ утомивъ ся, — нехай ѡдпочине. А якъ бы збудивъ ся въ ночи и захотѣвъ ѣсти, то я ему лишу вечерю!

— Нехай и такъ буде! сказавъ Германъ и пошовъ вечеряти, все ще роздумуючи надъ тымъ, що таке зъ нимъ стало ся и що бы ему робити.

IV.

Ночь. Звѣзды горятъ та мигкотятъ надъ соннымъ Бориславомъ. Холодно. Воздухъ прочистивъ ся, прояснивъ ся, — гень на далекихъ Тустанѡвскихъ па-стѣвникахъ залягала мрака. Горы дрѣмають въ тѣни, крѡзь величну тишу, не перерывану гаморомъ людской недолѣ, чути тѡлько глухій неяснй прорывы якогось глубокого, таємного шуму, мовъ дыханє спячої природы.

Германъ спавъ твердымъ сномъ, уколосяный не такъ супокоемъ думокъ або утомою по дневнѡй праці, якъ радше сытою вечерєю, котру залявъ порядною порцією рѡжнихъ упоюющихъ напйткѡвъ. Германъ не любивъ упивати ся, — але нынѣ прецѣнь треба було покрѣпити свою силу, треба запити щасливу нахѡдку нової матки, треба впрочѣмъ »заморити червяка«, що безъ перервы вивъ ся въ его внутрѣ, безъ перервы шпѣвъ и прожиравъ его супокѡй. Сѣдаючи до вечерѣ ѡнъ почувъ якусь таку спрагу, що тяжко єму навѣтъ було дѡждати ся, поки служниця не поприносила налаженїи зъ Дрогобича бутельки зъ виномъ та рѡжними ликерами. Чимъ бѡльше Германъ пивъ, чимъ швидше грала въ нѣмъ кровь, чимъ скорше шибали рѡжнїи думки, — тымъ бѡльше чувъ потребу нового жару, забутя, роспынення въ нѣчо, — щобъ тѡлько те роспыненє було любє, лагѡдне,

легеньке... Ёго лице налило ся кровю, очи блищали, руки мимоволѣ по́дмѣтывали ся на столѣ, — языкъ починавъ лепотѣти щось безъ звязи и мысли, — служница ледви-ледви завела его до ёго кабинету, де впередѣ еще приладила и постелила була лѣжка. Затонувши въ пуховыхъ подушкахъ, Германъ ще хвилию обертавъ ся, лепотѣвъ, силувавъ ся навѣтъ думати, але въ ёго головѣ все помѣшало ся, все гнало и перло кудысь, мовъ вода черезъ лотоки, коли однимъ разомъ по́днимати всѣ слюзы и всѣ затворы. По хвили онъ утихъ и заснувъ мертвымъ сномъ.

Але нѣ! Хто се казавъ, що Германъ спить, що Германъ пьяный! Нѣ, онъ зовсѣмъ не пьяный, онъ не спить! Може бути, що колись... Онъ нагадує навѣтъ, що бувъ такий вечеръ, — онъ пивъ богато, напивъ ся жару, и отяжѣвъ. Але теперъ онъ легкій, такий легкій, що летѣвъ бы десь въ даль, въ той синій, усмѣхнутый безмѣръ, що надъ нимъ такъ любовно мрѣе! Онъ теперъ щасливый, зовсѣмъ щасливый, якимъ еще нѣколи не бувавъ! Довкола него зелень, цвѣты, кристальнѣ воды, — въ далѣ фантастичными контурами рисують ся рожево-червонѣ скалы, — охъ, се не Бориславъ, се не та западня проклята, що дусила его затхлымъ воздухомъ и заморокою! Ту чисто, ясно, весело, — охъ якъ весело! Германъ ѡддыхає повными грудьми, — легкими скоками, мовъ серна, проходжує ся по цвѣтистыхъ лугахъ, топче запашиѣ цвѣты, котрѣ настоптанѣ ще красше пахнуть и звучать, — такъ любо, солодко звучать, що его хватає за сердце. Де онъ... де онъ чувъ тотѣ звуки? Не може нагадати...

— Щастє, се твои звуки, твоѣй запахъ, твоѣй поглядъ въ тѣй зелени, въ тѣмъ чистѣмъ лазурѣ, въ

тыхъ чудныхъ горахъ, потокахъ, дубровахъ! Щасте — ты мое! Ты оддало ся менѣ, якъ любка своему милому, — ты одкрыло менѣ свое лице, подало менѣ свою руку, я держу тебе сильно, сильно! я познаю тебе, — чую оддыхъ твоѣ глубоко въ сердци, чую якъ тепло розгрѣвае мою кровь и она звенячи мовь срѣбло бѣжитъ ясными стругами по моихъ жилахъ! Щасте, — ходи въ мои обнятя, оддай ся менѣ зовсѣмъ, на вѣки! Я сильный, молодой, хорошій, я хочу жити, любити, хочу роскоши, супокою, запаху, утѣхи! Ходи до мене, — я твоѣ на вѣки!

Якій легкій, якій свободный Германъ! Якимъ солодкимъ, чарѣвнымъ а сильнымъ голосомъ прокликавъ онъ свою сю пѣсню, се зачатѣ! Гаѣ, дубровы, рѣки и горы, и небо сине и цвѣты пахучі, — все, цѣла природа звенить, гомонить одголосомъ его пѣсни! Кѣлько солодощѣвъ лѣ ся зъ каждого слова, зъ каждого тону. Якъ роскошно дыхае ся тутка, — нѣ, роскошь филими лѣ ся въ его грудь, розширюе еѣ до безмѣру... Онъ простеръ руки широко-широко надъ околицею. Онъ улетѣвъ надъ нею, мовь огромный орелъ, а на стрѣчу ему зъ всеи природы гомонить:

— Щасте, я твоѣ, — я сильный, молодой, хорошій, — я хочу жити, любити, хочу роскоши, утѣхи! — Щасте, ходи въ мои обнятя! Щасте, оддай ся, оддай ся менѣ!

Безмѣру, велитну силу чуе въ собѣ Германъ! Онъ обнявъ раменами цѣлу околицю одъ краю до краю. Грудьми прилягъ до еѣ роскошной груди и лишь дивуе ся, якъ онъ впередъ не знавъ сего. Онъ пьяный зъ роскоши притискае любку до груди, пеститъ еѣ, наливае ся еѣ тепломъ, еѣ силою, любуе ся

нею, якъ забавкою, молитъ ся до неї, якъ до Бога! Она для него все, — ѳнъ нѣчо не бажає, посѣвши єѣ, — бо теперъ нѣчо не може розѳрвати єго зъ нею. А она зъ божескимъ усмѣхомъ на лиці глядить єму въ очи, тає въ єго огнистыхъ обнятахъ, — слабне, вяне, тає... Се пароксизмъ любовной роскоши, се зенить щастя навѣтъ для щастя самого!...

— Любко, ты богиня!... ты вѣчна, безсмертна, правда?

Що за усмѣхъ, що за голосъ тихій, роскошный :

— Такъ, я богиня, я вѣчна, безсмертна, — я твоя.

Зъ якимъ жаромъ Германъ притисъ до себе безсмертну любку! Зъ якою силою, зъ якою жадобою пѣє ѳнъ єи огнистї поцѣлуѣ! Бѳльше жару! Бѳльше огню! Бѳльше роскоши! Хвиля така — то вѣчнѳсть! Ще, ще!... ѳнъ тратить память, — жаръ перемагає єго, котить ся потоками лявы по єго жилахъ, не дає думати. ѳнъ весь тѳлько одно чує, — и очи зажмуривъ, щобъ тѳлько повнѣйше, безконечнѣйше вливати въ себе роскошь всѣми порами тѣла.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ... Пахущї цвѣти зѳвяли, потоки повсыхали, мовъ ѳдъ спеки. Але ѳнъ сего не бачить, не чує, — а чує тѳлько одно, якъ жаръ, сила, живѳсть у него чимъ разъ бѳльше, росте, змагає ся, немовъ переходить ѳдъ неї до него. И чимъ сильнѣйшї стають єго мускулы, чимъ швидше котить ся кровь въ єго пульсахъ, тымъ и обнята та поцѣлуѣ єго стають сильнѣйшї, — тымъ бѳльше жаръ обнимає всю єго истоту.

— Ты вѣчна, безсмертна, ты моя! — шепче ѳнъ.

А она тає, слабне, вяне въ єго обнятахъ. Не має сили, щобъ промовити слово, не має сили,

щобъ усмѣхнути ся. Она то́лько слабо, солодко дыше въ его обня́тихъ, — чимъ разъ слабше, чимъ разъ повольнѣйше. Рожеві горы почорнѣли, мовъ уголь, небо ясне, лазурне померкло, поблѣдло, почорнѣло, — краина щастя щезла, мовъ хмара, мовъ привидъ. Поволи, поволи сива мрака, удушлива, густа почала залягати довкола. Повѣнуло холодомъ, и послѣдні слѣды щастя забравъ зъ собою той першій холодный повѣвъ. Германъ ще лежавъ въ безпамяти, ще бувъ велитомъ...

— Любо, любо, — ты моя, прадва? шептавъ онъ. Але въ той хвили зновъ повѣнуло холодомъ — острымъ, пекучимъ, и онъ стрепенувъ ся: замѣсть вѣчно молодои богинѣ побачивъ чорного, страшного трупа! Онъ чувъ, що жаръ страшный горить въ его крови, розсаджує его груди, — але довкола все було холодно, гидко, мертво...

— Щастє, щастє, — де ты? кликавъ онъ въ страшнѣй тревозѣ та роспуцѣ. Нѣхто не ѡдповѣдавъ.

— Га, ты покинуло мене, ты ѡдвернуло ся ѡдъ мене, — скрикнувъ онъ. — Та годѣ, — ты менѣ не уйдешь! Я сильный, — у мене въ крови цѣли вулканы огню, — я здужаю дѡгнати, зловити тебе! Ты не уйдешь менѣ, — нѣ, нѣякимъ способомъ!

И онъ пускає ся скаженимъ бѣгомъ кудысь въ темну далечину, не бачучи куды и за чимъ. Его сила росте, — але онъ чує, що нема вже у него такои легкости, якъ впередъ. Онъ не може свободно знести ся въ гору, мовъ орелъ, — не може яснымъ поглядомъ переглянути всю землю, щобъ добачити, де скрыло ся щастє. Его горячій, важкій ѡддыхъ уносить ся передъ нимъ, мовъ хмара, и затемнює его поглядъ. Желѣзнй, сильнй его мускулы мякнутъ, ста-

ють звичайнымъ людскимъ тѣломъ, хоть утоми ще въ нихъ не чує. Їнъ летить безъ упину. Околицѣ мигають передъ нимъ мовь образки, рѣки блискають мовь перлові шнурѣ, що прикрашують землю, але не спиняють єго въ тій скаженій погоні.

— Щастє, де ты? Куды ти сховало ся? Ты прецѣнь їддало ся менѣ, — ты моє!... — але їдповѣди нема.

Мрака, — їнъ кидає ся въ мраку, мовь блискавка. Холодъ, — їнъ розжарює своимъ огнемъ все довкола, мовь розпечене желѣзо. Деревѣ хилѣть ся, куды їнъ пройде, — травѣ вянуть, цвѣты перегорѣють на уголь. Але їнъ не пытає, — їнъ летить далѣ, — їнъ знає, що мусить дїгнати щастє!

— Стїйте, пречудні привиди! кричить їнъ, знемагаючи. Жаръ єго почавъ остивати, — въ тѣлѣ чутна утома, въ крові холодъ.

— Стїй, щастє, — ты прецѣнь моє!

И оно стало. Зъ густої памороки вирінає краина — хороша, блискуча, зелена. Де їнъ бачивъ таку краину? Се не тота, де впередъ заблисло єго щастє. Се не тота лагїдна, любѣ яснїсть, не тото сине небо, не тотї рожевї горы, не тотї цвѣты пахучї. Ту небо цѣле горюче, червоне, мовь луна безмѣрного пожару. Ту гїрѣ нема, тїлько море зѣлени темної, твердої, острої, — а береги того моря, то густа паморока, що хмарою зноситъ ся надъ лѣсомъ високого, гинкого бадѣля. Ту дубровѣ нема, лишѣ одинокі групи високихъ стрїмкихъ пальмъ зъ вѣнцями огромного листѣ, котрѣ махаєть ся въ воздухѣ власною силою, мовь крыла вѣтряка. И потокївъ сріблїстыхъ ту нема, тїлько далеко десь чути шумъ водопаду, и въ гушавинѣ бадѣля скомлять тигрѣ та

ричать носороги. Де онъ бачивъ, де онъ бачивъ сю околицю? Чому она выдає ся єму такою знаємою? Чому сумъ якийсь збирає его, коли ступає по тій горючій землі, по тихъ острыхъ тернистыхъ листьяхъ? И запаху любого не чути, тільки вохкій повѣвы гнилизны. Де онъ? Куды занесла его погоня за щастємъ?...

Тревожными, дрожащими ногами ступивъ кѣлька кроківъ напередъ. Чує — шорохъ мѣжъ високою травою! Се переполошена его приходомъ газеля зѣрвала ся зо сну и зручними скоками погнала далѣ и щезла. Але Германъ уже не думає, де онъ. Якась дивна сила здавлює его мысли. Жаръ якийсь палить его, мовъ хто огнемъ обложивъ, — а прецѣнь на чолѣ выступає холодный пѣть. Онъ спѣшить напередъ. Онъ група пальмъ запрошує его до себе своєю тѣнею, своїмъ товстимъ, зеленымъ листємъ. що безъ вѣтру разъ въ разъ шевелить ся, мовъ огромный вахлярѣ, порушані невидимою рукою. Онъ такъ спѣшить до тѣни, такими любощами наповняє его думка про спочивокъ, такъ заманчиво манить его листе!

Ось онъ пѣдъ пальмою, въ холодѣ, коло живого, журчачого жерела.

Але наразъ крѣзь темну зелень мигнула рѣжно-барвна блискавка, — Германъ почувъ тільки, що она мигомъ повалила его на землю. Онъ обезумѣвъ ѡдъ страху и болю. Одну хвилию не знавъ, що зъ нимъ стало ся. Але коли оглянувъ ся, то побачивъ, що страшный вужъ, — той самъ Boa Constrictor, що у него бувъ намалѣваний, и котрымъ онъ неразъ такъ любувавъ ся, — обкручувавъ его своими дужими желѣзными скрутелями. Ахъ, що се онъ зробивъ! По що ишовъ въ прокляту тѣнь!... Германъ чувъ, що его смерть близька.

Скорыми рухами вужь обвивавъ ся кругъ него и придавлювавъ его заразомъ до пня пальмы. Холодъ одъ тѣла гадюки доходивъ ему до кости, морозивъ смѣлость и силу, — онъ не мѡгъ нѣ крикнуть нѣ утѣкати нѣ боронити ся. Его ноги вже були обпутанѣ и здавленѣ мовъ клѣщами. Скрутелѣ доходили вже до грудей, до шиѣ. Германови спирає духъ въ груди, — онъ чує, що вужь обмотавъ его до разу, — онъ бачить его голову, его страшеннѣй, демоничнымъ блескомъ, злорадною утѣхою граючѣй очи якъ разъ противъ своего лица, — погляды ихъ стрѣтились и Германъ помертвѣвъ. Мовъ ледовыми ножами заповорѡвъ его въ груди той гадючѣй поглядъ! Ось паща змѣи рознимає ся широко-широко, мовъ кровава пропасть, и Германъ бачить, якъ пѡдъ блискучою лускою корчать ся желѣзнѣй мускулы гадюки, щобъ послѣднѣй разъ здавити свою жертву, щобъ подрухотати вѣй кости. Онъ чує страшеннѣй тискъ, лють бѡль... Его очи рвуть ся на верхъ, — отворенѣ уста харчать, тѣло холоне и мертвѣє.

— О роспуко! чи такъ суджено менѣ гинути, марно гинути? Щастє мое, — чи тыжь мене сюды завело?...

Ся думка промигнула ему черезъ голову въ той страшнѣй, послѣднѣй хвили. Червонѣй колеса закрутили ся передъ его очима, заливаючими ся кровю... Ще хвиля, ще оденъ стискъ... Але нѣ. Германъ зѡбравъ послѣднѣй остатки силы... нѣ, не зѡбравъ, бо свѣдомѡсть одбѣгла одъ него середъ страшного стиску. Самъ его организмъ пруднувъ ся въ послѣднѣй натузѣ такъ сильно, такъ нагло напередъ, що скрутелѣ пустили, звѡльнѣли, обсунулись, и Германъ доразу пробужденнѣй зѡрвавъ ся на рѡвнѣй ноги,

держачи въ судорожно затисненихъ рукахъ — що?... кого?...

— Прокляте на тебе, — не вдалось!... прохрипѣвъ надъ нимъ лютый, глухій голосъ.

Але Германъ въ своѣмъ нелюдскѣмъ зрушеню, не можучи прийти до повной свѣдомости зѣ сну, страху и болю, зѣбравъ всю свою силу и зѣ наибѣльшимъ зогидженѣмъ кинувъ до пѣдлоги того холодне, звиваючеся, цѣпке тѣло, котре державъ въ руцѣ. Грохнуло, мовъ огромный тягаръ, — зѣйкнуло, мовъ конаючій. Сесѣ два рѣвночаснѣ и рѣвно страшнѣ голоса протверезили Германа. Онъ скочивъ въ однѣй хвили зѣ лѣжка, черкнувъ сѣрникомъ по стѣнѣ и за-свѣтивъ свѣчку. Що за видъ показавъ ся ему! На пѣдлозѣ лежавъ его Готлибъ зѣ окровавленою головою... Онъ вивъ ся и харчавъ въ страшнѣмъ болю, але зѣ очей его ще не сходила тота затекла злоба, тота идѣотична ненависть, котра блискотѣла въ нихъ ще въ полудне, скоро приишовъ до батька. Германъ ставъ надъ нимъ, мовъ оглушенный. Онъ мимоволѣ глянувъ въ зеркало и побачивши себе, залякъ ся. Его лице цѣле посинѣло ѣдъ страшного здавленя, — бѣлки очей залитѣ були кровю...

— Ты що робишь, выроде? спытавъ Германъ по довгѣй мовчанцѣ, пѣдчасъ котрой Готлибъ все ще лежавъ на земли зѣ затиснеными зубами и часомъ тѣлько кидавъ ся судорожно зѣ болю.

— Ты що робишь? пытавъ далѣ Германъ глухимъ, дрожащимъ голосомъ. Чого хочешь?

— Прокляте на тебе, — прохрипѣвъ идѣотъ. — Грошей хочу, — давай сюды!

— Грошей хочешь? А за що? На що? Ты чимъ заробивъ на грошѣ? Ты може томивъ ся на нихъ

цѣле житє такъ якъ я? А теперъ ще батька берешь ся мордувати, — выроде!

— Давай грошѣ, то ти дарую житє, — давай!

— Най прокляте Ёговы спаде на твою руку, котра пѣдняла ся на батька, и най она всхне, якъ суха тернина!

Готлибъ страшно захарчавъ, — хотѣвъ зѣрвати ся на ноги, але не мавъ силы и покотивъ ся ажъ до нѣгъ Германа. Лице єго було страшно блѣде, — ѡнъ почавъ кричати зъ болю. Германа прошибъ той крикъ до глубины, — ѡнъ кинувъ ся до сына, щобъ завязати єму рану, але Готлибъ почавъ бити ся о пѣдлогу, кидати ся и кричати, щобъ батько не дотулювавъ ся до него.

— Пусти мене, — не хочу твоєи помочи!

Надбѣгла служниця, збуджена гаморомъ и остовпѣла зъ ляку.

По довгѣмъ шамотаню Готлибови звязали хустками руки и ноги, ѡдтакъ обмыли и перевязали рану и поклали втомленого, охриплого, ледво живого на лѣжку. Ѣнъ ще хвилю кричавъ, але ослабый до крайности заснувъ швидко, мовъ дерево.

Служниця пѣшла, дрожачи зѣ страху и зачудованя, и не знаючи, що се все значитъ, що стало ся зъ Германомъ и єго сыномъ. А Германъ лишивъ ся самъ въ своѣмъ кабинетѣ.

Все, що стало ся пѣсля страшнои хвилѣ єго пробужденя, тревало такъ коротко, минуло такъ нагло, було таке незвычайне, неспѣване, неприродне, що Германъ довгу хвилю стоявъ середъ кабинету, важко дышучи, безъ руху, безъ яснои думки. Ѣнъ силувавъ ся пригадати и розъяснити собѣ все, що стало ся зъ

нимъ черезъ тихъ кôлька хвиль, але яснôсть и споминки приходили такъ поволи, що довгій часъ, видячи его стоячого, можъ було думати, що се кам'нна статуя, а не живий чоловѣкъ.

Поволи-поволи Германови прояснювало ся все дѣло, и ставало передъ нимъ въ цѣлôй страшнôй правдѣ. »Мôй сынъ першій бажає моєи смерти. Ненавидить мене люто, завзято, якъ найгôршого ворога! За що? Чи на тожь я працювавъ весь вѣкъ, мучивъ ся, ссавъ, деръ, — щобъ теперъ не бути безпечнымъ свого житя навѣтъ передъ власною дитиною? А мое щастє, котрымъ я такъ славивъ ся, — де оно? Коли въ житю я зазнавъ его? Хиба тогды, якъ ще малымъ хлопчиною їздивъ на онучкарскôмъ вôзку!... Боже, Боже! За що ты покаравъ мене богатствомъ? За що, за якi грѣхи затроивъ мою кровь горющою жадобою грошей?...«

И Германъ въ скаженôмъ болю грозивъ небу, — звинявъ ся зъ всего, мовъ дитина, звинявъ ся передъ послѣднимъ зерномъ людскои натуры, котре ще остало въ нѣмъ, неперепалене забôйчою золотою горячкою. Але чимъ бôльше звинявъ ся, чимъ бôльше клявъ, — тымъ тяжше ставало ему. Онъ не мôгъ сразу переглянути всеи незмѣримои пропасти недолѣ, пониження и одичѣня, въ котрôй теперъ наразъ побачивъ ся. Ажь теперъ звиняючись зъ всего самъ передъ собою, онъ розривъ всю погань, яка нагромадила ся зъ давентъ—давня въ его житю, — ажь теперъ побачивъ ясно причину всего того, що мучило его и грызло. Якими огнистими, палящими буквами вырынали записанi глубоко въ его серци вѣчнi законы братолюбства, чесноты та рôвности зъ всѣми людьми! Якимъ безмѣрнымъ докоромъ гремѣли теперъ до него

всѣ суспѣльнѣ раны, всѣ пута та тягарѣ житя людского, котрыхъ ѡнѣ доси такъ мало чувѣ, про котрѣ навѣтъ не думавѣ нѣколи! »И ты причинивѣ ся до збѣльшеня тыхъ ранѣ, и доложивѣ свою часть до сего тягару, що давить братѣвъ твоихъ!« Суспѣльна борба, про котру однѣ балакають зѣ нуды, другѣ для зиску, третѣ зѣ ненависти до всего що людске, чесне, природне, — стала лицемѣ къ лицу передѣ Германомѣ першѣй разѣ теперѣ, въ страшнѣй хвили найбѣльшого збуреня духового, найбѣльшой тревоги, найтяжшого сердечного болю. Теперѣ ажѣ понявѣ ѡнѣ ясно все, що доси морочило ся єму, мовѣ соннѣй привиды. Теперѣ понявѣ, чому єго сердце щемѣло неразѣ въ часѣ найбѣльшихъ спекуляційныхъ удачѣ, чому грыжа якась, якесь невдоволенє лягало на єго серци за кождый разѣ, коли по обрахунку зѣ робѣтниками зрахувавѣ до купы тотѣ надвышки, котрѣ поурывавѣ имѣ и зѣ той нужденной заплаты, за яку они ставали у него на роботу. Теперѣ ажѣ понявѣ Германѣ, якѣй страшный ѡнѣ переступникѣ, ѡнѣ, котрый довгѣ лѣта добивавѣ ся славы твердого, холодного Geschäftsmann-a, котрый гордивѣ ся нею, мовѣ найбѣльшою чеснотою, — гордивѣ ся безсердечною та нелюдскотою! Але пѣзнавши и понявши се, якимже нужденнымѣ, слабымѣ, нещасливымѣ почувѣ ся Германѣ! Хибажѣ ѡнѣ самѣ зѣ власной злои волѣ ставѣ недолюдкомѣ? Нѣ, — ѡнѣ мусѣвъ нимѣ стати, ступивши разѣ на прокляту стежку. — мусѣвъ зайти до той цѣли, до котрой зайшовѣ! Мусѣвъ! ѡнѣ прецѣнь бувѣ зразу бѣднымѣ *либакомѣ*, — ѡнѣ бажавѣ выбити ся зѣ нужды, бажавѣ щастя, а щастє — весь свѣтъ каже — въ богатствѣ. И того щастя бажавѣ ѡнѣ и бажає до нынѣ, — за тымѣ щастємѣ гнавѣ

найпростѣйшою дорогою. Ба, онъ не мѡгъ спинити ся, не мѡгъ вернути назадъ, — его перли напередъ другі, цѣла товпа подѡбныхъ до него! Шожъ онъ тому виненъ, що дорога, конецъ кѡнцѣвъ, завела въ пропасть?... Але хтожь виненъ? Германъ не мѡгъ на се ѡдповѣсти, — ему мѣшало ся въ головѣ. Хто виненъ моѣй нуждѣ, моѣй грыжи? Хто немилостивою рукою перъ мене чимъ разъ далъ, чимъ разъ швидше, — хто заслѣпивъ мои очи, щобымъ не бачивъ нѣчого, ажъ поки не буду на днѣ безвыхѡднои пропасти? Хто се такій? Хто се такій?...

Германъ боровъ ся зъ думками, напружавъ ся, але не мѡгъ найти ѡдповѣди. Его очи почали безъ цѣли и выразу блукати довкола по кабинетъ, перебѣгати зъ предмету на предметъ. Наразъ зупинили ся и впили ся въ одно мѣсце — въ образъ на стѣнѣ, въ той самъ образъ, що нынѣ рано вызвавъ цѣлый рядъ вспоминокъ въ думцѣ Германа, а въ ночи ожививъ ся въ такій страшный спосѡбъ. Германъ замеръ на мѣсци. Вся тревога, весь заботонный страхъ, що нынѣ потрясавъ его душею, ѡдживъ теперь въ одной хвили и вытиснувъ смертельный пѡтъ на Германовѡмъ чолѣ. Якимъ лютымъ поглядомъ дививъ ся на него вужъ! Се той самъ поглядъ, котрый въ снѣ заморозивъ всю кровь въ его серци! Якъ блищала до свѣтла рѡжнобарвна луска на тѣлѣ гадюки! Се тота сама луска, те саме тѣло, що дотыкало ся его въ снѣ, котрого страшный стискъ передавлювавъ его тѣло до кости, запиравъ ему духъ въ груди, высаджувавъ очи зъ головы! О такъ, се той самъ вужъ! Его сонъ треває далъ! При меркотячѡмъ блискотѣ свѣчки Германъ бачить выразно, якъ вужъ росте, рушаєсь, простує ся, пѡдносить голову до горы, закручує хво-

стомъ широчезній колеса, все ближше, все ближше до него !...

Га! що за думка блисла наразъ въ Германовѣй головѣ? Се не вужь, се безмѣрно довга, зросла до купы и оживлена чарѣвною силою звязка грошей, сръбла, золота блискучого! О такъ, се певно такъ! Хибажъ весь блескъ, що бѣе въ очи ѿдъ вужевої луски, — хибажъ се не блескъ золота та сръбла? А сесѣ рѣзнобарвнѣй латки на нѣмъ, хибѣ се не рѣжнѣй векслѣ, контракти, банкноты?... О, се певно, се не вужь его обводивъ своїми велитными звоями, а его власне богатство! А якъ злобно, якъ люто глядить на него зачарована потвора! Она певна своєї добычи, — она знає, що єи металевымъ перстениямъ, єи горючому блескови нѣхто не уйде! Она знає, що найпевнѣйше не уйде ѣй Германъ, бо ѡнъ на днѣ пропасти, ѡнъ жертва розпуки, — й она, она завела его сюды!

Германъ все то порозумѣвъ въ однѣй хвилині безмѣрної тревоги. Ѣнъ заревѣвъ, мовъ ранений звѣрь, ажъ ѡкна задзвенѣли ѿдъ его реву. Ѣнъ чувъ, що сесѣ одна думка валить въ порохъ, въ нѣщо, его цѣлого вразъ зъ его житемъ, надѣями та плянами, — его прошибло таке саме чутѣ, якого мусѣвъ дѣзнавати чоловѣкъ, котрого заживо четвертують. Зажмуривши очи, ѡнъ въ скаженѣй безпамяти кинувъ ся напередъ, горѣ стѣною, — вхопивъ проклятый образъ и гримнувъ нимъ до землѣ що сили. Золоченѣ рамы роспирали ся на боки зъ лоскотомъ, — але Германъ не отямивъ ся. Ѣнъ скочивъ на полотно и мовъ безумный почавъ топтати его, плювати на малюнокъ, здрапувати фарбу нѣгтями, а далѣ приступивши оденъ конецъ ногою, хопивъ за другій и роздеръ на два

куснѣ, — зѣмаявѣ ихѣ въ клубки и кинувъ гетѣ, черезѣ ѡкно. Ѡнѣ бувѣ немовѣ въ пароксизмѣ, — груди пѡдносили ся и опадали швидко, кровь стукала о пульсы и передѣ очима все крутило ся, мѣшало ся, щезало. Ѡнѣ убравѣ ся и мовѣ гоненый вылетѣвъ на улицу.

Була пѡвнѡчь. Прозѡрчастѣ клубки хмарѣ надтягали поволи зѡ сходу и густою чередою залягли вже бѡльшу половину неба. Крѡзь невеличкѣ ѡдступы мѣжѣ ними виднѣло ся темне, глубоке дно неба зѣ блискотячими звѣздами. Холодный вѣтерѣ потягавѣ ѡдѣ Губицкого лѣса. Нѣмѣ кошары бованѣли въ сумерку своими кѡнчастыми, острыми контурами, мовѣ огромный остро завершенѣ стоги сѣна. А нижше, надѣ землею, все тонуло въ глубокоѣ пѡтьмѣ помѣжѣ чорными сугорбами. Тѡлько улица ширшала передѣ Германовыми очима, мовѣ розбурханный и разомѣ замерзлый потѡкѣ болота. Покрай неи, надѣ ровомѣ, ишла вузенька, утоптана стежка для пѣшоходѡвъ. Германѣ поквапно спѣшивѣ нею напередѣ, спѣшивѣ, не думаячи куды и за чимѣ. Ёго гнало щось зѣ дому, — ему важко було добути noci въ тѡй заклятѡй хатѣ, и ѡнѣ ишовѣ напередѣ, долѣ Бориславомѣ, немовѣ утѣкаючи передѣ чимсѣ, немовѣ квапячисѣ до якогось важного дѣла.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über mir! воркотавѣ ѡнѣ, нагадуючи кроваве, намѣтностью, идиотичнымѣ бѣшенствомѣ выкривлене лице Готлиба, и мимоволѣ приспѣшувавѣ ходу.

Сонный Бориславѣ роскинувъ ся кругѣ него, мовѣ озеро болота, глины, брудныхѣ хатѣ, магазинѡвъ, фабрикѣ, недолѣ и муки. Ѡнѣ знавѣ добре, що вся тота рѡжнородна маса теперѣ лежитѣ мертва, обнята

глубокимъ сномъ, — а прецѣнь холодный вѣтеръ, що вѣявъ ему просто въ лице, такъ сильно и такъ бо-
лѣзно разивъ его нервы, що передъ нимъ немовъ все
довкола колисалось, гойдалось, розрушувалось. Той
мертвий Бориславъ, котрого всевладнымъ паномъ, ца-
ремъ онъ бувъ передъ кôлькома годинами, — теперъ,
бачилось, повстававъ противъ него. Домы заступали
ему дорогу, — ямы, мовъ отворені смочі пащи по-
казували ся передъ его ногами, а зъ тыхъ ямъ, изъ
страшенної глубени, чути було роздираючій зойки,
проклятя и крики смертельной распачи та муки ко-
наючихъ. А закимъ Германъ мôгъ отямити ся — при-
виды щезали, лишаячи тôлько въ серци его ледова-
тый холодъ тревоги, мовъ застромленій стрѣлы.

— Gott's Fluch über mir! Gott's Fluch über
mir! — проворкотавъ онъ и попередъ его очи зъ
переражающею живостю перемигнувъ и цѣлый кôстякъ
Ивана Пôвторака, — ба, ему здало ся, що Иванъ стоявъ
ось туй передъ нимъ насередъ дороги и грозивъ ему
своею костяною рукою. Тутъ его думка, що середъ
всеи тои тревоги шибала ся та мѣшала ся, мовъ
птахъ въ самотрѣску, — опинила ся на однôмъ
предметѣ, чепила ся его, мовъ потопаючій слабои
стеблины.

— Що стало ся зъ вѣрникомъ, що такъ ра-
цовно поблѣдъ и послабъ, почувши оповѣданя старого
Матѣя? Чи дѣйсно ся слабôсть прийшла такъ, сама зъ
себе? Чи може вѣрникъ почуває ся до чого злого?
По що Матѣй пытавъ ся, коли Иванъ ôдôйшовъ ôдъ
роботы? Чому не хотѣвъ говорити нѣчо бôльше?...
Сесі мысли насували ся теперъ Германови до головы,
зъ далеко бôльшою силою, нѣжъ при выплатѣ. Онъ
силувавъ ся — заняти ся выключно тымъ дѣломъ, не

тыкаючимъ просто его самого, — щобъ хоть троха забути все то, що давило и палило его мозокъ. Онъ зъ горячкою якеюсь почавъ думати о смерти Ивана Пóвто-рака, розбирати и розважати всѣ обставини. Иванъ мавъ думку, заробити тóлько, щобъ мóгъ въ Тустановичехъ купити собѣ хату и кусень поля, и длятого не бравъ щотыждневої выплаты, але жіючи вразъ зъ жінкою, обходивъ ся дуже скупю єи власнымъ зарóбкомъ, а свóй щадивъ. Наразъ Иванъ пропавъ десь, а коли его жінка прийшла до Германа допоминати ся грошей, що заробивъ єи чоловікъ, то Германъ увидѣвъ, що въ книжцѣ выдаткóвъ стояло выразно записано его власною рукою: »взявъ дня того и того всѣ грошѣ.« Але Германъ дармо напружує свою память, щобъ пригадати собѣ, чи онъ плативъ коли сѣ грошѣ Ивану на руку. Може бути, що Иванъ взявъ ихъ черезъ руки вѣрника, якъ се неразъ рóпники робять. Але щожъ виходить зъ сего всего? Нѣчо, поки не возьмемъ на увагу блѣдости та слабости вѣрника при оповѣданю Матѣя. Такъ се значить тогды, що Германóвъ вѣрникъ або самъ пхнувъ Ивана пьяного до ямы, або знавъ о тóмъ и може подѣливъ ся грóшми зъ забóйцею?... То певна рѣчь, що при трупѣ не було нѣякого слѣду грошей. Ахъ, а Матѣй же казавъ, що на Покровы бачивъ, якъ якійсь чоловікъ пивъ зъ Иваномъ. Хто бувъ той чоловікъ? Чому Матѣй не хотѣвъ сего сказати?... Въ тóмъ щось мусить бути!...

Такими невеселыми думками зайнятый ишовъ Германъ далѣ, щоразъ далѣ, ажъ опинивъ ся геть на самóмъ краю Борислава, де при купцѣ стояло кóлька нужденныхъ, старыхъ, гнилою соломою крытыхъ хатокъ, въ котрыхъ жили рóпники. Въ однóй зъ тыхъ хатокъ, що стояла коло самои дороги, ще свѣтило ся. Се

свѣтло середѣ загальнои пѣтмы звернуло на себе Германову увагу. Онѣ тихенько пѣдѣйшовѣ къ хатинѣ и заглянувѣ крѣзь тѣсне ѡконце до середины. Онѣ не знавѣ, хто жѣе въ тѣй хатинѣ, и ѣму зовсѣмѣ не ишло о то — дѣзнати ся сего. Щось перло его придивити ся, якѣ жѣють тотѣ рѣпники дома, поза роботою, щѣ говорятѣ, чимѣ занимають ся. Тай того не бувѣ Германѣ такѣ дуже цѣкавый, бо кѣлькожь то разѣвѣ заходивѣ онѣ въ такѣ хатки, кѣлько разѣвѣ обзиравѣ холоднымѣ, згѣрднымѣ поглядомѣ всю мизероту, котрои повнѣи они були ѡдѣ горы до споду! Але нынѣ дивнымѣ якимсѣ способомѣ все, на щѣ поглянувѣ, выглядало для него не такѣ, якѣ звичайно, — все, чого дѣткнувѣ ся, змѣнювало ся въ щѣ инше, мовѣ зачароване. Всякѣ найщѣоденнѣйшѣ и найзвичайнѣйшѣ рѣчи показували ся ѣму нынѣ зѣ новыхѣ, невиданыхѣ доси бѣкѣвѣ, — и ось щѣ потягло Германа пѣдѣ ѡконце нужденнои рѣпницкои хаты. Та ту ждало его ще одно, зовсѣмѣ неспѣдѣване зрушенѣ, котре мусѣло довершити морального перевороту въ ѣго души, перевороту глубокого, страшного, болѣзного, котрый нынѣ въ нѣмѣ звершавѣ ся силою всѣхѣ враженѣ житѣ, наслѣдкомѣ всѣхѣ добрыхѣ и злыхѣ силѣ, котрѣ онѣ въ собѣ виробивѣ.

Вѣ хатѣ, до котрои заглянувѣ Германѣ крѣзь ѡкно, всѣ свѣдчило о страшнѣй нуждѣ и занедбаню. Тѣсна хатина зѣ голыми, давно небѣленими, закоптѣлыми стѣнами подобала радше на грѣбѣ, нѣжь на людске помешкане. Бѣольшу половину вѣльного мѣсця въ нѣй забирала глиняна печь зѣ припѣчкомѣ, до котрого припиравѣ дощаный тапчанѣ, застеленый соломѣю и накрытый грубою веретою. Отѣ и тѣлько всеи постели! Нѣ стола, нѣ стѣльца не було. На жердцѣ

надъ тапчаномъ висѣло кѣлька лахѣвъ жѣночихъ, а надъ тапчаномъ, на трехъ шнурахъ, дощана, грубо збита колиска. Тѣлько всеи посуды побачивъ Германтъ въ серединѣ! На тапчанѣ сидѣла молода ще, хоть нуждою и невсыпущою важкою працею страшно пѣдточена жѣнка. На нѣй була брудна, зрѣбного полотна сорочка и ще бруднѣйша мальованка, а на головѣ старый чепецъ и поверхъ него надвержена дѣрава хустина непевной барвы, зъ пѣдъ котрой спадало довге волосѣ. Она одною рукою зъ легка погойдувала колиску, а другою часть ѣдъ часу утирала слѣзы, що, видно, на силу перли ся ѣй до очей. Германтъ знавъ добре тоту жѣнку, — то була вдова по Иванѣ Пѣвтораку. Передъ нею, обернений до ѣкна бокомъ, сидѣвъ на припѣчку старый Матѣй, зъ неѣдступною файчиною въ зубахъ.

— Ей, Марисе, Марисе! говоривъ старый Матѣй мягкимъ, тремтячимъ голосомъ, — не такого я житя надѣявъ ся для тебе тай для Ивана! Та що! Не знати, чи Богъ не судивъ, чи лихѣ люде не дали!

Марися замѣсть ѣдповѣди заридала въ голосъ, захлипала, мовъ дитина.

— Цить же бо, — уговорювавъ Матѣй, — не часть теперь плакати, — нѣчо не поможе, лишь здорovia шкода! Тогды було плакати та кричати, коли пропавъ зо свѣта, — тогды бы то було ся бодай на щось здало, — а теперь!...

— Охъ, Господоньку мѣй, — зойкнула бѣдна жѣнка, — абожь я нещаслива знала, де ѣнтъ ся пѣдѣвъ? Говоривъ ми, що пѣде до Дрогобича, а ѣдтамъ до Тустановичъ, щобы доразу сторгувати той нещасливый грунтъ, — потому ще десь мавъ пѣти. Що небѣжчикови не кажу: »оть, може бы лѣпше було

туй де ближше купити яку пустку, — и до работы близько и всё« — а онъ до мене: »най мене, каже, Богъ боронить одъ тои работы, — не хочу еи на на очи видѣти! Волю зъ голоду гинути межи добрыми людьми, — косити, молотити, на жорнахъ молоти, — щобудь робити за кусникъ хлѣба, нѣжь маю ту день бути въ тѣй западни!« Тай якъ пѣйшовъ — и на нынѣшній день!

Матѣй порушивъ ся на своѣмъ мѣсци, почувши сю мову.

— А коли то було, не знаєшь? спытавъ онъ. Коли Иванъ пѣйшовъ?

— Та онъ выбравъ ся якось вечеромъ на самой Покровы. Не знаю, — казали другѣ, що го ще видѣли у Кирницкого.

— А потому чи вернувъ назадъ зъ мѣста?

— Та щось говорили, що вернувъ, — и грошѣ, кажуть, взявъ одъ пана.

— А ты го видѣла потому?

— Нѣ, не видѣла.

— А знаєшь допевно, що грошѣ одобравъ?

— Знаю допевно, бомъ ще сама ходила до пана пытати ся. Чекаю цѣлый тыждень — нема Ивана. Я иду до пана, щобы бодай грошѣ оддавъ. — »Що, каже, — то ты приходишь по грошѣ, а твоѣй чоловікѣкѣ ино-що вчера ту бувъ и грошѣ одобравъ!« Ще ся рострѣскотавъ на мене! тай тѣлько всего!

Матѣй слухавъ тои бесѣды зъ напруженою увагою и бачилось, укладавъ щось въ головѣ. Довгу хвилю мовчали обоє.

— Пропало! сказавъ вкѣнци Матѣй, важко зѣтахаючи, — нема що и згадувати! Якъ му ся якій лихій чоловікѣкѣкѣ прислуживъ, то най му Богъ одпла-

титъ за все! Добранѣчь, небого! Не плачь, не жури
ся, — чень то колись Богъ дать добро!

— Ой, уже! ѳдказала жѣнка заходячи ся зъ
плачу. Буде менѣ добро, але ажъ на тамтѣмъ свѣтѣ,
не ту! Бувайте здоровѣ, — най вамъ Богъ стокrotnie
ѳдплатить, що прийшли мене бѣдну потѣшити.

Матѣй не кажучи и слова бѣльше, вийшовъ зъ
хатины. Германъ сховавъ ся за уго и видѣвъ ще
кѣлька крокѣвъ, якъ старый рѣпникъ ишовъ, роскла-
даючи руками та воркотячи щось пѣдъ носомъ, немовъ
нараджуючись зъ самымъ собою. Але швидко старый
щезъ въ пѣтъмѣ, а Германъ весь дрожачи зъ холоду
и ѳдъ навалу новыхъ думокъ та догадокъ, ставъ
зновъ пѣдъ ѳкно. Ёго тверде сердце таяло на видъ
тои нещасливои жѣнки, ѳнъ выразно чувъ, що коли
она говорила, слѣзы тисли ся до ёго очей — важкѣ,
горющѣ, давно не виданѣ слѣзы! ѳнъ чувъ и бачивъ
ажъ теперъ, що зъ нынѣшнимъ днемъ кѣнчить ся для
него старе житѣ, а завтра настане нове. ѳнъ знавъ
добре, що завтрѣшний день застане ёго вже зовсѣмъ
не тымъ чоловѣкомъ, якимъ заставъ ёго вчера. Пе-
реворотъ вершивъ ся быстро въ ёго души, переворотъ
глубокѣй и сильный. Що мало бути змѣстомъ нового
житя якѣй мавъ бути ёго напрямъ, того Германъ не знавъ,
надъ тымъ не мѣгъ застановити ся. Тай що ёму до
того? Коли старый будынокъ звалить ся, коли руины
згорять и спопелѣють, то и новый будынокъ поста-
вити не тяжко. Якѣй будынокъ? По що? Зъ чого? —
покаже часть, покаже потреба, покаже совѣсть!

По выходѣ Матѣя, Иваниха замкнувши дверѣ,
стояла довгу хвилю насередъ хаты, мовъ остоупѣла.
Слѣзы не текли зъ пѣдпухлыхъ, почервонѣлыхъ очей,
— зойку, заводу, плачу не чути було ѳдъ неи. Она

стояла нерухома и гладѣла нѣмо на свою дитину, що спала въ колисцѣ. Тѣлько лице єи показувало, якій бѣль лютивѣ ся въ єи серци, якѣ она терпѣла. Але хвиля роспуки минула, — рвучою рѣкою выбухло затаєне горе.

— Дитино моя, дитино моя! ридала она припадаючи до колиски. Нема твого тата, — не прийде вже нѣколи. А ты, бѣднятко, вже такѣ красно кличешъ: та-та-та! Не докличешъ ся тата нѣколи, мѣй ангелику милый, не докличешъ! На когожъ намѣ теперь надѣяти ся? Хто намѣ допоможе въ слабости, въ недоли? Хто догляне, поратує? Господи, чому лишивѣ мене на таку тяженьку недолю!...

Хлипанє перервало єи завѣдѣ. Дитина въ колисцѣ пробудилась ѡдѣ єи голосу и пѣдняла головку въ гору, вытягла рученята до мамы.

— Та-та-та! пролепетала дитина. Та-та-та!

Бѣдна вдова заридала ще дужше. Невинный, любый голосѣ дитины рѣзавѣ єи мовѣ нѣжѣ у серце глубоко. Она цѣлувала ручки дитины, обливаючи ихъ горячими слезами.

Германѣ стоявѣ пѣдѣ ѡкномѣ, мовѣ громомѣ прибитый. Сесѣ образѣ нужды, розбитыхъ надѣй, роспуки побѣчѣ дитинячої несвѣдомости, довершивѣ того, що не довершили всѣ рѣжнородный а такій сильний враженя нынѣшного дня. Горячий слѣзы жбухнули зѣ єго очей. Єго рука судорожно здавила въ кишени цѣлу купу срѣбняковѣ. інѣ розмахнувѣ ся и зѣ цѣлои силы кинувѣ ними крѣзь шибѣ до середины хаты. Брязнуло розбите скло, — дзенькнуло срѣбло, розсыпаючи ся по хатинѣ. Той брязкѣ и дзенокѣ прора-

живъ Германа не меньше, якъ саму Иваниху. Въ его ушехъ онъ звучавъ, якъ зойкъ нарѣканя, роспуки та жалю. Якась дика, незнана сила поверла его и онъ пустивъ ся шо силы утѣкати горѣ улицею, ажъ земля пѣдъ нимъ задуднѣла.

— Господи, шо се таке? — срикнула перелякана Иваниха, почувши брязкъ выбитои шибы. Она озирнула ся и зачудованымъ окомъ дивила ся на срѣбло, шо котило ся въ рѣжнѣ стороны по хатѣ. Шо се? Одки тотъ несподѣванный даръ? Кто змилосердивъ ся надъ ей нуждою и такимъ чуднымъ способомъ посилае ей помѣчь?... Она зъ диву довго не могла прийти до себе. Ажъ плачь дитины потверезивъ еѣ. Она выбѣгла на двѣръ, — але пѣдъ хатиною не було нѣкого, тѣлько швидкѣй стукъ людскихъ кроковъ по улицѣ показувавъ, куды утѣкавъ Германъ.

*

*

*

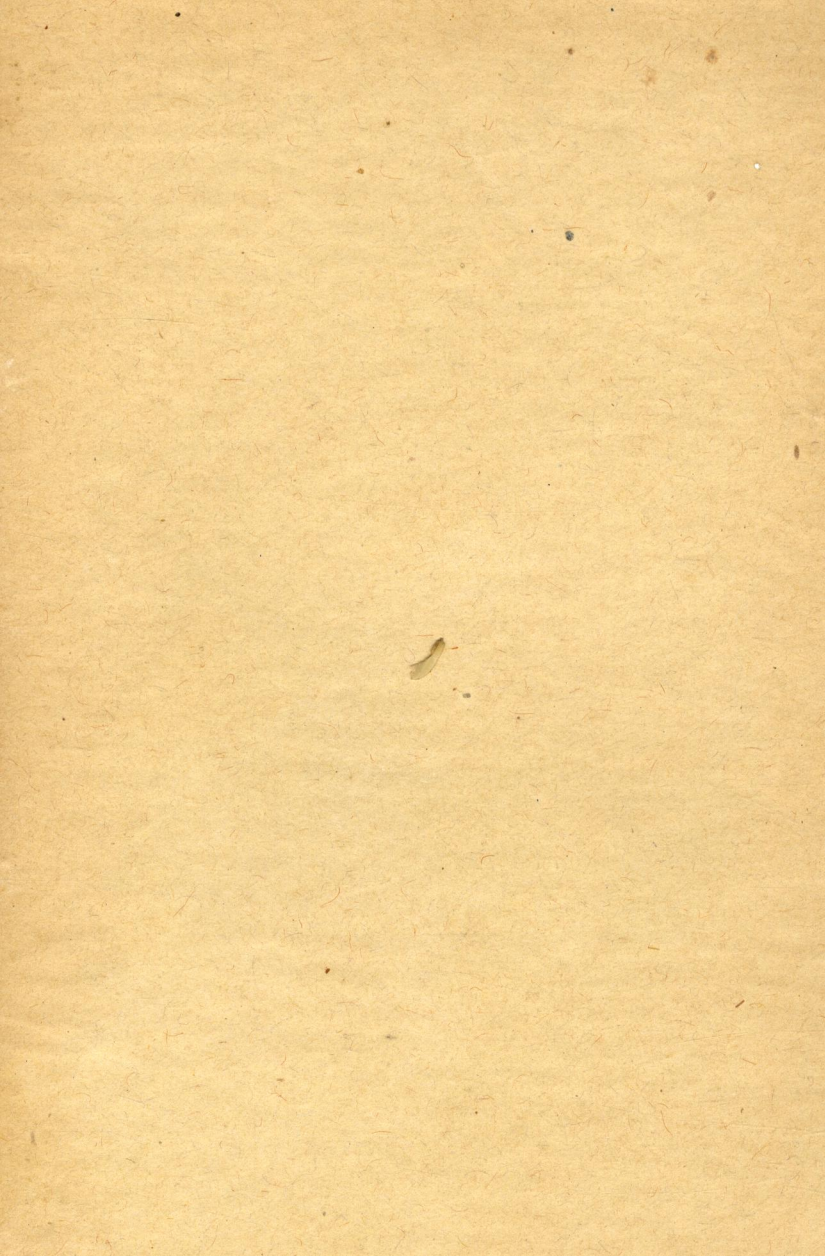
И шо дальше?

Ехъ, милѣ читателѣ, дальше жите пѣшло своимъ звычайнымъ ладомъ, — Германъ въ доброго чоловѣка не перемѣнивъ ся. Его милосердный порывъ пѣдъ ѡкномъ бѣднои вдовиной хаты бувъ хвилиевый; хвиля минула, и онъ муѣвъ зновъ стати ся тымъ, чимъ зробило его цѣле жите — холоднымъ, безсердечнымъ спекулянтомъ, не зважающимъ на стонъ нужды и слѣзы вдовины.

И Мошко ставъ у Германа дальше за наставника, а хотъ Иваниха и Матѣй удались до суду, щобъ

перепровадивъ слѣдство надъ вынайденымъ трупомъ, то кто докаже Мошкову вину, коли его власна совѣсть мовчить? Кого доля засудила на потолочене, той буде потолоченый, — нѣякій судъ не выдвигне его, хиба онъ самъ выдвигнесь. Але се далека-далека исторія.

34.146

$\phi \frac{I}{5-720}$